

DISS. B 1086

A

SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
FILOZÓFIAI TANSZÉKE

AZ ÉRDEK NÉHÁNY FILOZÓFIAI PROBLÉMÁJA
(Egyetemi doktori értekezés)

Készítette: Papesch Béla
főiskolai docens

- 1973 -

T A R T A L O M

ELŐSZÓ

I.

A SZOCIALISTA ÉRDEKVISZONYOK TANULMÁNYOZÁSÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE, Néhány MAGYARORSZÁGI TAPASZTALAT	1	-	28
--	---	---	----

II.

Néhány GONDOLAT A MARXISTA-LENINISTA ÉRDEKELMELLETÉRŐL	29	-	41
--	----	---	----

III.

SZÜKSÉGLET ÉS ÉRDEK

1./ A szükséglet és érdek meghatározása. Az emberi és állati szükséglet azo- nossága és különbsége	42	-	47
2./ A szükséglet és érdek dialektikája . . .	48	-	55
3./ Az érdek néhány sajátossága	56	-	62
4./ Az érdek, mint célmeghatározó	63	-	75

IV.

AZ ÉRDEKEK FELOSZTÁSA, ÉRDEKTÍPUSOK.

1./ Néhány előzetes megjegyzés	76	-	78
2./ Az érdekek osztályozása és az azzal kapcsolatos néhány álláspont bírálata .	78	-	112

V.

ÉRDEK - MANIPULÁCIÓ - TUDOMÁNYOS TÁRSADALOMIRÁNYÍTÁS.

1./ Bevezető megjegyzések	113	-	118
2./ Néhány gondolat a manipulációról	118	-	127
3./ Az objektive tudományos társadalom- irányítás és amit ehhez a kiberneti- kából meg kell tanulnunk	128	-	143

VI.

FELDOLGOZOTT IRODALOM ÉS FORRÁSMUNKÁK

JEGYZÉKE	144	-	159
--------------------	-----	---	-----

VII.

MELLÉKLETEK.

E L Ő S Z Ó

Az értekezésben felvetett problémák már közel egy évtizede foglalkoztatnak. Az elemzett kérdések kutatása abból a szituációból fakadt mindenekelőtt, hogy mint a Bács-Kiskun megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztálya /későbbi nevén Propaganda és Művelődési Osztálya/ munkatársának, feladatomból volt a megyében folyó propagandamunka irányítása. Itt évről-évre azt kellett megállapítanom, hogy az elért eredmények nem egészen állnak arányban azzal a nagy erőfeszítéssel, amit közel kétezer propagandistával a marxizmus-leninizmus, a párt marxista-leninista politikájának terjesztése, átsajátíttatása érdekében mintegy 60.000 hallgató körében képesek voltunk elérni. Előbb rá kellett jönnöm, hogy propagandistáink nem látják világosan a különböző pártoktatási formák célját és követelményrendszerét. Emiatt került sor 1965-től kezdődően "Utmutatók" kiadására, melyek ezeket a követelményeket és különböző módszertani útmutatásokat, "pedagógiai minimumot" tartalmazták. A jobb eredmények elérése érdekében szükségszerű volt, hogy még tovább lépjünk. 1967-ben adtuk ki

Pozsgai Imre elvtárs /akkor a Bács-Kiskun megyei Pártbizottság ideológiai titkára/ jóváhagyásával és helyeslésével a Propagandista Kiskönyvtár I. füzetét, melyet 1968-ban a II. füzet megjelenése követett. Felvetődött bennünk, hogy valamilyen módon "mérnünk" kellene a propagandamunka hatékonyságát. Akkor azonban még kibernetikai ismereteim nem voltak elégségesek ehhez. A pártvezetőségek számára kiadott sokszorosított tananyagban azonban már 1966-ban felvetettem, fontos lenne, hogy az emberek felismerjék igazi érdekeiket: a szocializmus teljes felépítésének sikeresebb és eredményesebb folytatását. Rendkívül nagy segítséget és egyben indítást adott az ezirányú kutatáshoz a Szegedi József Attila Tudományegyetemen megtartott II. Országos Etikai Konferencia, amely igazolta, hogy az érdeknek - akkor még csak úgy ismertem fel - igen nagy szerepe van az emberi cselekvés irányításában. Főleg a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemén végzett oktató-nevelő munkám tapasztalatai arra a felismerésre vezettek, hogy bár Marx, Engels és Lenin nagyon sokat és sok helyen foglalkoznak az érdekekkel, mint az emberi cselekvés motivumával, mi az Esti Egyetemen erről csak érintőlegesen teszünk említést.

1968-ban a Gépipari és Automatizálási Felsőfokú Technikumhoz /ma Műszaki Főiskola/ kerültem - kéresemre -. Itt alkalmam volt arra, hogy a kibernetikával közelebbről megismerkedjem, majd elvégeztem "A kibernetika filozófiai problémái" c. tanulmányt, amit Dr.Székely Sándor kandidátus elvtárs vezetett. Tanszékvezetőmtől: Dr.Kőrösi József kandidátustól, nem különben a József Attila Tudományegyetem Filozófiai Tanszékén dolgozó elvtársaktól - akiknek ezúton köszönetet mondok - nemcsak indítást, de biztatást, bátorítást is kaptam ezen értekezés megírásához. Nagy segítséget adott munkámhoz az MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Szakszervezetek Bács-Kiskun megyei Tanácsa, ahonnan az üzemeknél, vállalatoknál végzendő kutató munkámhoz megbízólevelet is kaptam. Közben súlyos családi tragédia után, amihez még életveszélyes betegsége is csatlakozott, megakadt rendszeres kutató munkám, de az anyag gyűjtögetését, a legválságosabb időkben sem hagytam abba.

Közben egyre inkább az érdeklődés középpontjába került egész filozófiai irodalmunkban az érdeklődés tematikája. Az ezekkel kapcsolatos publikációk újabb gondolatokat indítottak el bennem. Hozzájutot-

tam a Szovjetunióban folyó érdek-kutatás több rész-eredményéhez is. Ezért köszönetet kell mondanom főiskolánk nyelvszakos tanárainak, akik kisebb-nagyobb fordításokkal segítettek ismereteim bővítését. Végülis ez az értekezés kollektív tapasztalatok összegyűjtése, főleg főiskolánk Elektrotechnikai és Kibernetikai Tanszékének, valamint Gépipari Automatizálási Tanszékének segítségével, az ott dolgozókkal folytatott sok-sok megbeszélés, szakvélemények egyeztetése alapján készült el, amiért ugyancsak köszönet jár az említett tanszékeken dolgozó kollegáknak.

Nem tudom, mennyiben sikerül szolgálnom ezzel az értekezéssel a közösségi érdeket. Ez ugyanis a fő célom és nem elsősorban a nagyon megtisztelő doktori cím megszerzése. Ha csak egy talpalatnyival sikerül előbbre vinnem az érdekprobléma kutatását, akkor munkám megérte a nem kevés fáradságot, éjszakázást, olykor - be kell vallanom - megrendült egészségi állapotom veszélyeztetését is.

Kecskemét, 1973. október 10.

Papesch Béla

főiskolai docens

I.

A SZOCIALISTA ÉRDEKVISZONYOK TANULMÁNYOZÁSÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE. NÉHÁNY MAGYARORSZÁGI TANULSÁG.

Az elmúlt 10-13 évben - kezdetben egyáltalán nem nagy feltűnést keltő, de a későbbiekben egyre nagyobb érdeklődést kiváltó - vita bontakozott ki, előbb a Szovjetunió, nem sokkal később hazánk és csaknem valamennyi szocialista ország filozófiai irodalmában az érdekről.

A polémia mélyebb okát azokban a társadalmi, gazdasági és politikai változásokban kell keresnünk, amelyek a szocialista társadalom életében előtérbe állították az anyagi érdekeltiséget és ösztönzést. Ezzel kapcsolatosan mind több olyan tanulmány jelent meg, amely alapvetően azt vizsgálta, hogy mi a valóságos viszony az egyéni és társadalmi érdek között a szocializmus építésének időszakában. Ennek a viszornak a tisztázása elengedhetetlenné tette mindenekelőtt az érdek kategóriájának egyértelmű tisztázását. Először a polémia ebben a körben mozgott, és ekkor kiderült, hogy e kategória mögött a legkülönbözőbb vélemény-

nyek és állásfoglalások húzódnak meg. Egyre nagyobb intenzitással és egyre szélesebb körben - a közgazdászok ezirányú érdeklődését is felkeltve - folytatók tovább az érdekfogalommal kapcsolatos kutatások. Az elmélyülő tudományos munka egyre több, az érdekekkel kapcsolatos, gazdasági, politikai és ideológiai /eszmei, filozófiai, erkölcsi stb./ probléma kidolgozatlanságát is feltárta. Mindinkább világossá vált, hogy a terminológiai vita mellett, azon túllépve, az érdeket reális társadalmi összefüggésében, mozgásában kell megragadni, figyelemmel az érdekek sokféleségére, azok dialektikus kölcsönhatására, strukturájára, hierarchiájára, mindenekelőtt pedig az érdekek és a társadalmi cselekvés viszonyára, ezen belül is kitüntetett helyen az érdekeknek a társadalmi törvények érvényesülésében játszott szerepére. Szükségesnek látszik - a teljesség igénye nélkül - néhány olyan ok megvilágítása, amely elengedhetetlenné tette az érdekekprobléma mélyreható kutatását.

- Elsőként kell megemlítenünk, hogy - mint az köztudott - a marxizmus klasszikusai nem fejtették ki az érdekek fogalmát a maga sajátos jelentésében /par excellence/. Mind Marx, mind Engels, mind pe-

dig Lenin úgy szóltak legkülönbözőbb műveikben az érdekről, mint evidens, magától értetődő fogalomról, vagy azt implicite alkalmazták. A társadalmi mozgás magyarázatához, okainak, az idealizmussal szemben álló értelmezéséhez ez, abban az időben elégségesnek is bizonyult. A szocializmus építése azonban szükségessé és egyben lehetővé is tette - éppen a tudományos társadalomirányítás egyre égetőbb szükségessége miatt - hogy az érdek fentebb körvonalazott egész problematikájával mélyrehatóbban foglalkozzunk.

- Másodikként szükségesnek látszik megemlítenünk, hogy a személyi kultusz "virágzása" idején, a tőle elválaszthatatlan szubjektivizmus, dogmatizmus, szektariánizmus és az abszurditásig vitt centralizáció,¹ álforradalmi követelés és gyakorlat volt az, hogy az egyéni érdeket abszolút módon, mindenkor és minden körülmények között alá kellett rendelni a közösségi érdeknek. Az egyéni érdek megvalósítására irányuló legcsekélyebb és emberileg legérthetőbb megnyilvánulásait is "a forradalmi ügy elárulásának" bélyegezték. Mindez abból a téves feltételezésből indult ki, abból a

1./ Az MSzMP. KB. 1972. november 14-15-i ülésének anyaga. Kádár János elvtárs zárszava. Társadalmi Szemle 1972. 12. szám.

túlzó és téves állásfoglalásból táplálkozott, hogy szocialista viszonyok között az emberek érdekei automatikusan egybeesnek a társadalmi-gazdasági fejlődés általános érdekeivel. Ez a téves feltételezés két másikat is szült: egyrészt azt, hogy a gazdasági szervezeten belül az egyes rétegek érdekei automatikusan összhangban vannak egymással. Azaz ami jó a vezetőknek, az minden részletében jó a beosztottaknak is, és fordítva. Másrészt, hogy a gazdasági szervezetek érdekei egymással és a népgazdaság érdekeivel automatikusan megegyezők.¹ Azaz abban az illúzióban éltünk, hogy a szocializmus az "összharmónia" társadalma, ahol az érdekek eltérése, vagy éppen azok ütközése a szocializmus természetével ellentétes, ilyen jelenség kizárólag az ellenség tevékenysége nyomán jöhet csak létre, amit - éppen ezért - kizárólag adminisztratív eszközökkel lehet és kell megszüntetni. Ez a téves felfogás annak ellenére terjedt el és vált uralkodóvá, hogy Lenin már 1921-ben, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyedik évfordulóján, a Pravdában írt cikkében figyelmeztetett arra: "...Az élet megmutatta, hogy tévedtünk... Ne közvetlenül a lelkesedésre építsünk, hanem a nagy forradalom szülte lelkesedés

1./ V.ö: Héthy-Makó Munkásmagatartások és a gazdasági szervezet. Akadémiai kiadó, Budapest, 1972. 130. o.

segítségével a személyes érdekekre, a személyes érdekeltségre, a gazdasági meggondolásokra támaszkodva dolgozzunk azon, hogy mindenekelőtt szilárd kis hidakat építsünk,...melyek elvezetnek a szocializmushoz; másképpen nem tudjuk elvezetni a kommunizmushoz az emberek tízmillióit..."¹ Ez a lenini figyelmeztetés azonban a későbbiekben feledésbe merült. /A cikk is - magyar fordításban - csak 1953-ban jelent meg./ Így válhatott általánosan elfogadott elméleti állásfoglalássá, hogy az érdekekkel, az érdekeltséggel - a szocializmus viszonyai között - nem szükséges foglalkozni, s ha ezt ilyen formában nem is publikálták, a gyakorlatban ez jutott érvényre.

Harmadik okként ide kívánczik annak megemlítése, hogy a gazdasági élet elemzése - főleg Sztálin halála után - kimutatta: a szocialista országok termelésének üteme a termelékenység, a termelés hatékonysága - az 1950-es évek közepére tehetően - az eredmények ellenére nem fejlődött a terveknek, de a lehetőségeknek és követelményeknek megfelelően sem. Elengedhetetlenül szükségessé vált e nem kívánatos

1./ Lenin: Beszéd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyedik évfordulóján. Művei 33. kötet, Szikra, Budapest, 1953. 41-42. old.

jelenség okainak feltárása. A kutatások során mind közgazdász, mind filozófus körökben egyre nagyobb hangsúlyt kapott, hogy "a nagy forradalom szülte lelkesedés" alábbhagyott, önmagában már nem bizonyul elég hatékony "emelőnek" ahhoz, hogy a termelési lékenység, a gazdaságosság, a termékbőség és a társadalmi termelőerők olyan mértékű fejlődését biztosítsa, amely megfelel a két világrendszer között folyó békés gazdasági verseny követelményeinek, s megfelel azoknak a lehetőségeknek is, amelyeket a szocialista társadalmi-gazdasági rend, a szocialista gazdaság fejlődése számára biztosítani képes. Közgazdászok és filozófusok egyaránt, egyre többször, és egyre többen juttatták kifejezésre, - harcban a "rég"-hez ragaszkodókkal - hogy a lelkesedés mellett más ösztönzőkre is szükség van a kitűzött célok eléréséhez: a dolgozókat anyagiilag is közvetlenebbül érdekeltté kell tenni a termelésben. Ezt a felismerést, egyben az érdek és érdekelttség kérdésében is - mint még több más kérdésben - a visszatérést a lenini tanításokhoz először a XX. kongresszus tette magáévá és hozta nyilvánosságra a következőkben: "...a munka és termelés szervezésének erőteljes megjavítása alapján, a dolgozók saját munkájuk eredményében való anyagi érdekelttsége lenini

elvét következetesen szem előtt tartva biztosítani
kell a munka termelékenységének szakadatlan emelkedését".¹ Ez a gondolat - más viszonyok között ugyan: az 1956-os ellenforradalmi kísérlet sikeres elfojtása után nálunk ismét fellendült forradalmi lelkesedésre építve - az MSzMP. VII. kongresszusa anyagában így fogalmazódott meg: "...Pártunk álláspontja, amely az elmúlt három év alatt töretlenül érvényesült, az, hogy a szocializmus építésének együtt kell járnia a dolgozók életszínvonalának rendszeres emelkedésével." Ez már akkor is igen komoly előrelépést jelentett azzal a merőben helytelen felfogással szemben, amely a nagyon is közismert akkori "aforizmában" úgy fogalmazódott meg, hogy "...megesszük a jövőnket és hozzátehetem, különösen az ifjúság jövőjét...megesszük azt a tyúkot, amely jövőre aranytojást tojja."²
Ez a tétel - alapvetően igaz volta ellenére - akkor azt jelentette, kissé durván fogalmazva, hogy a szocializmust elsősorban a jövő számára építjük.

1./ Az SzKP. XX. Kongresszusa. Szikra, Budapest, 1956. 115-116 oldal

2./ Rákosi Mátyás: beszéd a DISz első kongresszusán, 1950. június 17-én. Rákosi Mátyás: A békéért és a szocializmus építéséért. Szikra, Budapest, 1951. 349 old.

Ebből az következik, hogy napjainkban /ezen az 1950-es évek elejét kell értenünk/ a dolgozó embereknek sokmindenről le kell mondaniuk. Hogyan lehetett volna lelkesítő, előrelendítő erő a perspektivikus közérdeknek ez a téves értelmezése, amely szerint a szocializmus mai építőinek a jövő érdekében - amikor esetleg a mai építők már nem is élnek - le kell mondaniuk mai reális szükségleteik kielégítésének tekintélyes részéről, mindennapi érdekeiknek gyakran részbeni megvalósításáról is. Természetesen ez az értelmezés és az ebből folyó aszketizmus követelése nem volt lelkesítő a dolgozók többsége számára.

Ezek után - most már ragaszkodva a magyarországi viszonyok elemzéséhez - az MSzMP. Központi Bizottsága és Politikai Bizottsága - 1963 és 1965 között - több igen jelentős határozatot hozott,¹ amelyben halaszthatatlan feladatként jelölte meg mind az

1./ Néhány ilyen fontos határozat: Az MSzMP. Központi Bizottságának határozata az építőipar munkájáról -/1964.febr.20/; Az MSzMP.KB.határozata a mezőgazdaság helyzetéről és fejlesztésének feladatairól /1964.febr.20-22/; Tájékoztató az MSzMP.KB.1964.december 10-1 határozatáról; Az MSzMP.KB. Politikai Bizottságának határozata az állami gazdaságok helyzetéről és feladatairól /1965.febr.16./; Az MSzMP. néhány időszaki ideológiai feladata. Az MSzMP.KB. irányelvei /1965.márc.11-13./; Az MSzMP.KB. Politikai Bizottsága határozata a termelőszövetkezetek helyzetéről az 1964.évi zárszámadások alapján /1965. április 25./.

iparban, mind a mezőgazdaságban, hogy az évről-évre növekvő anyagi eszközöket a legfontosabb népgazdasági célok: a termelés és termelékenység növelése, a termelési költségek csökkentése érdekében az eddigieknél lényegesen jobban kell felhasználni, javítani kell a minőséget, fokozni a takarékossgot, javítani kell a munkafegyelmet, s mindehhez mint feltevést és követelményt az ideológiai munka erősítését tűzte ki célul. E határozatok jelentőségét hangsúlyozva is meg kell állapítanunk, - az MSZMP. Központi Bizottsága ugyanilyen értelmű megállapítására támaszkodva - hogy ezek a határozatok részintézkedések voltak, részintézkedésre ösztönöztek, nem fogták át a népgazdaság és még kevésbé társadalmunk egészét érintő legfontosabb problémák összességét.

"Az MSZMP. néhány időszerű ideológiai feladata. A Központi Bizottság irányelvei" 1965-ben vetette fel először, hogy gyorsabb előrehaladásunk megköveteli mind a gazdasági, mind az ideológiai munka javítását. "Népgazdaságunk -amint az az irányelvekben olvasható - sok megoldatlan probléma és új feladat előtt áll: Szükségessé vált a gazdasági mechanizmus megjavítása, az ár- és ösztönzési rendszer, a tervezési és vezetési módszerek tökéletesítése."¹

1./ Az MSZMP irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 7.o.

Ezt követően az MSzMP. Központi Bizottsága kidolgozta - szakemberek széleskörű bevonásával - az egész gazdasági mechanizmus reformjának kiinduló irányelveit.¹ Ezek az irányelvek már minden előzőnél behatódobban foglalkoztak az anyagi érdek és anyagi ösztönzés problémájával, s hangsúlyozták az erkölcsi ösztönzés elengedhetetlen szükségességét is. Ez a határozat bőséges alapot nyújtott ahhoz, hogy most már hazánkban is, közgazdászok és filozófusok mélyrehatódobban foglalkozzanak az anyagi és erkölcsi ösztönzés, az anyagi és erkölcsi érdek problémájával. Széleskörű vita bontakozott ki hazánk közgazdasági és filozófiai irodalmában ezekről a kérdésekről.² Mindezek a viták nagyban elősegítették, hogy az 1968-ban bevezetett gazdasági reform - szociológiai szempontból - valóban az érdekviszonyokkal kapcsolatos korábbi hibák revíziójának alapjául szolgálhasson.³

1./ Elfogadta a KB. 1965. november 18-20-i ülése.

2./ Igen jelentősnek kell tartanunk ebből a szempontból - ha nem a legjelentősebbnek - a Szegedi Jó-zsef Attila Tudományegyetemen tartott II. Országos Etikái Konferenciát /1965. szept. 15-16-17. A konferencia teljes anyaga megjelent az MM. Tájékoztató 1966. évi 1. számában./ ahol a közérdek és egyéni érdek összhangja az anyagi érdekelttség és szocialista tudat problémái igen fontos helyet foglaltak el a vitában, és ahol az érdek és érdekelttség problémája került a figyelem középpontjába. Ez a Konferencia - az ott elhangzott legtöbb felszólalás - is sok filozófust, közgazdászt, publicistát indított arra, hogy főleg a Társadalmi Szemle hasábjain, a vitát tovább folytassák, és az érdekgalommal, az érdekekkel, érdekelttséggel kapcsolatos nézeteiket kifejtsék. A vita ezekben a kérdésekben napjainkban is folyik.

3./ Lásd: Héthy-Makó: Munkásmagatartások és a gazdasági szervezet. Akadémia Kiadó, Budapest, 1972. 129 oldal.

Közben hazánkban befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A munkáshatalom megszilárdítása után ez volt a Magyar Szocialista Munkáspártnak és marxista-leninista politikájának második nagy győzelme. Ezzel leraktuk a szocializmus alapjait: hazánkban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Ennek a törtéetésnek legfőbb következményét úgy összegezhethük az érdekek aspektusából, hogy megvalósult a dolgozó osztályok és rétegek objektive alapvető érdekazonossága. A VIII. kongresszus kimutatta, a IX. és X. kongresszus pedig megerősítette, hogy hazánkban olyan társadalmi átrétegeződés következett be, ami után már nincs egyetlen olyan osztály, vagy nagyobb réteg /csoport/, amelynek ne lenne objektiv érdeke a szocializmus teljes felépítése. A munkásosztály és a parasztság szövetsége megszilárdult. Ennek a szövetségnek a részesei most már a szocialista munkásosztály és a társadalmi tulajdon alapján a munkásosztállyal objektive azonos érdekű egységes szövetkezeti parasztság lettek. A parasztság belső osztálytagozódását ugyanis - mint az köztudott - felszámoltuk, és így mostmár a munkásosztály nem csupán a parasztságnak egy részével, hanem az egész parasztsággal léphetett szövetségre. Ez a mennyiségi változás a szövetség tartalmában minőségbe csapott át és objektive azonos érdekek alapján a két alapvető osztály

szövetségének fő tartalma a szocializmus teljes felépítése lett.

Az értelmiség - ez a nagyon fontos, és a szocializmus teljes felépítésében mind fontosabb szerepet betöltő réteg is - alapvetően szocialista jellegűvé vált. A sok nézetkülönbség és ideológiai tarkaság ellenére az értelmiség túlnyomó többsége, túl az érdekek objektív azonosságán, belátta azt is, hogy alapvető létérdeke: a szocializmus teljes felépítése.

A kispolgárság is lényeges változáson ment át. Egy részük kisipari termelőszövetkezetekbe lépett, a kivülmaradók pedig - különösen a szolgáltatások területén - még hosszabb ideig nagyon fontos és hasznos szolgálatot tesznek dolgozó népünknek. És mivel létük nagyban a többi dolgozó osztály és réteg életszíntvonalának alakulásától függ, ezért a kispolgárságnak is objektív érdekévé vált a szocializmus teljes felépítése.

Az egyik legjelentősebb változásként jelölte meg a VIII. kongresszus, hogy a kizsákmányoló osztályt, mint olyant - a mezőgazdaságban visszamaradt "utóvéd"-csoportok tulajdonának szocializálásával felszámoltuk. A volt kizsákmányolók többsége, főleg pe-

dig leszármazottaik megtalálták helyüket társadalmunkban, becsülettel dolgoznak, létük, előrehaladásuk a szocializmus teljes felépítésének függvénvévé lett, így annak megvalósítása, ennek a csoportnak is objektív érdekévé vált.

Ezt a társadalmi átrétegeződést és következményeit összefoglalóan úgy jellemezhetnénk, hogy a munkásosztály, pártjának vezetésével időszakról-időszakra előbbre viszi egész társadalmunkat az "egyneművé válás útján", megtettük az első döntő lépéseket az osztálynélküli társadalom kialakítása irányába, a népi nemzeti egység megvalósításának történelmi jelentőségű folyamatában. Ez egyben - az érdekek aspektusából vizsgálva társadalmunk helyzetét - az érdekek összeegyeztetésének folyamatát, az abban elért sikereket is jelenti. Az érdekek összeegyeztetésén a munkásosztály, pártja vezetésével továbbra is tudatosan tevékenykedik. Ez a tevékenység azonban gondos és alapos kutatómunkán alapuló elméleti előkészítést igényel: az érdekviszonyok alapos, elmélyült tanulmányozását.¹ Foglalkoznunk kell az érdekek és érdekviszonyok elmélyült tanulmányozásával azért is, mert további fejlődésünk szükségszerűvé teszi - az érde-

1./V.ö.: Az MSZMP. VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 434-438. oldal.

kek összeegyeztetésén, mint alapvető feladaton túl - az érdekek ütköztetését is. Paradoxonnak tűnik ugyan, de ez az ütköztetés az érdekek távolabbi jövőben bekövetkező egyeztetési lehetőségének előkészítése érdekében történik. A munka szerinti elosztás elvében ugyanis beleértve bennfoglaltatik annak belátása, hogy nem rendelkezünk még az elosztható javak elegendő bőségével. Ezért, mint Marx tanítja "...a jognak nem egyenlőnek, hanem /ellenkezőleg/ egyenlőtlennek kell lennie. Ezek a visszasságok a kommunista társadalom első szakaszán...elkerülhetetlenek."¹

A szocialista bérezés: a végzett munka mennyisége, minősége, a vállalt felelősség, valamint a tanúsított szocialista magatartás alapján történő elosztás - ami mindenféle "egyenlősdí"-törekvéssel szemben kétség kívül az érdekek ütköztetését jelenti - feltétlenül szükséges. Ezt hangsúlyozza az MSZMP. Központi Bizottsága első titkárának zárszava is: "...Be fogjuk bizonyítani, hogy nálunk nem lehet munka nélkül, a többi dolgozó rovására megélni".²

-
- 1./ Marx: A gothai program kritikája. MEVN. II. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 15. oldal.
 - 2./ Az MSZMP. X. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 460. oldal.

Ennek így kell lennie, mert valóban merőben ellentétes a szocialista elosztás elveivel az a helyzet, amelyben a hanyag, felelőtlen dolgozó is nyugalmat és anyagi biztonságot érezhet.¹ Ezt a gondolatot Kádár János elvtárs az Északi Járműjavítóban elmondott választói nagygyűlési beszédében még élesebben fogalmazta meg: "...Kik a mi ellenségeink? - tette fel a kérdést Kádár elvtárs - azok, - mondta - akik politikailag szemben állnak rendszerünkkel, megkárosítják népünket, az élősdiek, akik nem a rendszerért, hanem a rendszerből élnek..."²

Pártunk és kormányzatunk a termelés fokozása, a termelékenység növelés, a fegyelmezettebb, szorgalmasabb munka, az alkotó kezdeményezés kibontakoztatása, a termékek mennyiségének "óriási mértékű növelése" céljából - ami Lenin tanítása szerint a munkásosztály legfőbb és legalapvetőbb érdeke³ - tudatosan ütközteti is az érdekeket. Ez azért történik, hogy mindeképpen valóra váljon az a marxista-leninista elv, miszerint aki többet ad a társadalomnak, fegyelmezet-

1./ Az MSzMP KB. irányelvei időszakos ideológiai feladatokról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 460. o. /Sz MSzMP határozatai.../

2./ Népszabadság, 1971. április 21-i száma.

3./ Lenin: A szakszervezetek szerepe és feladatai az új gazdasági politika viszonyai között. Művei 33. kötet, 1953. 178. oldal.

tebben, szorgalmasabban és eredményesebben dolgozik, annak többet is kell kapnia: annak joga van a jobb élethez. De még inkább joga van a jobb élet-
hez annak, aki a kötelezőnél is többet tesz a köz-
javára.¹

Ugyanezzel a céllal szükséges a különböző vállalati, üzemi kollektívák érdekeinek ütköztetése is, az egyik üzem érdekeinek szembeállítása a másik üzem érdekeivel, az egészséges versenyszellem, az eredményesebb gazdálkodás, egyes üzemek, vállalatok monopolhelyzetének megszüntetése érdekében. Az érdekek ilyen értelemben történő ütköztetésének szükségessége könnyen belátható, mert így, és csakis így hozhatjuk létre a termékek olyan bőségét, amely a távolabbi jövőben majd lehetővé teszi a fokozatos áttérést a szükségletek szerinti elosztásra. Így épülnek azok a "szilárd kis hidak", amelyeken keresztül elvezethetjük a kommunizmusba az emberek tiz- és tizmillióit. Így válik érthetővé az az előbb még paradoxonnak tűnő tény, hogy az érdekek jövőbeni egyeztetetősége céljából itt, és most, az érdekek ütköztetésére is szükség van.

1./ Az MSzMP. KB. irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 462. oldal. /Az MSzMP határozatai.../

Fentiekből - úgy véljük - kitűnik, hogy az antagonisztikus ellentmondások, melyeknek alapja az érdekek gyökeres különbsége, társadalmunkra ma már nem jellemzőek. Csupán kisebb csoportok, egyének ma azok, amelyek szembeszegülnek céljainkkal, akadályozni igyekeznek a dolgozó nép érdekeinek megvalósulását, gátolni igyekeznek a szocializmus teljes felépítését.

A néhol tapasztalható önelégültség és túlzott magabiztosság ellen fellépve, fentiekkel kapcsolatosan három nagyon lényegesnek ítélt megjegyzést kell tennünk.

Az első: A belső ellenség tevékenysége - ami napjainkban főleg ideológiai síkra tevődött át - önmagában sem lebecsülendő. A külső ellenség - az utóbbi időben a tárgyilagosság látszatát gondosan őrző - rágalomhadjáratával, fellazítási taktikájával és más eszközökkel is segítséget nyújt a belső ellenségnek. Mindez ugyan ma már nem veszélyezteti a szocializmus létét, de az ellenséges ideológiai tevékenység a maga komplexitásában sok kárt okoz. Arra irányul, hogy zűrzavart keltsen a dolgozó emberek tudatában, hogy megzavarja a dolgozóknak a szoci-

alizmus teljes felépítésének sikerébe vetett hitét, elhomályosítsa, összezavarja a dolgozók józan látását, s ezzel nehezítse igazi, valódi érdekeik felismerését - és meg kell vallanunk - mindezt nem hatástalanul teszi.

A másik megjegyzés: Helyenként igen erős a feszültség a társadalmi "kell" és a társadalmi "van" között. A dolgozók több olyan nem kívánatos kísérő jelenséget tapasztalnak, melyek nem igazi, hanem vélt érdekeik megvalósítására ösztönzik őket. Ez a feszültség abból is származik, hogy egyes nagyobb befolyáshoz jutott funkcionáriusok, tisztségviselők visszaélnek a hatalommal, kiskirályok módjára viselkednek, megfélemlítik környezetüket. Az utóbbi időben egyre gyakrabban fordul elő, hogy eszközökben nem válogató törtető, korábbi befolyásuk elvesztése miatt sértődött emberek, személyi leszámolásra vállalkozó bajkeverők, különféle intrikusok, mániákusok kihasználják a jogos bírálatot védő és a jövőben is védelmező határozatokat. Ilyen jelenségek hatására terjed a klikkszellem, felülkerekedik a pártszerületlen, kritikátlan hajbókoló magatartás.

Feltétel nélkül igazat kell adnunk, és tapasztalataink alapján is egyet kell értenünk az MSzMP KB. 1972. novemberi ülésén elhangzottakkal: "...az alap egészséges, de elég sok a ráarakódás, ami újból kitermelődött."¹ Nem kívánatos kispolgári és jobboldali jelenségeknek lehetünk - és vagyunk - szemtanúi. Azt nem mondhatjuk, hogy "előntött" bennünket a kispolgáriság, de ténylegesen több helyen tapasztalható az embereknél az önzés, a harácsolás, a "mának-élés", a szerzés vágya. Vannak és napjainkban is kialakulnak nemkívánatos érdekösszefonódások, érdekbarátságok, nem tudtuk még leküzdeni a protekcionizmust, kifejezetten szélesedik - talán éppen az előbbi ellensúlyozására - a családi protekcionizmus; a nepotizmus. Még mindig nem eléggé eredményes a bürokrácia elleni harcunk, mert egyeseknek érdekében áll, hogy homályba burkolják az ügyek menetét, amire a bürokrácia igen alkalmas és "hasznos" eszköz a sznobok, az ügyeskedők, a kétesen "közérdekű" cselekvések eszmei szervezői, irányítói és végrehajtói számára. Mindez súlyos károkat okoz. A dolgozók nem tapasztalhatják a kívánt mértékben

1./ Az MSzMP KB. 1972. november 14-15-i ülésének anyaga. Társadalmi Szemle, 1972. decemberi száma, 22. oldal.

szocialista társadalmunk "átlátható rendjét". Hozzájárul ehhez a dolgozóknak az a gyakorlati tapasztalata, hogy napjainkban nem feltétlenül az jár jól - legalább is rövid távon, amit a dolgozók a köznap-
pi tudat szintjén is beláthatnak - aki egyéni érdekeit önzetlenül alárendeli a közösség érdekeinek, aki "népben és nemzetben gondolkodik" /Veres Péter/, hanem gyakran az, aki csupán csak szűkkörű egyéni érdekeinek megvalósítására tör, akár mások rovására is, önző egyéni érdekeinek megvalósítására fordítja minden erejét. A dolgozók nem mindig tapasztalhatják, hogy a fegyelmezetlenség, a hanyagság, a felelőtlenség feltétlenül méltó büntetésben részesül. Gyakran nem azt tapasztalják, hogy a kispolgáriságot az előttük tiszteletben álló személyek mindig elítélik. Így többen a dolgozók közül úgy vélekednek, hogy a kispolgáriság különböző megnyilvánulásai nem feltétlenül összeegyeztethetetlenek szocialista elveinkkel és a szocialista társadalmi gyakorlattal. Nem mindig bizonyosodhatnak meg a szocialista társadalmi rend igazságosságáról, arról, hogy ebben a rendszerben csak az érezhet nyugalmat és biztonságot, annak vannak jogai, aki hiven teljesíti kötelességeit, aki odaadással, képességei szerint dolgozik. Még olyat is tapasztalhatnak, hogy, aki

többet tesz a kötelezőnél a köz javára, azt megmosolyogják. Váczi Mihály szavaival élve: "legyőzhetetlen rendünk udvari bolondja, bohóckodj - és imádd sok korcs szokásunk,..." mondják többen és teszik azt, ami napi pillanatnyi, önző érdekükben áll. Márpedig anélkül a gyakorlati megbizonyosodás nélkül, hogy a mi rendszerünkben következetesen az jár jól, aki "tetteivel nyer érdemet" /Váczi/ nem lehet elég hatékony a marxizmus-leninizmus, a párt marxista-leninista politikájának propagandája, a dolgozók igazi - a közösség érdekeit mindig és következetesen szem előtt tartó - érdekeinek felismertetése.

Látnunk kell, hogy ismét lábra kapott nálunk a nacionalizmus, a nemzeti önteltség, "a nemzeti rangra emelt önzés"¹ fellelhető az antiszemitizmus, a szovjetellenesség, a "nyugat-imádat", ugyanakkor saját eredményeink lebecsülése.

Még ma is sok a zavaros nézet a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus megítélésében: a nemzeti és nemzetközi érdekek összhangjának értelmezésében. Mindezek további zűrzavart okoznak a dolgozók körében, ami igazi érdekeik felismerését komolyan megnehezíti.

1./ Az MSZMP. X. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 393. oldal /Pullai Árpád hozzászólása./

A harmadik megjegyzés: Társadalmunkra - mint már említettük - napjainkban nem jellemzőek az antagónisztikus ellentmondások. De éppen azért, mert a szocialista társadalom rohamosan fejlődik, bonyolultabbá válik, egyre több nem antagónisztikus jellegű érdekellentmondás születik, illetőleg - éppen az érdek-probléma kutatása közben - egyre több, már hosszabb idő óta is meglévő, nem antagónisztikus érdekellentmondást ismerünk fel, melyek sürgős megoldásra várnak.

II.

Néhány gondolat a marxista-leninista

ÉRDEKELMÉLETRŐL

A Szovjetúnióban 1965-ben, majd magyar fordításban 1967-ben /O.G.Drobnyickij és T.Sz.Kon szerkesztésében/ megjelent, szovjet tudós kollektiva által kidolgozott Etikai kislexikonban a következők olvashatók: "Érdekelmélet - a jelenkori polgári etika és axiológia irányzata...Az érdekelmélet a jelenkori etikai naturalizmus egyik válfaja..."¹

Az érdekelmélet ezek szerint - de a köznapi tudatban általánosan elfogadottan is - kizárólagosan etikai kategória, amelyen az erkölcsi értékek filozófiai kérdéseivel foglalkozó elméletet értjük, /-axiológia - a XX. század elején Lapie francia filozófustól származó terminus/, illetőleg érdekelméleten olyan etikai elméletet kell értenünk, amelynek lényege, hogy az erkölcsi követelményeket nem a társadalom létfeltételeiből, hanem valamely természeti principiumból vezeti le /etikai naturalizmus/. Másrészt az Etikai kislexikon szerint az érdekelmélet kizárólagosan burzsoá elmélet.

1./ Etikai kislexikon. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 61. oldal.

Fentiekkel kapcsolatosan - nem is elsősorban az Etikai kislexikonnal folytatandó vita kedvéért, hanem főleg azért, mert a széles közvélemény az érdeket és érdekelméletet az erkölcsi rossz birodalmába utalja - három probléma felvetése és tisztázása feltétlenül szükségesnek látszik. Először: az érdekek, illetőleg az érdekelmélet valóban kizárólagosan etikai kategória-e? Másodszor: az érdekelmélet valóban kizárólagosan burzsoá elmélet-e? És az utóbbival szoros kapcsolatban, harmadszor: beszélhetünk-e egyáltalán marxista-leninista érdekelméletről? Vegyük sorra ezeket a problémákat.

Annyi feltétlenül igaz, mint ahogyan arról már az I. fejezetben szó esett, hogy az érdeket, az érdekfogalmat, általában az érdekelméletet a marxizmus klasszikusai par excellence nem fejtették ki. Az is igaz azonban, hogy a történelmi materializmus, vagy más aspektusból a társadalomfilozófia és általános szociológia legalapvetőbb kérdéseit, a társadalmi mozgás leglényegesebb megnyilvánulásait Marx, Engels, és velük a legszorosabb összhangban Lenin, az anyagi létfeltételekből eredő szükségletekkel és az ezekkel szoros összefüggésben álló, érdekekkel magyarázzák. Álljon itt ennek bizonyi-

tására - Marx, Engels és Lenin hatalmas terjedelmű elméleti munkásságából - néhány példa.

"...A modern államhatalom - írja Marx és Engels - nem más, mint az egész burzsoá osztály közös ügyeit igazgató bizottság."¹ Nem kétséges, hogy az idézetben szereplő "közös ügy", minden erőszakos beleemagyarázás nélkül helyettesíthető lenne a "közös érdek" kifejezéssel, hiszen a közös ügy mindenképpen érdekközösséget jelent.

Más helyen: "A burzsoázia, ahol uralomra jutott, szétrombolt minden hűbéri patriarchális, idillikus viszonyt..., s nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a meztelen érdeket."² Független, szinte csak szövetségi viszonyban lévő tartományokat, - olvashatjuk továbbiakban a Kommunista Párt kiáltványában -, amelyeknek különböző érdekeik, törvényeik és vámjaik voltak, egy nemzetté tömörítettek, melynek egy a kormánya, egy a törvénye, egy a nemzeti osztályérdeke, egy a vámhatára."³ Ismét más oldalról: "Minden eddigi társadalom története osztályharcok története."⁴ Majd később ugyan-

1./ Marx-Engels: A Kommunista párt kiáltványa, M-E VM.I.19. oldal /Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963./

2./ U.ott.: 19 oldal

3./ U.ott.: 19 oldal

4./ U.ott.: 17 oldal

ebben a műben ez található: "...az ipar fejlődésével nemcsak szaporodik a proletáriátus, hanem nagyobb tömegekbe is zsúfolódik, ereje nő, s ezt mind jobban érzi... a munkások elkezdenek egyesületeket alakítani a burzsoák ellen; tömörülnek munkabérük megvédelmezésére... S kihasználva a burzsoázián belüli meg hasonlításokat, kicsikarja a munkások egyes érdekeinek törvény formájában való elismerését."¹

"A burzsoázia szakadatlan harcban áll: kezdetben az arisztokráciával, később magának a burzsoáziának azon részeivel, amelyeknek érdekei ellentétbe kerülnek az ipar haladásával; állandóan harcol minden idegen állam burzsoáziájával." - olvasható a Kommunista Párt Kiáltványában. - Mindezen harcaiban kénytelen a proletariátushoz fordulni, segítségét igénybe venni, és ezzel a proletariátust a politikai mozgalomba bevonni. Maga a burzsoázia nyújtja tehát a proletariátusnak saját műveltsége elemeit. /az 1888-as angol kiadásban: a politikai és általános műveltség elemeit/ vagyis a fegyvert önmaga ellen. Továbbá, mint láttuk, az ipari hala-

1./ Marx-Engels: A Kommunista Párt kiáltványa.
M-E VI. 24-25. oldal /Kossúth
Könyvkiadó, Budapest, 1963./

dás az uralkodó osztály egész rétegeit taszítja le a proletariátusba, vagy legalábbis fenyegeti életfeltételeiket. Ezek is a műveltségnek /az 1888-as angol kiadásban: a felvilágosodás és haladás új elemeinek/ nagy tömegét nyújtják a proletariátusnak." ¹

A Kommunista Párt kiáltványából vettünk néhány - talán nem is legszerencsésebb - példát. Azonban már ez az egyetlen és első érett marxista mű is elég bizonyítékkal szolgál arra, hogy Marx és Engels az állam létét, az osztályok, az osztályharc, az osztályszövetség, a háborúk, sőt a munkásosztály szellemi fejlődésének okát - a fentebb említett áttételekben: anyagi létviszonyokon és szükségleteken keresztül - az érdekek összeütközésével, érdekellentétekkel, illetve ideiglenesen fennálló, vagy annak vélt érdekazonossággal magyarázzák. Ugyanezzel indokolják a szocialista forradalom elkerülhetetlenségét is a következőkben: "A kommunisták nem titkolják nézeteiket, és szándékaikat. Nyíltan kijelentik, hogy céljaik csakis minden eddigi társadalmi rend erőszakos megdöntésével érhetők el..." ²

1./ U.ott.: 25 old.

2./ A Kommunista Párt Kiáltványa. M-E VM. I. 46. oldal /Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963./

Talán már ez is elegendő lenne annak bizonyítására, hogy Marx és Engels az érdeket nem csupán és nem is elsősorban etikai kategóriaként értelmezi, hanem általános szociológiai, vagy más aspektusból vizsgálva: társadalomfilozófiai kategóriaként.

A marxizmus-leninizmus az erkölcsöt is - annak keletkezését, formai folytonosságban és tartalmi szakaszosságban történő társadalmilag és történelmileg determinált változásait is - végső fokon az érdekek változásával magyarázza. Így jár el az erkölcsi abszolutizmus, vagy az erkölcsi relativizmus bírálataánál, ezt a dialektikus és történelmi materialista módszert alkalmazza az erkölcsi eszmény meghatározásánál is, amit a közérdek sűrített, általánosított, perspektivikus tükröztetéseként értelmez.¹

De a marxizmus szerint közösségi érdeket tükröznek az erkölcsi alapelvek, erkölcsi normák is. Vagy, ahogyan - nagyon merészen, de mindenképpen elfogadhatóan - Farkas Endre fogalmaz: "nincs erkölcs ér-

1./ Kizsákmányoló társadalmakban - mint az köztudott - az uralkodó osztály érdekei öltik magukra a "közérdek" köntösét, amit az elnyomott osztályok hosszabb-rövidebb idő alatt valódi érdekként elfogadnak és követnek, főleg a szokás hatalmától vezetve. Így minden kizsákmányoló társadalomban az elnyomottak döntő többsége által elfogadott "közérdek" voltaképpen számukra vélt hamis illuzórikus.

dek nélkül és az erkölcs maga is érdek."¹ Fenti-
ekből következően az érdek erkölcsi kategória is,
de semmiképpen sem lehet az érdeket csupán erre
leszűkítenünk.

A marxizmus-leninizmus klasszikusainak művei to-
vábbi bizonyítékkal szolgálnak elsőként felvetett
problémánk megoldásához. Általános szociológiai,
társadalomfilozófiai kategóriaként jelenik meg az
érdek Marx-Engels "Német ideológiá"-jában, Marx-
nál a "Szent család"-ban, "A gazdasági-filozófi-
ai kéziratok"-ban, "A gothai program kritikájá"-
ban, az "Csztályharcok Franciaországban 1848-tól
1850-ig"-ben, "A tőké"-ben, stb. Ugyanigy értel-
mezi az érdeket Engels "A család, magántulajdon
és az állam eredeté"-ben, "Ludwig Feuerbach és a
klasszikus német filozófia felbomlása"-ban, vagy
az "Anti-Dühring"-ben, stb. De ezt a módszert kö-
veti Lenin is "A szovjethatalom soronlévő felada-
tai"-ban, a "Marx Károly"-ban, a "Filozófiai füze-
tek"-ben, az "Állam és forradalom"-ban, és itt le-
hetetlen felsorolnunk azokat a műveket, amelyek-
ben klasszikusaink az érdeket általános szocioló-

1./ Párkas Endre: Érdekviszonyok és erkölcs. Meg-
jelent az "Érdekviszonyok a szocializmusban"
c. gyűjteményben. Kossúth Könyvkiadó, Budapest,
1973. 91. oldal.

giai, társadalomfilozófiai kategóriaként értelmezik, mint ahogyan az is, és másként nem is fogható fel helyesen.

Mindehhez szorosan kapcsolódik második problémánk, nevezetesen az, hogy az érdekelmélet kizárólagosan burzsoá elmélet-e. Erre a kérdésre nem adhatunk egyértelműen igenlő választ. Köztudottan minden kizsákmányoló osztály rákényszerül arra, hogy az erőszak mellett más eszközöket is alkalmazzon hatalmának biztosítására. "Választások nélkül korunkban nem lehet meglenni; tömegek nélkül semmire sem mehetünk, márpedig a tömegeket a könyvnyomtatás és a parlamentarizmus korában - írta Lenin - nem lehet vezetni a hízélgés, a hazugság, a szemfényvesztés szélesen elágazó, módszeresen folytatott, szilárdan alátámasztott rendszere nélkül, divatos és népszerű jelszavak hangoztatása nélkül, anélkül, hogy a munkásoknak ne ígérgetnének jobbra-balra mindenféle reformokat és mindenféle előnyöket - csak hogy lemondjanak a burzsoázia megdöntésére irányuló forradalmi harcról."¹

1./ Lenin: Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában. Művei 23. kötet, Szikra Könyvkiadó, 1951. 120. oldal.

Ettől a kényszertől indítva a burzsoázia meglehetősen korán foglalkozni kezdett szociológiai, társadalomirányítási problémákkal. Rákényszerült ugyanis arra, hogy kutassa, milyen módon szerelheti le a munkásosztály forradalmiságát, milyen módszerekkel válik számára lehetségessé, hogy osztályérdekeit össztársadalmi érdekként fogadtassa el.

Az előbbi lenini idézetben a Könyvnyomtatás és a parlamentarizmus koráról van szó, amelyen azóta már régén túl vagyunk. Ennek ellenére napjainkban is érvényes a Kommunista Párt kiáltványának az a megállapítása, miszerint az ipar fejlődésével a burzsoázia rákényszerül arra, hogy az általános műveltség elemeit, "saját műveltsége elemeit" mind nagyobb mennyiségben átadja saját "sirásójának". Az egyre magasabb műveltséggel rendelkező munkásosztály így potenciálisan egyre inkább több ismerettel rendelkezik ahhoz, hogy igazi érdekeit felismerje és azok megvalósítása irányában tevékenykedjék.

Éppen ennek ellensúlyozására - mint az köztudott - a burzsoázia már a XIX. század végén, a XX. század elején kidolgozott egy egész sor elméletet, eszmérendszert, amely alkalmasnak bizonyult a dolgozók

nagy többségének félrevezetésére, becsapására. Ilyen elméletekkel már Leninnek is harcba kellett szállnia. "Egyfelől - írja Lenin - a polgári és főleg a kispolgári ideológusok - akik kétségtelen történelmi tények nyomására kénytelenek elismerni, hogy állam csak ott van, ahol osztályellentétek vannak és osztályharc van - úgy "helyesbitik" Marxot, hogy az állam osztályok kibékítésének szerves..."¹ Lenin ezzel szemben bebizonyítja, hogy az állam az osztályok kibékíthetetlenségének terméke. De folytathatjuk a "szabad népállam", a "jóléti állam", a "népi kapitalizmus", a "tőke demokratizálódása", a "társadalmi sztratifikáció", a "társadalmi mozgólépcső" elméletével a napjainkban annyira divatos "konvergencia-elmélettel", vagy a "fogyasztói társadalom" elméletével azokat a burzsoá teóriákat, amelyek a mindig készenlétben tartott "fegyveres közhatalom", a mindenkor alkalmazásra kész erőszak mellett, a dolgozók becsapásának "finomabb" eszközeiként a burzsoá ideológusok fegyvertárában fellelhetők. Nem feledkezhetünk meg itt a vallásról sem, amelynek minden korban egyik fontos társadalmi funkciója volt az elnyomottak fékentartása.

1./ Lenin: Állam és forradalom. Összes művei 33. kötet. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 7. old.

Mindezt annak bizonyítására hoztuk fel, hogy a burzsoázia már közel 100 éve, vagy még több ideje foglalkozik szociológiával, szociológiai elméletek "gyártásával", olyan aktív társadalmi szerepet betöltő eszmerendszerek kidolgozásával, amelyek a változó kornak megfelelően a munkások egyre magasabb műveltségi színvonalához idomulnak. Jó eszközök ahhoz, hogy a burzsoázia érdekei minél kevesebb akadállyal érvényesülhessenek.

Különösen nagy lendületet vett a burzsoá szociológiai kutatás a szocialista világrendszer kialakítása óta. Ekkortól a burzsoázia léte világméreteken kérdésessé, általános valósága pedig krónikussá vált, azért ideológiai tevékenységének egyik fő célja annak bizonyítása, hogy a fejlett tőkés országok az igazán "szabad világ" szemben a szocialista országok "totális diktatórikus" rendszerével. Ezeknek az elméleteknek a középpontjában a kommunistaellenesség ideológiai és politikai törekvése áll. Azt is el kell ismernünk, - mint arra már utaltunk - hogy a burzsoá szociológiai elméletek nem hatástalanok sem országhatárainkon belül, sem azon kívül. Beépítik ezt a fellazítási taktikába is, és nem is sikertelenül.

Nagyrészt ezekkel magyarázható, hogy egy időben a hivatalos pártpolitika a szociológiát kizárólagosan burzsoá elméletnek nyilvánította, amelynek sem módszerei, sem egyetlen elve, nem alkalmazható a szocialista viszonyokra. Ebből fakad az, hogy nálunk a szociológiai kutatások még ma is "gyermekcipőben" járnak - noha sok félreértés, logikai el-
lentmondás és vita közben - a szociológiai kutatásokban is számottevő eredményeket mondhatunk a magunkénak. Feltétlenül ide kell sorolnunk azokat a kutatásokat és eredményeket is, amelyek az érdekeltséggel és ösztönzéssel, - általában az érdekproblémával - foglalkoznak.

Sikerült talán a másodikként felvetett kérdésre adandó választ - legalábbis megközelítően - tisztáznunk. Az érdekelmélet burzsoá elmélet is. De, ha az a történelmi materializmusra, a marxizmus történelemfilozófiájára és általános szociológiájára támaszkodik, már nem lehet burzsoá elmélet. Azaz az érdekelmélet nem kizárólagosan burzsoá eszmerendszer.

Még akkor sem az, ha a szocialista érdekelmélet sok részkérdése még kidolgozatlan, és a hézagokat egy-egy magyar szociológus ténylegesen burzsoá nézetekkel igyekezett kitölteni. A szociológia ak-

kor sem kizárólagosan burzsoá elmélet, ha még sok kérdésben intenzíven folyik a vita, mert ezzel együtt a szociológián belül, egyre gyarapszanak az érdekekkel kapcsolatos tudományos ismeretek és megállapíthatjuk, hogy a szocialista érdekelmélet kidolgozása folyamatban van.

Ezzel mintegy választ adtunk a harmadikként felvetett kérdésre is. Nevezetesen arra, hogy beszélhetünk-e egyáltalán marxista-leninista érdekelméletről. A válasz túlságosan is egyszerűnek látszik az előbbi következtetés nyomán: kialakulóban van a marxista-leninista /szocialista/ érdekelmélet, tehát, ha erről, ennek a terminusnak a használatával beszélünk, nem térünk le feltétlenül a marxizmus-leninizmus álláspontjáról. Ennek bizonyítása azonban meglehetősen bonyolult feladat.

Vállalva annak veszélyét, hogy a bizonyítás - éppen a téma kidolgozatlansága, legalábbis nem kellő tisztázottsága miatt - egyoldalúvá szürkülhet, úgy tűnik, hogy a marxista-leninista érdekelmélet a marxista osztályelméletből, illetőleg az osztályharc elméletéből vezethető le, mert ebben az elmé-

letben, ha másként nem, implicite az érdekelmélet
mindig benne van.¹

Erre a következtetésre kell jutnunk Lenin tanítása nyomán is, ami így hangzik:... "A dialektika megköveteli, hogy az adott társadalmi jelenségeket sokoldalúan és fejlődésükben vizsgáljuk és azt, ami látszólagos, az alapvető hajtóerőkre, a termelőerők fejlődésére és az osztályharcra vezessük vissza."²

A marxizmus az osztályharcot - mint az ellentétek egysége és harca törvényének konkrétan a társadalomban megnyilvánuló és arra jellemző formáját - objektív és szükségszerű társadalmi folyamatként értelmezi. A kizsákmányoló társadalmak osztályantagonizmusa e szerint az értelmezés szerint lényegében azonos az

-
- 1./ Itt rá kell mutatnunk egy fogyatékosagra, amely a történelmi materializmus oktatását több helyen még ma is jellemzi. Arra, hogy nem tárjuk fel kellőképpen, nem láttatjuk be elég világosan hallgatóinkkal a tulajdon, az osztály - illetőleg társadalmi struktúra és az érdek dialektikus összefüggését. Ezeket a kérdéseket más-más témakörnél, gyakran egymástól elkülönítve oktatjuk. A marxista érdekelmélet kidolgozatlansága miatt ennek az összefüggésnek a feltárására hosszabb ideig nem is volt megfelelő lehetősége a marxista oktatóknak. A kutatások előrehaladásával azonban ez az igény egyre sürgetőbbé válik.
 - 2./ Lenin: A II. Internacionálé csődje. Művei 21. kötet. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1951. 212 oldal.

érdekek antagonizmusával: azaz ugyanannak a dolognak más-más oldalai. Az antagonizmus lényege ugyanis éppen abban van, hogy az egyik osztály az érdekét csak a másik osztály rovására, kárára, a másik osztály érdekeinek érvényesülése ellenére tudja megvalósítani. Ennek legmélyebben fekvő oka a két szemben álló osztálynak a termelőeszközökhöz való viszonyában, közismert szóhasználattal élve: a tulajdonviszonyok különbözőségében lelhető fel. Ezek után elengedhetetlen a tulajdon lényegének feltárása.

Ebben a kérdésben is vita folyik mind a Szovjetunióban, mind hazánkban. Több álláspontot megvizsgálva,¹ úgy tűnik, hogy Szabó Kálmán állásfoglalása és tulajdon meghatározása a legtisztább a legelfogadhatóbb, de a legáltalánosabb értelmezés érdekében ez is kiegészítésre szorul. Szerinte "...A tulajdon olyan objektív közgazdasági kategória, amelyben az emberek által a társadalom megvalósított folytonos elsaajátítás nyilvánul meg... Azok a gazdasági viszo-

1./ Lásd például Dr. Kozma Pál ezzel kapcsolatos állásfoglalását, aki "A tulajdon és gazdasági mechanizmus" c. művében /megjelent a Művelődésügyi Minisztérium kiadásában, Politikai gazdaságtan füzetek, I. 1971./ több szovjet szerző véleményét is ismerteti.

nyok, amelyekben az emberek gazdasági tevékenységük során szükségszerűen lépnek egymással egyrészt tevékenységcsere-viszonyok /termelési viszonyok/ másrészt elsajátítási viszonyok /tulajdonviszonyok/, gazdasági erőviszonyok."¹ Kiinduló alapnak ez a meghatározás bizonyításunkhoz mindenképpen elegendő, annál is inkább, mert ez teljes összhangban van Marx tanításával, miszerint "...a tulajdon egyenlő a termelési viszonyok összességével".² A teljesebb kifejtés érdekében azonban mind a termelést, mind az elsajátítást általánosabban kell értelmeznünk, mint azt Szabó Kálmán teszi, ezzel át kell törnünk a gazdasági viszonyokra történő leszűkítést. Ennek érdekében a termelésbe bele kell értenünk a tudattartalmak termelését - mint alább látni fogjuk Marx is ezt teszi - az elsajátításba pedig az anyagi javak elsajátításán túl lépve, a szellemi termékek elsajátítását is. A gazdasági erőviszonyokat ki kell bővítenünk a politikai és szellemi erőviszonyokkal, azzal, hogy ez utóbbiak feltétlenül a gazdasági erőviszonyokon alapulnak, de azokkal szoros dialektikus kölcsönhatásban vannak, s így nagyon is figyelemre méltó tényezők, a társadalmi összefolyamat alakulásában.

-
- 1./ Szabó Kálmán: A szocialista termelés alapvonásai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964. 9-10 oldal.
 - 2./ Marx: A filozófia nyomorúsága. MEN 4. kötet, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 158. oldal.

Tovább lépve a bizonyításban, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a társadalom strukturáját alapvetően és végsőfokon a tulajdonviszonyok határozzák meg. Ehhez is hozzá kell tennünk azonban, hogy a tulajdonviszonyok elsősorban az antagonisztikus társadalmakban jelentkeznek leglényegesebb osztályképző faktorként: a magántulajdon az, ami az antagonisztikus osztályellentmondásokat szüli. Szocialista viszonyok között azonban - éppen a társadalmi tulajdon kétféle formájának egymáshoz közelítésével, egyre inkább a munka társadalmi szervezetében játszott szerep /munkamegosztás/ válik azzá, a döntő tényezővé, amely az embereket, embercsoportokat egymástól megkülönbözteti, egyben azok különböző érdekeit szüli. Hangsúlyoznunk kell, hogy a munkamegosztás és a tőle elválaszthatatlan elosztási viszonyok: az anyagi javak megszerzésének módja és mértéke is elsősorban anyagi alapon nyugvó különbségeket jelent, ha ezek a különbségek nem is antagonisztikusak.

E kis kitérő után vessük össze az előbbieket Marx Annyenkovnak írott levelében foglaltakkal:

"...Anyagi viszonyaik alkotják /mármint az embereknek/ minden viszonyuk alapját. Ezek a viszonyok nem egyebek, mint azok a szükségszerű formák, amelyekben

az ember anyagi és egyéb¹ tevékenysége megvalósul."²
Ezt mintegy kiegészíti Engelsnek a következő megjegyzése: "Egy adott társadalom gazdasági viszonyai mindenek előtt érdekek képében jelentkeznek."³

Fentiek összefoglalásaként az alábbi következtetésre kell jutnunk: a tulajdonviszonyok - a munkamegosztás rendszerében elfoglalt hellyel, és e kettőből következő jövedelmi, vagyoni különbségek egymással és más tényezőkkel bonyolult kölcsönhatásban - meghatározzák a társadalom szociális strukturáját, ugyanakkor és vele együtt meghatározzák a társadalom érdekstrukturáját is. Vagy még merészebben fogalmazva: ami egy oldalról nézve elsajátítási, azaz tulajdonviszony, az más oldalról nézve társadalmi struktúra, ismét más oldalról megközelítve pedig érdekviszony, érdekstruktúra: azaz ugyanannak a társadalmi összefüggésnek más-más oldala.

Ezzel - úgy tűnik - két dolgot is sikerült bebizonyítanunk.

-
- 1./ Itt utal Marx arra, hogy amikor az emberek anyagi tevékenységet folytatnak, egyéb, azaz politikai, szellemi, erkölcsi, filozófiai, vallási, tudományos, stb. tevékenységük is megvalósul.
 - 2./ Marx levele Annyenkovnak. MEVM. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 407. oldal.
 - 3./ Engels: A lakáskérdéshez. MEVM. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 611. oldal.

Egyik: A marxista-leninista érdekelmélet kidolgozása folyamatban van, tehát érdekelméletről, mint ilyenről marxista-leninista szemszögből is szólhatunk, mert ez az elmélet a legszorosabb összefüggésben van a marxista-leninista osztályelmélettel, illetőleg az osztályharc elméletével, arra épül.

Másik: A társadalmi struktúra vizsgálata az érdekek vizsgálata nélkül nem teljes, és ez fordítva is igaz: az érdekviszonyok vizsgálatát mindig össze kell kapcsolnunk az adott - e helyen a szocialista - társadalmi-gazdasági alakulat tulajdonviszonyainak, a munka társadalmi szervezetének és az ebből következő jövedelmi /elosztási/ viszonyok vizsgálatával. Ezt követeli a marxista-leninista társadalomfilozófiai és a marxista dialektika. Csakis így lehetséges az érdekek helyes értelmezése és ezzel szoros kapcsolatban a történelmi folyamatok objektív elemzése. Mindehhez azonban fel kell tárunk az érdek fogalmát, a szükséglet és érdek dialektikus kapcsolatát.

III.

SZÜKSÉGLET ÉS ÉRDEK

1./ A szükséglet és érdek meghatározása. Az emberi és állati szükséglet azonossága és különbsége.

A szükséglet és érdek dialektikus kapcsolatának feltárása elengedhetetlen ahhoz, hogy világosabban lássuk az érdek társadalmi funkcióját, szerepét az emberek társadalmi cselekvésének meghatározásában, illetőleg jelentőségét a társadalmi törvények alakulásában.

Előbb a szükséglet és érdek dialektikus kapcsolatának feltárását kell elvégeznünk. Hogy ezt megtehesük, tisztáznunk kell - legalább megközelítő pontossággal - a szükséglet lényegét, és meg kell kísérelnünk - a lehető legnagyobb pontossággal - a szükségletet meghatározni. Több ezzel foglalkozó mű, illetőleg szükséglet-meghatározás¹ áttanulmányozása után,

1./ Az összegyűjtött szükséglet-meghatározásokat az 1.sz. melléklet tartalmazza. Lehető lett volna még több szükséglet-meghatározás összegyűjtésére, de a cél az volt, hogy egyrészt az autentikusnak elfogadottakat, másrészt a szélsőségesen leegyszerűsítetteteket mutassuk be.

azok figyelembe vételével, azokra támaszkodva - néhány szerény kiegészítő gondolattal bővitve - a szükséglet filozófiai igényü /azaz legtágabb értelmezésben felfogott/ meghatározását a következőkben látjuk megfogalmazhatónak:

A szükséglet - a szubjektum külvilágra utaltságának kifejeződése. Lényegi tartalma tárgyak, dolgok, jelenségek, folyamatok, viszonyok, körülmények objektív hiánya, s mint ilyen, a társadalomban az érdekek kiváltója, s az érdekekben formát öltve, annak közvetítésével a cselekvés lényegi motivuma.

Szükségei természetesen minden élőlénynek vannak /ezért alkalmaztuk a meghatározásban a "szükséglet alanya" kifejezést./

Most a növényvilágot figyelmen kívül hagyva és csak az állatvilágra szorítkozva - megállapíthatjuk, hogy az állati szükséglet, illetőleg annak kielégítésére irányuló törekvés - az érdek megjelenése és közbeiktatódása nélkül - az állati cselekvés egyetlen mozgatója.

Rá kell azonban mutatnunk az állati és emberi szükséglet azonosságára mellett, azok lényegbevágó különbségére is. Az állati szükségletek nem terjednek - nem terjedhetnek - túl a biológiai szükségleteken. Az ember közvetlen környezetében élő állatok látszólagos "eszmei, pszichológiai" szükségletei és annak megnyilvánulásai "vágyakozás" a szeretetre, "kiváncokozás" arra, hogy gazdája, gondozója közelében tartózkodjék, stb., köztudottan az első jelzőrendszerben mozognak, és nem mások, mint kifinomult feltételes reflexek.

Ezzel szemben az emberi szükségletek társadalmi elemekkel gazdagodott, azzal kibővült szükségletek még akkor is, ha ténylegesen vannak olyan javak, amelyekre emberek, állatok, sőt a növények is egyaránt ráutaltak. /Pld. napfény, bizonyos hőmérséklet, levegő, víz, stb./ Az emberi szükségletek azonban ilyen vonatkozásban is társadalmiak: társadalmiasult, /humanizálódott/ szükségletek. Így van ez mindenekelőtt azért, mert az ember - szemben az állattal - szükségleteit döntő többségükben az emberre jellemző, alapvető léttevékenységgel, munkával szerzi meg, elégit ki, azaz céltudatosan, termelőeszközök közbeiktatásával, társadalmi módon.

Ahhoz, hogy az előbb említett elemi létszükségleteket az emberek kielégítsék, köztudott, hogy ma már - és a történelemben korábban is - nem feltétlenül fontos a szükséglet tárgyának eredeti, természeti formájában való megléte, mert azt az ember munkájával és az azt megalapozó tudásával /ami végső fokon ugyancsak munka, a társadalmi gyakorlat eredménye/ képes ezeket az elemi szükségleteket mesterségesen, a természet elemeinek felhasználásával, azok szintetizálásával pótolni. /Erre számtalan példát említhetnénk, melyekre azonban itt nem tudunk bővebben kitérni, pedig - talán más helyen - ez igen érdekes megállapításokhoz vezethetne, éppen a tudományos technikai forradalom eredményei és lehetőségei tükrében./

Ami tehát az ember legalapvetőbb biológiai szükségleteinek kielégítését illeti, meg kell állapítanunk, hogy az is, elenyésző kivételtől eltekintve, társadalmi módon történik. Ez mit sem von le a biológiai szükségleteknek a többi összes szükséglettel szemben fennálló elvitathatatlan primátusából, sőt hozzá kell tennünk, hogy a biológiai szükségletek kielégítésének elmaradása, akár az ember pusztulásához is vezethet. Ennek ellenére az emberi biológiai szükségletek - főleg azok kielégítésének módja - minden-

denképpen társadalmiasultak, mint ahogyan arra Marx utal: "Az éhség - éhség, de az éhség, amely késsel és villával fogyasztott főtt hússal elégül ki, más éhség, mint az, amely a nyers húst kéz, köröm és fog segítségével falja fel."¹ Az előbb említett tény mellett /hogyan tudniillik a biológiai szükségletek kielégítése az embereknek is elengedhetetlen/ - igen kevés kivételtől eltekintve - az állati és emberi biológiai szükségletek kielégítése közötti lényeges különbség abban van, hogy "...Az állat közvetlenül egy az élettevékenységével. Ő maga az. Az ember magát az élettevékenységet akarata és tudata tárgyává teszi... A tudatos élettevékenység különbözteti meg /mármint az embert - Szerk./ közvetlenül az állati tevékenységtől."² Azaz: míg az állat biológiai szükségleteinek kielégítése mindig ösztönös, az ember biológiai szükségleteit céltudatosan, társadalmi módon elégíti ki.

A továbbiakban az állati és emberi szükségletek közötti lényeges különbséget bizonyítja, hogy az állat "megáll" biológiai szükségleteinek kielégítésénél. Az ember biológiai szükségleteire ezzel szemben a szükségletek egész hálóját épül, amelyek a biológiai szükség-

-
- 1./ Marx: Bevezetés a poligikai gazdaságtan bírálatához. MEVM.I. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 365.o.
 - 2./ Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 50. oldal.

letekkel és egymással is bonyolult kölcsönhatásban alkotják az ember társadalmi szükségleteinek bonyolult szövevényét, a szükségleteknek - végső fokon - a termelés színvonala által determinált, összetett rendszert. Hangsúlyoznunk kell - bár nem fő feladatunk - hogy a szükségletek, ha már kialakultak, visszahatnak az azokat determináló termelésre, és annak fontos hajtóerejévé válnak, vagyis a szükséglet az anyagi társadalmi viszonyoknak nem passzív terméke, hanem az azokra aktívan visszaható okozata. Ebben a bonyolult kölcsönhatásban a történelem folyamatában /a termelőerők fejlődésének folyamatában/ a szükségletek strukturája egyre szélesedik, differenciálódik, kiegészül, gazdagodik termelési, fogyasztási, politikai, esztétikai, erkölcsi, stb. szükségletekkel, melyek kizárólag az emberi társadalomra, az emberiségre jellemzők.

Ezek alapján bizonyítotttnak kell elfogadnunk Engels megállapítását: "...A lényeges különbség az emberi és állati társadalom¹ között abban van, hogy az állatok legjobb esetben gyűjtenek, míg az emberek termelnek."²

1./ Ami Engelsnél az "állati társadalom" kifejezés használatát illeti, nagy valószínűséggel Engels "állati társadalmon" vagy az állatvilágot érti, vagy azokat a "csodálatosan szervezett" állati közösségeket, amelynek a hangyák, méhek stb. amelyek ösztönösen tevékenykednek - ez kétségtelen - de együttműködésük, szervezettségük, a társadalomra emlékeztet.

2./ Engels levele P.V.Lavrovnak. ME.Válogatott levelek. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 360. oldal.

2./ A szükséglet és érdek dialektikája.

A továbbiakban - témánk szempontjából - eltekinthetünk a szükséglet közgazdaságtani elemzésétől. Feladatunkhoz és kitűzött célunkhoz ragaszkodva, a szükséglet és érdek dialektikus kapcsolatának feltárását kell megoldanunk.

Ez annál is inkább fontosnak látszik, mert nem érthetünk egyet a szükségletet az érdekekkel azonosító állásfoglalásokkal. Ezen állásfoglalások egy része úgy fogalmaz, hogy a kettőről külön-külön beszélnünk felesleges, dialektikus kapcsolatuk kutatása álprobléma, hiszen a szükséglet az érdek szinonimája, sőt, akad olyan állásfoglalás is, amely szerint a szükséglet és érdek nemcsak rokonértelmű, hanem azonos jelentésű szavak, azaz a szükséglet = érdek, vagy megfordítva: érdek = szükséglet. Hogy ezt az általunk tarthatatlannak vélt álláspontot megcáfolhassuk, bebizonyíthassuk a szükséglet és érdek nem-azonosságát, s egyben elemezhessük dialektikus kapcsolatukat, elengedhetetlen az érdek - lehetőleg pontos - meghatározása. Hogy ebben a kérdésben milyen élesen csapnak össze a különböző álláspontok, és egyben, hogy ez a vállalkozás milyen veszélyeket rejt

magában, annak bizonyítására szükségesnek mutatkozik az érdekfogalom vitájának érintőleges áttekintése, : nagyban annak az előzetes elnézésnek kieszközlése céljából, hogy kísérletünknel a tévedés, az egyoldalúság, esetleg más hiba elkövetésének veszélye mindenképpen fennáll.

Az érdekfogalom vitája a Szovjetunióban kezdődött. A vita lényegében azzal indult, hogy G.M. Gak megbírálta a Nagy Szovjet Enciklopédia "érdek" címszavát. Gak szembeállította a maga álláspontját a Nagy Szovjet Enciklopédia érdekfelfogásával. Hozzá csatlakozott Ivanov és Malkov, akik árnyalatnyi eltéréssel elfogadták Gak álláspontját. A vita részletezése nélkül, csak néhány állásfoglalás ismertetésére szorítkozunk.

V.G. Ivanov szerint az érdek az ember megismerő viszonya a valóság meghatározott tárgyaihoz, vagy a tevékenység bizonyos módjához, s emocionális megismerési mozzanatok nélkül nincs érdek. Ivanovot itt ismertett álláspontjáért nem lehet egyértelműen elmarasztalnunk, hiszen a marxizmus klasszikusai is - megközelítő pontossággal - az érdeket felismert szükségletként fogják fel. És ez fedi is a valóságot azzal a kiegészítéssel, hogy a szükséglet felismerése - mint ál-

talában a megismerés - lehet adekvát, hü; vagy torz, hamis, illuzórikus, sőt adott esetben a tévedés, a torz megismerés - bizonyos körülmények összetalálkozása esetén - szükségszerű. Ivanov álláspontja azonban mégsem kifogástalan, mert ő és vele együtt Malkov és mások, az érdeket alapvetően tudati, szubjektív, sőt pszichológiai jelenségként értelmezték.

Ezt az álláspontot fogadta el Sik csehszlovák közgazdász is, aki "Az érdekek gazdaságtana és politikája"¹ című könyvében az érdek meghatározását a pszichológiából kölcsönzi. Ezekkel a felfogásokkal szemben lépett fel Gak, Lavrinyenkó és Zdravomiszlov, akik szerint az érdek objektív társadalmi kategória. Így vélekedik G.J. Glezerman is, és ezt az álláspontot fogadják el többségükben a magyarországi filozófusok és közgazdászok is, azzal, hogy ez utóbbiak a gazdasági érdekek problematikáján csak igen ritkán és kevéssé lépnek túl.²

- 1./ A jelzett mű magyar fordításban a Tudományos Akadémia könyvtárában sem volt fellelhető. A művel kapcsolatos megállapítás főleg G.J. Glezermantól származik./G.J. Glezerman Magyarországon "Az érdekek szerepe a szocialista társadalom építésében" címmel megtartott előadásának sokszorosításban megjelent anyaga. Hely és időpont az anyagban nincs megjelölve./
- 2./ A vita itt ismertetett fő vonásai Szabó Imre "A Szovjet filozófusok vitája az érdekről" címmel a Társadalmi Szemlében/1965.12.sz.113.o./megjelent cikkén;G.J. Glezerman:"Az érdekek szerepe a szocialista társadalom építésében" címmel megtartott előadásának anyagán /sokszorosított anyag/Zdravomiszlovnak:"Az érdek problémája a szociológiai elméletben" címmel az MM. által a Műszaki Főiskolák számára kiadott szemelvény-gyűjteményben 1970-ben megjelent/Tankönyvkiadó/cikkének részletén; néhány a Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskola orosz nyelvszakos tanárai által, házi használatra készített fordításán, valamint a 2.sz.mellékletben felsorolt érdekmeghatározások tanulmányozásán alapsznak.

Több érdek-fogalom, érdek-meghatározás áttanulmányozása alapján - bármennyire merész is a vállalkozás - kísérletet kell tennünk egy megközelítően pontos - a tanulmányozott érdekmeghatározásoknál általánosabb, a vélt hiányosságokat kiküszöbölni szándékozó - saját gondolatokkal is kiegészített, újabb érdek-meghatározás megfogalmazására.

Eszerint: az érdek - a szükségletek kielégítésére irányuló olyan szükségszerűség erejével ható objektív társadalmi viszony, amelynek lényegi tartalma, hogy az érdek alanya objektíve ráutalt a külvilág tárgyaira, dolgaira, jelenségeire, folyamataira, körülményeire és a felismert érdek, mint célmeghatározó, végső fokon abban az érdek által elindított cselekvésmódban realizálódik, ahogyan, ami által az érdek szubjektuma érdekének tárgyát elsajátítja, birtokba veszi; amiként a szubjektum, ténylegesen fennálló, vagy hamis tudattal megítélt szükségleteit kielégíti.

Természetesen ez a meghatározás sem léphet fel a "tökéletesség", a "megtámadhatatlanság" igényével. Kísérlet csupán az érdek olyan meghatározására, amely a fentebb említett hiányosságokat több-kevesebb sikerrel igyekszik megszüntetni. Ennek az érdek-meghatározásnak

egyik igen fontos célja, hogy magába foglalja, kifejezésre juttassa egyrészt az érdek és szükséglet elválaszthatatlanságát, másrészt a közöttük ténylegesen fennálló különbséget is.

Megkíséréljük annak bizonyítását, hogy ez a kettős cél ebben az érdek-meghatározásban kifejezésre jut. Ennek érdekében kísérletet teszünk a szükséglet és érdek dialektikájának feltárására a következőkben:

A szükséglet - itt már egyszerűsítetten fogalmazva és az előzőekben szintetizált szükséglet-meghatározásra visszautalva - valaminek az objektív hiányát jelenti, a külvilágra utaltságot, ami az embereknél és állatoknál egyaránt fennáll. A társadalomban a szükségletekre épül az érdekek bonyolult szövevénye. A szükséglet abban különbözik az érdektől, azért nem lehet azonos azal, mert az érdek azon feltételeknek, eszközöknek, és segítségükkel végrehajtható cselekvésmódoknak azt az összetett, de mindenképpen célirányosan - ennél fogva csakis az emberre jellemzően - megkonstruált rendszerét foglalja magában, ahogyan, amik által a szubjektum szükségletét kielégítheti, az objektív, vagy annak vélt hiányt megszüntetheti.

A szükséglet és érdek dialektikus kapcsolatát - fentiek alapján - a következőkben foglalhatjuk össze: A szükséglet, a tartalom, a forma pedig, ahogyan a szükséglet jelentkezik, ahogyan kielégítésének módját és eszközeit az ember megkonstruálja és működésbe hozását megtervezi: az az érdek.¹

Talán éppen ennek a belátásnak a hiánya vezet el többeket ahhoz az említett és általunk tarthatatlannak ítélt állásponthoz, miszerint a szükséglet és az érdek azonos. Nem is nehéz megértenünk ezt a tévedést, hiszen ténylegesen ugyanannak a társadalmi viszonyok tartalmáról és formájáról van szó: ugyanis a szükséglet az érdek tartalma, az érdek pedig a szükséglet megjelenési formája.

Ha azonban ez így van, mint ahogyan így látszik igaznak, akkor a szükséglet és érdek között a tartalom és forma legáltalánosabban értelmezett dialektikájának kell

1./ Makó István: Az érdek dialektikája. Érdektípusok. /Megjelent az "Érdekviszonyok a szocializmusban" c. gyűjteményben. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 40-42.o./c. tanulmányában a szükséglet és érdek viszonyát a lényeg és jelenség dialektikájában értelmezi. Ugy tűnik, hogy a lényeg és jelenség dialektikája - bár közelálló - nem fedi a tartalom és forma szükségletre és érdekre érvényes dialektikáját. Pl.: a jelenségnek - véleményünk szerint - nem lehet a lényeggel szembenálló objektív mozgása, a jelenség a lényeggel objektíve nem kerülhet konfliktusba, a jelenségnek objektíve nem lehet a lényeggel ellentétes irányú önfejlődése annak hangsúlyozásával, hogy ugyanazon lényeg sokféle jelenségnek lehet lényege.

érvényesnek lennie. Így a szükséglet az elsődleges, a meghatározó, az az érdek pedig másodlagos, a szükséglet által meghatározott.

Ezt a kapcsolatot jellemeznie kell az érdek aktivitásának is, ami abban nyilvánul meg, hogy az érdek - ha már létrejött, az ember megkonstruálta - akkor visszahat a szükségletre, objektíve is módosítja, szélesíti, vagy szűkíti, egyáltalán megváltoztatja a szükségletet. Érvényesnek kell lennie a szükséglet és érdek kapcsolatára a mozgásnak, fejlődésnek is, amit csak úgy értelmezhetünk, hogy mind az érdek, mind a szükséglet folyamat és nem állapot. De a tartalom és forma dialektikájában szemlélve a szükséglet és érdek viszonyát, a közöttük lévő ellentmondást: az egységet és harcot is szem előtt kell tartanunk, az összeütközések, a konfliktusok lehetőségét, sőt adott esetben szükségszerűségét is oly módon, hogy a szükséglet és érdek között nincs mindig megfelelés, vagy egyik, vagy másik a fejlődésben előrefuthat, vagy lemaradhat, ami az érdek viszonylagos önállóságára is rámutat.¹

1./ Itt igazolódni látszik, hogy a szükséglet és érdek viszonyában a tartalom és forma, nem pedig a lényeg és jelenség dialektikája érvényesül, mint ahogyan azt Makó István értelmezi.

A szükséglet tehát az érdekek csak alapvető tartalmát és fejlődésének fő irányát szabja meg, de az érdekek alakulásában a szükségleteken kívül más tényezőknek is részt kell venniük, amelyek akár pozitív, akár negatív irányban eltéríthetik a szükséglet és érdek megfelelését.¹

Az érdekek alakulásában igen nagy szerepe és jelentősége van a világnézetnek.

Erről egy későbbi fejezetben bővebben szó lesz.

1./ Talán ebben található meg a magva annak a téves gondolatnak, hogy a cselekvést az érdeken kívül, és amellet más tényezők is alakítják, amivel nem tudunk egyetértetni.

3./ Az érdek néhány sajátossága.

Az érdekek dialektikájának fejtegetése közben eddig olyan megállapításra jutottunk, hogy az érdek - mint a szükséglet is - alapvetően nem állapot, hanem folyamat, rá kellett jönnünk arra, hogy az érdeknek a szükséglet által történő meghatározottsága mellett, azaz amellett, hogy az érdek másodlagos, meghatározott, az érdek viszonylagos önállósággal, viszonylagos önfejlődéssel is rendelkezik. Kitűnt az érdeknek a szükséglet módosításában, alakításában, egyáltalán megváltoztatásában megnyilvánuló aktivitása is.

E három - a szükségletnek és az érdeknek a tartalom és forma dialektikájában történő értelmezéséből eredő - sajátosság mellett, az érdek további sajátosságainak feltárása is szükséges ahhoz, hogy az érdekek "kezelése" megfelelően hozzáértő lehessen. Ezeket a sajátosságokat az ismertetett érdek-meghatározás tartalmazza, de elengedhetetlennek látszik ennek az érdek-meghatározásnak az elemzése, és az ebből eredő újabb érdek-sajátosságok feltárása.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell, mit értsünk az érdek objektivitásán. A felvetett problémát több oldalról is megközelíthetjük, s bizonyíthatjuk az érdek objektiv voltát. Az érdek objektiv mindenekelőtt azért, mert objektiv társadalmi szükségletekre épül, azok által meghatározott, amelyek viszont az anyagi gazdasági viszonyok, a társadalom objektiv anyagi folyamatai által determináltak. Objektivnek kell lennie az érdeknek azért is, mert ha a szükséglet objektiv, a társadalom anyagi-gazdasági viszonyai által objektíve meghatározott, akkor objektivnek kell lennie a szükséglet kielégítésére irányuló eszközök, feltételek bonyolult rendszerének is, ahogyan, ami által a szükséglet kielégítése egyáltalán lehetséges és megtörténhet. Itt most logikai ellentmondással, logikai hibával vádolhatnak meg bennünket, hiszen az érdek meghatározásban kifejezésre juttattuk, hogy a szükséglet kielégítésére alkalmas eszközök és feltételek és az ezek által végrehajtható cselekvésmód bonyolult rendszerét az ember - a szükséglet alanya - konstruálja meg. Ebből az a látszat eredhet, hogy az érdek nem lehet objektiv. Azonban azt senki sem tagadhatja, hogy az eszközök és feltételek objektíve adóttak, amelyek segítségével a szubjektum a célravezető cselekvésmódot megkonstruálja, egy-egy rendszerbe foglalja, amelyek által - és csakis

ezek által, az objektív lehetőségek figyelembevételével - a szükséglet kielégítése egyáltalán bekövetkezhet, lehetővé válhat. Itt arról van szó, - és ez a társadalomban egyáltalán nem egyedülálló eset, sőt kifejezetten jellemző a társadalomra - hogy a társadalomban az objektív és szubjektív elem, mozzanat egymástól elválaszthatatlan. Mindig együtt, egymással szoros kölcsönhatásban léteznek és jelennek meg. Ezzel a ténnyel állunk szemben az érdek esetében is, amit úgy foglathatnánk össze: az érdek - mint a szükségletek kielégítésére egyedül és kizárólag alkalmas feltételek és eszközök bonyolult rendszere - feltétlenül objektív. Azaz, mivel ezt a bonyolult rendszert az ember - az érdek szubjektuma - az emberre jellemző módon, célirányosan konstruálja meg - az érdek is, mint minden társadalmi jelenség, így többek között a társadalmi törvény is az objektív és szubjektív mozzanatok egysége.¹ Így kell lennie, hiszen éppen az a társadalmi törvénynek a társadalom legmélyebben fekvő, leglényegesebb összefüggésnek is legfőbb sajátossága, hogy csakis a tudattal és akarattal rendelkező emberek cselekvésén keresztül érvényesülhet. Ennek alapján - bővebb kifejtés nélkül -

1./ Ebben a kérdésben vitára kényszerülünk G.J.Glezerman-nal, aki ezt az álláspontot elveti, helyteleníti./G.J. Glezerman: "Az érdekek szerepe a szocializmus felépítésében." Sokszorosított anyag./

objektivitása abban áll, hogy független az egyes emberek cselekedetétől, de nem független az emberiségtől /az emberektől/. Hasonlóképpen kell értelmeznünk az érdek objektivitását is. Az érdek is független az egyes emberek tudatától és akaratától, - azaz az érdek felismerésétől és a felismerés által kiváltott döntéstől, elhatározástól és akarattól, - de nem független azoktól az objektív társadalmi viszonyoktól, amelyeket Marx úgy jellemez, mint az emberek kölcsönös tevékenységének termékét: vagyis nem független a társadalomtól. Ez az analógia annál is inkább jogosult, mert az érdek és a társadalmi cselekvés, mint azt a későbbiekben megkíséreljük kifejteni, a legszorosabb dialektikus kapcsolatban áll egymással.

Az érdek alapvetően objektív volta mellett igaznak kell lennie az érdekre vonatkozó azon megállapításnak is, hogy az érdek az objektív és szubjektív mozzanatok egysége, amely egységben az objektív mozzanat az elsődleges /csak az objektíve adott eszközök és feltételek kombinálhatók, konstruálhatók érdekké/, mie a szubjektív mozzanattól függő, általa meghatározott, illetőleg annak keretei között mozoghat, ha egyáltalán az ember meg akarja valósítani érdekeit: célját el akarja érni.

Vitatott, és éppen ezért tisztázandó kérdés az is, mit értsünk ahon, hogy az érdek társadalmi viszony. E kérdésre adandó válaszunkat a következőkben próbáljuk összegezni:

Elfogadtuk, hogy a szükséglet kielégítése elsajátítás útján történik. /Az elsajátítás különböző formáinak elemzésétől itt el kell tekintenünk./ Arról azonban ismételtén szólnunk kell, hogy az elsajátítást azonosítottuk - elfogadva Szabó Kálmán álláspontját - a tulajdonnal, illetőleg a tulajdont elsajátításként értelmeztük. Senki által nem lehet vitatott, - ilyen vitával nem is igen találkozhatunk a marxista irodalomban - hogy a tulajdon társadalmi viszony: embereknek emberekkel fennálló viszonya. Ennek a viszonnak az a lényege, hogy dolgok, tárgyak, jelenségek, folyamatok, körülmények stb. használatából, élvezéséből, kihasználásából a tulajdonos mást, másokat kizár. Ha pedig a szükségletet a tulajdonnal, az érdeket pedig a szükséglettel tudtuk csak magyarázni, akkor - szerintünk - már nem is lehet vitás az érdek társadalmi viszony-jellege. Ezért alkalmaztuk az érdek-meghatározásban is ezt a kitétel:

"...ahogyan szükségletének tárgyát megszerzi, birtokba veszi, /azaz elsajátítja/..., amin a tulajdonbavételt értettük.

Az érdek társadalmi viszony azért is, mert, mint azt korábban kifejtettük, érdekei csak embereknek lehetnek, az állat szükségleteit az érdek közbeiktatódása nélkül elégíti ki, azaz az érdek specifikusan társadalmi jelenség.

Az érdek sajátosságai között említettük az érdek-meghatározásban azt is, hogy az érdek a szükségszerűség erejével hat. Ugy tűnik, hogy ezt a kitétel is igazolásra, magyarázatra szorul. A bizonyítás érdekében feltétlenül utalnunk kell a dialektikus materializmus szükségszerűség-értelmezésére. Eszerint a szükségszerű - egy totalitáson belüli - belső, lényegi, feltétlen és általános összefüggés. A szükséglet és érdek, pontosabban a szükséglet kielégítése és az érdek megvalósítása között is - szerény véleményünk szerint - ilyen összefüggés áll fenn. A szükséglet, így az érdek is, valamely egységhez /rendszerhez/ képest ténylegesen belső, lényegi, feltétlen és a jelenségek nagyobb csoportjára kiterjedően érvényes, azaz általános. Egyszerűbben fogalmazva: az érdek szubjektumának saját érdekét szükségszerűen ki kell elégítenie. Minden fenntartás nélkül ki kell elégítenie a biológiai szükségletek döntő többségét, de az erre épülő termelési, fogyasztási, stb. szükségleteket is, és az ezek által meghatározott, az

Ezekre épülő érdekek sokféleségét is, illetőleg az érdekek szubjektuma feltétlenül, mindenképpen ki akarja azt elégíteni. Főként ezért hat - szerintünk - az érdek a szükségszerűség erejével.

4./ Az érdek, mint célmeghatározó.

Az érdek egyik leglényegesebb sajátossága, hogy célmeghatározóként funkcionál. Egyben ez az érdek legfontosabb társadalmi funkciója. Ennek a funkciónak a fontossága teszi indokolttá, hogy ezt a kérdést kiemelten elemezzük.

Abban a kérdésben, hogy az érdeknek célmeghatározó funkciója van, a marxista-leninista irodalomban egységes az állásfoglalás. Erősen vitatott azonban az a kérdés, hogy az érdek az egyedüli, vagy csak egyik, vagy egyesek fogalmazása szerint egyik legfontosabb motivuma.

E probléma tárgyalásánál - véleményünk szerint - nem állhatunk meg a különböző álláspontok összegyűjtésénél, hanem - bármennyire merész is a vállalkozás, úgy véljük - állást kell foglalnunk. Ez az állásfoglalás pedig -

szerintünk: az érdek a cselekvés egyedüli közvetlen motivuma, az egyedüli közvetlen célmeghatározó.¹

Előbb ezt az állásfoglalásunkat kívánatos igazolnunk, azután meg kell kísérlenünk azon tévedés okának feltárását, hogyan lehetséges az érdeknek az egyik, vagy egyik legfontosabb, de mindenképpen más tényezőkkel együtt ható célmeghatározóként történő értelmezése.

Nem bizonyítékként, csupán annak bemutatására, hogy miként vélekedtek nagy gondolkodók az érdek cselekvésmeghatározó, vagy fogalmazzuk másként: célmeghatározó funkciójáról, álljon itt néhány példa, csupán a klasszikus német filozófia nagy képviselőitől, illetőleg Lenintől.

Hegel: "A logika tudományában" az érdekekkel kapcsolatosan a következőket írta: "...hallgatnak az érdekek, melyek a népek és egyének életét mozgatják." Ehhez Lenin a mű konspektusában azt a megjegyzést fűzi: "az érdekek mozgatják a népek életét".²

1./ Ebben a kérdésben vitára kényszerülünk többek között Lick Józseffel, aki a Politikai Főiskola történelmi materializmus jegyzete /1971/72.42.oldalán/ így fogalmaz: "...az érdek az egyik legfontosabb ösztönző, amely az emberek társadalmi cselekvéseit közvetlenül meghatározza."

2./ Lenin: Filozófiai füzetek. Művei 38.kötet. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1961.59.oldal.

érdemes a továbbiakban arra is felfigyelnünk, hogyan fogalmazza meg Hegel korábbi állításunkat, azt, hogy az érdekek objektívek, de ugyanakkor viszonylagosan önállóak és érdektudat formájában visszatükröződve, aktivitást fejtenek ki, "Érzeteinkről, törekvéseinkről, érdekeinkről nemigen mondhatjuk, hogy szolgálnak nekünk, hanem önálló erőknek és hatalmaknak számítanak, úgy, hogy mi magunk vagyunk azok." - olvashatjuk Hegeltől, - amihez Lenin hozzáfűzi: "A gondolkodás viszonya az érdekekhez és törekvésekhez."¹ Feuerbach, akiről ugyan Engels azt mondja, egy más összefüggésben, de erre a megállapítására és általában Feuerbachra vonatkoztatva is érvényesen, hogy "...meghökken bennünket Feuerbach döbbenete, szegényessége Hegelhez képest"² - ugyancsak - általunk zseniálisnak ítélt - megállapításokra jut az érdekekkel kapcsolatosan még akkor is, ha ezt a terminust nem alkalmazza. "A palotában másként gondolkodnak, mint a kunyhóban, melynek alacsony mennyezete szinte nyomasztóan nehezedik az agyra; - írja Feuerbach - a szabad levegőn más emberek vagyunk, mint a szobában: a zsúfoltság guzsba köti, a tágasság kitárja a szívet és az elmét."³ Azért tartjuk zseniálisnak ezt a feuer-

1./ U.ott.

2./ Engels, Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. MEVM. II. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 344. oldal.

3./ Feuerbach: Művei 2. kötet, 363 oldal. Átvéve: Siskin: Az etikai tanok kötete c. művéből. Gondolat Kiadó, Budapest, 1962.

bach megjegyzést, mert ez a megsejtés rámutat az érdekek változékonyságára, az anyagi létviszonyoktól való függésére, ami igaz volt Feuerbach korában, de feltétlenül igaz ma is.

Egy másik helyen Feuerbach a következőket jegyzi meg: "Az életszeretet, az érdek, az önzés"¹ "Nemcsak szinguláris, vagy egyéni, hanem szociális önzés, családi önzés, testületi önzés, közösségi önzés, hazafias önzés is van" - amivel kapcsolatosan Lenin megjegyzi: "A történelmi materializmus csirája."²

Ezek után térjünk át a tekintély érvekről a logikai bizonyításra. A Marx előtti társadalomfelfogás egyik legalapvetőbb hibája - Marx és Engels szerint - az az idealista koncepció volt, hogy a cselekvés egyetlen és végső motivumaként a célt jelölték meg, mint olyat, ami "mögött" már semmi sem tétélezhető, ami, mint tudati jelenség "önmagából ered", önmagának oka és a cselekvés egyetlen indítéka.

Marx és Engels a társadalom történetének tudományos magyarázatában éppen ennek az idealista koncepciónak

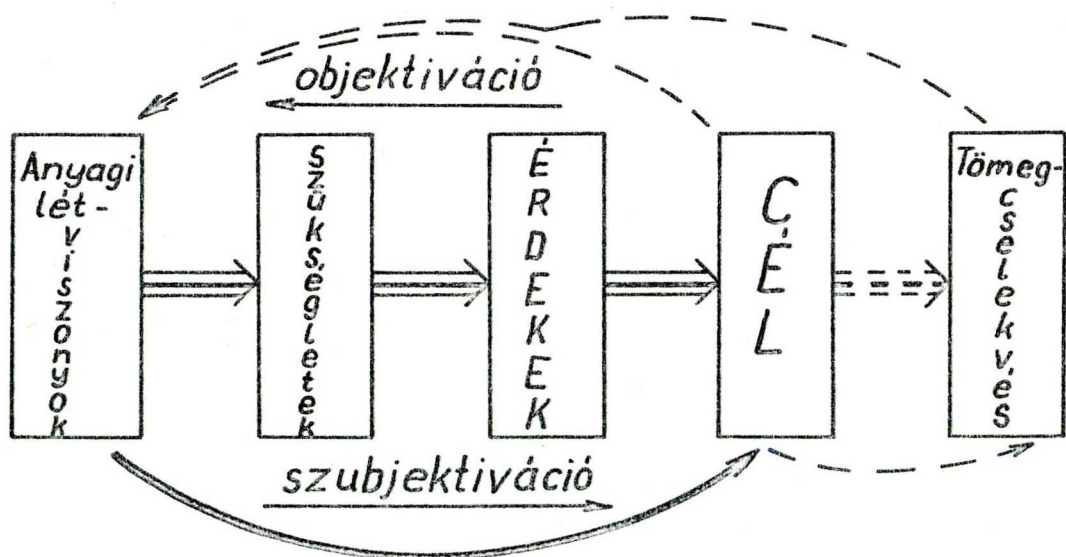
1./ Lenin: Filozófiai füzetek. Művei: 38 kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961. 55. oldal.

2./U.ott.

a megcáfolását tartották egyik legfontosabb feladatuknak. Bebizonyították, hogy a cél nem végső oka a cselekvésnek, hanem a cél maga is okozat, az anyagi léteviszonyok, az azokból fakadó és azok által determinált szükségletek és érdekek, mint objektív társadalmi viszonyok által determinált tudati tevékenység. Azt azonban sohasem tagadták, ellenkezőleg hangsúlyozták, hogy a cselekvés közvetlen oka a cél. Ez az embernél természetes, hiszen az emberi cselekvés jellemzője, hogy céltudatos, célirányos, azaz közvetlenül az ember által kitűzött cél által irányított, mivel az ember teleologikus lény.

Marx és Engels felfedezték, hogy az anyagi-gazdasági viszonyok szülik az emberek objektív szükségleteit. Ezek a szükségletek azonban mindig valamely szubjektum szükségletei, tehát a szubjektumtól /egyéntől, csoporttól, osztálytól, a társadalomtól/ elválaszthatatlanok. A szükségletek kielégítése mindig feltételez /megköveteli/ - mint már arra az érdek-meghatározás elemzésénél utaltunk - bizonyos objektíve létező eszközöket, feltételeket, cselekvésmódokat, és az ezek célirányosan, a célnak megfelelően, adekvátan megkonstruált rendszerét, melyek egyesítik a szükséglet tárgyát, annak alanyával.

A szükségletek kielégítésére célirányosan megkonstru-
ált eszköz-, feltétel-, és cselekvésmód-rendszert ne-
veztük érdeknek. Az érdekek közvetítésével, amely te-
hát már önmagában is tartalmaz szubjektív mozzanatot:
az emberre, és csakis az emberre jellemző célirányos
kombinációt, az emberben, az érdek szubjektumában cél
/vágy, törekvés, szándék, döntés, elhatározás, akarat/
fogalmazódik meg, mely valamiféle társadalmi cselekvés-
ben realizálódik, ölt anyagi tárgyi formát. Ez a fo-
lyamat, sematikusán, a következőképpen ábrázolható:

Ez a sematikus vázlatrajz - szerintünk - egyszerre két
igen fontos tényt is bizonyít. Az egyik: az érdek mar-
xista elemzése, társadalmi funkciójának felfedezése e-
gyik oka volt a materialista társadalomfelfogásnak.

A másik: - ami mostani bizonyításunkkal szorosan összefügg - a cél objektív mozzanatokból származik, azok által determinált, objektív mozzanatok szerepelnek a cél okaként. Ezek az objektív mozzanatok: az anyagi létviszonyok, a szükségletek és az érdekek, amelyek azonban már átmenetet képeznek az objektív és szubjektív között, egészen világosan kibontakozik előtünk az érdekekben az objektív és szubjektív egysége, amiből közvetlenül fakad a cél, ami már az objektív mozzanatok által létrehozott, okozott szubjektív mozzanatként jelenik meg a társadalmi összefolyamatban.

Itt - mint úgy véljük bebizonyosodott - egyik oldalon a szubjektiváció egyfajta megnyilvánulásával állunk szemközt. A társadalmi összefolyamat azonban nem áll meg a célkitűzésnél, hanem abból ismét anyagi folyamat: gyakorlati tárgyi tevékenység, társadalmi tömegcselekvés következik, azaz a cél objektiválódik: objektivációs folyamat megy végbe. Ezt az igazságot fogalmazta meg Lenin, amikor megjegyezte: "...A tudat nemcsak tükrözi az objektív valóságot, hanem teremt is..."¹ A szubjektiváció és az objektiváció, ez a két ellentett, de egymással szoros dialektikus kapcsolat-

1./ Lenin: Filozófiai füzetek. Művei: 38. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961. 196. oldal.

ban lévő folyamat egyre magasabb szinten ismétlődik meg mind az egyes ember, mind az egész társadalom életében a tagadás tagadása törvényének megfelelően.

Az előbbi bizonyítással kapcsolatosan fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az érdek közvetítésével megfogalmazódott célból a legkülönbözőbb cselekvések eredhetnek. Lehetnek ezek az egyén, a csoport /osztály/, vagy az egész társadalom fejlődését, haladását előrevivők, vagy éppen az azt gátló, akadályozó vagy közbülső, az előzőekhez képest közömbös cselekvések is. Mindez attól függ, hogy a szubjektum helyesen értelmezte-e, helyesen elemezte-e anyagi létviszonyait; ennek alapján helyesen ismerte-e fel szükségleteit, az általa felismert szükségletek reálisak, vagy látsések, vagy éppen irreálisak-e; a szükségletek kielégítéséhez megvannak-e a feltételek, eszközök, s ha ezek egyáltalán megvannak, megfelelnek-e a kitűzött célnak, illetőleg a várt eredményeknek: mindezek alapján a feltételek, eszközök és cselekvésmódok megkonstruált rendszere: azaz az érdek valódi-e vagy vélt, hamis, illuzórikus. Azaz: az érdek egybe esik-e a társadalmi törvénnyel, "hozzáértően döntött"-e az érdek szubjektuma, s végül rendelkezésre állnak-e azok a viszonyok, amelyek között a cél egyáltalán realizálható.

Mindennek megítélésében döntő szerepe van a világnézetnek. Ez a hosszú fejtegetés nem volt öncélú. Azt kívánta bizonyítani, hogy e bonyolult társadalmi összefolyamatban megannyi tévedési lehetőség rejlik. A társadalmi összefolyamatban történő megbízható eligazodás csak megfelelő vezérfonal, a marxizmus-leninizmus magasszintű ismerete és a "vezérfonal" helyes alkalmazásához tudás szükséges. Ezzel egyben arra is rá akartunk mutatni, hogy milyen nagy a felelősségük azoknak, akik bármely szinten vezetnek, tehát célkitűzésre, döntésre, utasítások kiadására jogosultak.

Ugy tűnik, - ha csupán megközelítő pontossággal is - sikerült bebizonyítanunk, hogy az érdek az objektív és szubjektív mozzanatok olyan egysége, amelyben az objektív folyamatok az elsődlegesek, a meghatározók. Ezzel a megállapításunkkal ugyan szembe kerültünk G.J. Glezermannal,¹ aki ezt az álláspontot ugyan úgy helyteleníti, mint azt, amely az érdeket szubjektívnek ítéli, ugyanakkor azonban azonos álláspontra jutottunk Zdravomiszlovval, Lick Józseffel és másokkal, akik az érdeket az objektív és szubjektív mozzanatok egységéneként értelmezik.

Legyen szabad itt is megjegyeznünk azt, hogy ha nem

1./ G.J.Glezerman: Az érdekek szerepe a szocialista társadalom építésében. Sokszorosított anyag, 8.o.

vesszük figyelembe az érdekeknek a társadalmi törvényekkel megegyező objektivitásának olyan felfogását, hogy az egyrészt független az egyes emberek akaratától, felismerésétől, de nem független az emberiségtől, másrészt pedig - és itt ez talán még fontosabb - az érdek is, akárcsak a társadalmi törvény, elválaszthatatlanul kapcsolódik azokhoz az összefüggésekhez, amelyeknek törvénye, akkor a társadalmi törvények esetében törvényfetisizmushoz jutunk és semmiben sem különbözünk attól a vallásos felfogástól, amely szerint: "Célunk az örök üdvösség... Ezt a célt azonban nem magunk választottuk, hanem az Isten jelölte ki számunkra...kinyilatkoztatásaiban..."¹, azaz célunk Isten által előre meghatározott.

Hasonlóképpen ha az érdekekről nem ismerjük fel, hogy azok olyan objektív társadalmi viszonyok /összefüggések!/, amelyek elválaszthatatlanon azoktól az összefüggésektől, amelyek között keletkeztek, eljutunk az érdekek fetisizálásához, és akkor G.J.Glezerman kifejezésével élve az érdeket csakugyan "mindenható varázslóként"² fogjuk fel. Ha nem így gondolkodunk

-
- 1./ Hamvas András: Katolikus erkölcstan. Szent István Társulat Könyvkiadója, Budapest, 1965. 7. oldal.
 - 2./ Lásd: G.J.Glezerman: Az érdekek szerepe a szocialista társadalomban. Sokszorosított anyag, 7.o.

akkor hiába jelentjük ki, hogy az érdek objektív társadalmi kategória. Az érdekek elszakítása a szubjektumtól, amelynek érdeke, kiszakítása abból az előbb vázolt összefüggésből, amelyben és ahogyan az érdek megjelenik érdeketisizmusához jutunk, az érdeknek önálló létet tulajdonítunk, és egyszerre leszünk ebben a kérdésben metafizikusok és objektív idealisták.

Ezek után térjünk át arra a kérdésre, miben lelhető fel a magyarázata annak, hogy egyesek úgy foglalnak állást, miszerint a cselekvést az érdeken kívül, vagy mellette más tényezők is befolyásolják, illetőleg amelyek az érdeket nem tekintik kizárólagos cél-meghatározónak.

Ugy véljük, hogy ezen helytelen állásfoglalás abból a tévedésből fakad, amely a szükséglet és érdek dialektikáját - így Makó István is¹ - a jelenség és lényeg dialektikájában értelmezi. Ezzel azonnal kizárták az érdek viszonylagos önállóságát és aktivitását, ami pedig a szükséglet és érdek viszonyának a tartalom és forma dialektikájában történő felfogás alapján szükségszerű. Ugy véljük, nem a cselekvés, illetőleg az azt közvetlenül elindító cél az, amit az érdeken kívül más - nem tudható, hogy még mifőle - tényezők

1./ Makó István: Az érdekek dialektikája. Érdektípusok. Megjelent az "Érdekviszonyok a szocializmusban" c. gyűjteményes kötetben. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 40-42. o.

is befolyásolnak, hanem a szükséglet az, amit az objektív anyagi létviszonyokon kívül valóban más tényezők is módosíthatnak, sőt ténylegesen módosítanak is. Ilyen tényező az érdek, a maga viszonylagos önállóságával és aktivitásával, ilyen igen fontos tényező a világnézet, de ilyen tényező a szükségletek helytelen, irreális értelmezése, vagy más szükségletek keresztelő, az eredetit, talán az éppen reálisat eltorzító hatása, stb. Ebből származik azután az, hogy a helytelenül értelmezett, vagy a bonyolultan összefonódott szükségletekből nem az egyén, vagy a társadalom haladása irányában ható érdek, hanem vélt, hamis illuzórikus érdekek származhatnak, s gyakran származnak is.

Igy fogta fel ezt Marx is, amikor arról szólt, hogy "...Az emberek cselekedeteinek minden hajtóereje szükségképpen az ember fején megy keresztül és akaratának indító okává változik át, hogy őt cselekvésre készítse...ez azonban csupán a dolog formai oldala... De a kérdés az, mi a tartalma ennek a csupán formai akaratnak...és honnan ered ez a hatalom, miért akarják éppen ezt és nem valami mást?"¹ Válaszolva Marx kérdésfelvetésére - úgy tűnik - csakis azt mondhatjuk,

1./ Marx: A filozófia nyomorúsága, MEM.4.kötet, 173-174 oldal.

hogy ez a "hatalom" az emberek anyagi létviszonyaiban, az abból eredő szükségletekben lelhető fel, amelyek érdekek formájában jelentkeznek.

Szólnunk kell arról is, hogy csakis a felismert érdek hat célmeghatározóként - ami ismételten csak az érdek sajátoszerű objektivitására utal.

Elkerülhetetlen, hogy itt egy kevésbé használatos fogalmat beiktassunk: az érdektudat fogalmát. Feltétlenül szólnunk kell erről azért, mert a felismert érdek csakis érdektudatként értelmezhetjük. Ha azonban ez igaz, akkor az érdektudatnak rendelkeznie kell mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel a legáltalánosabban értelmezett tudat rendelkezik. Az érdektudatnak is másodlagosnak, az objektív érdek által meghatározottnak; de ugyanakkor aktívnek is kell lennie: azaz aktív megismerő és aktív vezérlő funkciót kell betöltenie, valamint viszonylagos önállósággal kell rendelkeznie, de meg kell oldania az önkontrollt, az önszabályozást is.

Az objektív érdek ezek szerint érdektudatban tükröződik. Ha ez így van, akkor bizonyítotttnak vehetjük azt is, hogy az érdektudat, mint az objektív érdekek tük-

rögződése, történhet a köznapi, vagy elméleti tudat szintjén, lehet adekvát, hü, vagy lehet torz, hamis, illuzórikus, akár megfordított, megkettőzött tükröződés, azaz feltétlenül számolnunk kell a hamis érdektudattal is, ami bizonyos esetekben a szükségszerű tévedést is feltételezi. A tény azonban az, hogy akár hűségesen tükrözi az érdektudat az objektív érdeket, akár torzan, hamisan, illuzórikusan, mindenképpen cselekvésmotivumként, célmeghatározóként - mégpedig ki- zárólagos célmeghatározóként - funkcionál. Ez két gyakorlati fontosságú kérdésre is felhívja a figyelmet. Az egyik: az érdek, illetőleg annak tudata a társadalmi tudat szférájába is behatol, feltétlenül oda is beágazik, amiből a másik fontos következtetés származik: az érdektudatban nem várhatunk robbanásszerű, hanem csakis fokozatos ugrást, és, ami ehhez szorosan kapcsolódik: az érdekek alakítására, formálására, éppen az érdektudaton keresztül - általában a tudat formálásának megfelelő eszközökkel - felvilágosítással, agitációval és propagandával is hatnunk lehet - és kell! -, szoros kapcsolatban a társadalmi gyakorlat- tal, az emberek, a társadalmi csoportok, osztályok és az egész társadalom igazi érdekeinek felismertetése útján. Ebben van a filozófiai magyarázata a felvilágosítás, a propaganda és agitáció jogosultságának az érdekekkel kapcsolatban is.

IV.

AZ ÉRDEKEK FELOSZTÁSA, ÉRDEKTÍPUSOK¹

1./ Néhány előzetes megjegyzés.

Mindenekelőtt azzal a sokak által vitatott kérdéssel kell foglalkoznunk, hogy egyáltalán szükség van-e az érdekek bármiféle osztályozására, felosztására; az érdektípusok kérdése "alá-fölérendeltségük" kutatása nem álprobléma-e; van-e egyáltalán az érdekeknek hierarchiája stb. Az új gazdasági mechanizmus előkészítésének időszaka, főleg pedig annak bevezetése óta, már általánosan elfogadott állásfoglalás, hogy az érdekek nem egyenrangúak, s hogy meg kell különböztetnünk, illetőleg a társadalomirányításban /igy kisebb társadalmi egységek irányításában is/ számolnunk kell az érdekek sokféleségével. Ma már általánosan elfogadott, hogy nem esnek egybe automatikusan /sőt gyakran éppen összeütköznek/ az egyéni, csoport /partikuláris/ és társadalmi érdekek; hogy vannak anyagi-gazdasági és erkölcsi érdekek és az ezekhez kapcsolódó ösztönzés, stb.

1./ Ebben a fejezetben támaszkodunk Lick József, Makó István és Zdravomiszlov álláspontjára, de ezektől, ha árnyalatnyilag is - saját gondolatok hozzáadásával - eltérünk.

Ugy véljük azonban, hogy ezekben a megfogalmazásokban sok pontatlanság lelhető fel, vulgarizálással, az összeszemosódással, a teljesen jogosulatlan azonosítással is találkozhatunk, amilyeneket például a kutatómunka közepette, üzemek, vállalatok vezetőinél tapasztaltunk: a népgazdasági érdeket azonosítják az osztársadalmi érdekekkel, az érdekeket és osztönzést leszűkítik anyagi és erkölcsi érdekre, illetőleg e kétféle osztönzésre, s mindent, ami nem anyagi érdek, azt az erkölcsi érdek /erkölcsi osztönzés/ fogalmába értik bele. Így adódik aztán az a paradox helyzet, hogy a politikai érdek, a politikai osztönzés és annak megvalósítása: a szocialista demokratizmus vagy, mint erkölcsi érdek, erkölcsi osztönzés kerül szóba, vagy egyszerűen nem találják a szocialista demokratizmus helyét és szerepét az érdekek /osztönzők/ rendszerében.

Mindezek ismételten bizonyítják az érdek-probléma kidolgozatlanságát, aminek megoldása elméleti jellegű feladat. Ha azonban figyelembe vesszük a gyakorlati tapasztalatokat, azt, hogy az érdekek értelmezésének ez a zürzavara mennyire megnehezíti a nagyobb és kisebb csoportok érdekeinek helyes "kezelését", akkor kiderül, hogy az érdekek osztályozása, a közöttük

fennálló dialektikus kapcsolat elemzése nagyonis gyakorlati jelentőségű probléma, gyakorlati szükséglet, melynek megoldása a szocializmus teljes felépítésének időszakában dolgozó népünk létfontosságú érdeke.

Fentiekből - úgy véljük - nyilvánvalóan kitűnik ennek az értekezésnek az a szerény célja, hogy néhány gondolattal hozzájáruljon az érdekek rendszerezéséhez, mindjárt rámutatva azok hierarchiájára, és felvessen néhány olyan problémát, melynek megoldása esetleg segítheti a nyilvánvalóan leegyszerűsítő, metafizikus tendenciák, bizonyos egyoldalúságok leküzdését.

2./ Az érdekek osztályozása és az azzal kapcsolatos néhány álláspont bírálata.

Annak előrebocsátásával, hogy minden valószínűség szerint lehetséges az érdekek másféle osztályozása is, és azzal a megjegyzéssel, hogy ez az osztályozás semmiképpen nem lép fel a "tökéletesség" igényével - úgy véljük - hogy az érdekek felosztása, osztályozása csakis objektív alaponon nyugodva lehet hozzávetőlegesen is megbízható. Ilyen objektív alapnak véljük az érdekek -

nek: a./ a társadalom szférái szerint;
 b./ fontosságuk szerint;
 c./ érvényességük /hatásuk, tartósságuk/
 ideje;
 d./ felismerésük mélysége, valamint
 e./ az érdek szubjektuma /hordozója/ szerint
történő felosztását.

a./ A társadalom szférái szerint történő felosztás látszik a legkézenfekvőbbnek, de meg kell állapítanunk, hogy éppen ezzel a legkézenfekvőbb felosztással kapcsolatosan találkozunk a legtöbb problémával, a legtöbb leegyszerűsítéssel.

Az érdekeknek a társadalom nagy szférái /tartományai/ szerint történő felosztása alapján találunk rá az anyagi-gazdasági, politikai és szellemi /eszméi/ érdekekre. A társadalom e szférái és az azokhoz kötődő érdekek a legszorosabb dialektikus kölcsönhatásban vannak egymással, aminek kimutatására a fejtegetés során mindenképpen ki kell térnünk.

Nyilvánvaló, hogy a társadalom szférái szerint történő felosztásban az anyagi-gazdasági érdekek az elsődlegesek, minden más társadalmi szférában fel-

lelhető érdekekkel szemben primátussal rendelkeznek, s ezekkel kapcsolatban meghatározó szerepet töltenek be.

Ennek annál is inkább igaznak kell lennie, mert az anyagi-gazdasági érdekek azokkal a szükségletekkel függenek össze, azokra épülnek, amelyek az emberek anyagi létfenntartását biztosítják. Erre utal Engelsnek az a megjegyzése, hogy "...az embereknek előbb enniük, inniük és ruházkodniuk kell, mielőtt politikával, vallással, művészettel tudománnyal foglalkozhatnak."¹

Itt azonban azonnal rá kell mutatnunk arra is, hogy téves az a felfogás és társadalmi gyakorlat, amely az utóbbi időben igen komolyan teret hódított, miszerint az anyagi érdek a "mindenható varázsló" és az anyagi ösztönzés az egyetlen célravezető, előrelendítő erő. Feltétlenül hivatkoznunk kell itt Engelsre. /Nem tekintélyérv alkalmazásáról van szó, hanem mindenképpen igaznak elfogadható, a gyakorlat által bizonyított tanításról./ Bloch-nak írott levelében Engels nyomatékosan felhívja a figyel-

1./ Engels: Beszéd Karl Marx sirjánál MEVM.II. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 150. oldal. /Ez az idézet a "Német ideológiá"-ban is megtalálható, de ezt a megállapítást Engels Marxnak tulajdonítja.

met arra, hogy: "A materialista történelemfelfogás szerint a történelemben végső fokon a való élet termelése és újratermelése a meghatározó mozzanat. Többet sem Marx, sem én nem állítottunk. Ha pedig ezt valaki úgy forgatja ki, hogy a gazdasági mozzanat az egyetlen meghatározó elem, akkor a fenti tételt semmitmondó, elvont, képtelen frázissá változtatja."¹

Ugyanezt kell mondanunk mindazokra, akik abszolutizálva az anyagi érdekeket és az anyagi ösztönzést, minden más érdeket és ösztönzést háttérbe szorítanak, sőt mi több - egyes helyeken - nullifikálnak. Akik így gondolkodnak és ilyen gyakorlatot folytatnak - és nem kevés helyen van ez így - azok egyszerre válnak metafizikussá, mert kiragadják az anyagi érdekeket objektív összefüggésükből, és egyszerre válnak idealistákká, mert az anyagi érdek fetisizálása - hasonlóképpen az általában az érdek-fetisizmushoz - objektív idealista állásponthez vezet. Az anyagi érdekek fontosságuk ellenére a többi érdekektől elkülönülten "magánvalóan" a valóságban nem létezik, csak az érdekek sokféleségében, a többi összes érdekekkel kölcsönhatásban lelhető fel. Amint a "gazdasági mozzanat" is csak végső fokon jelentkezik meghatározóként, hasonlóképpen a gazdasági érdek is csak végső fokon határozza meg a többi összes érdeket.

Felmerül azonban egy másik probléma is. Lenin tanítása szerint: "A politika - koncentrált gazdaság...politikának feltétlenül elsőbbsége van a gazdasággal szemben. Aki másként gondolkodik, az megfeledkezik a marxizmus ábécéjéről...Ha politikailag nem nyúlnak helyesen a kérdéshez, akkor a szóbanforgó osztály nem fogja megtartani uralmát, enélfogva nem oldhatja meg termelési feladatát sem."¹

Ez az az egyik dialektikus ellentmondás, mely - úgy tűnik - megoldásra, de mindenképpen magyarázatra szorul. Az előzőekben ugyanis azt állítottuk, hogy a gazdaságnak, a gazdasági érdekek minden más szférával és az azokhoz kapcsolódó érdekekkel szemben primátusa van. A megoldás kétségtelenül a kérdés dialektikájában van. Ugyanis a "szóbanforgó osztály" - amelyről a lenini idézet szól: a proletariátus. A viszonyok pedig, amelyek között Lenin a fentebbieket irta /1921/ a szocializmus építésének még polgárháborúval is nehezített kezdeti szakasza. Már pedig - mint az köztudott - a szocialista felépítménynek az a sajátossága, hogy a politikának - végig a szocializmus felépítése, a szocialista forra-

1./ Lenin: Még egyszer a szakszervezetekről. Művei 32. kötet. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1952. 74-75 oldal.

dalom időszakában, minden más szférával, így minden más érdekekkel szemben is primátusa van. Ez a tény a szocialista forradalomnak abból a közismert sajátosságából ered, hogy a szocialista forradalomnak a hatalom megragadásával és szilárd kézben tartásával kell kezdődnie, azaz a szocialista felépítmény egyik eleme a politika, mint a munkásosztály osztatlan hatalma, kell hogy megjelenjék. Csakis, és kizárólag ennek birtokában képes a munkásosztály, pártjának vezetésével kiépíteni a szocialista alapot, de kizárólag a hatalom szilárd birtoklása teszi csak lehetővé a munkásosztály és pártja számára, hogy megkezdje és sikeresen folytassa a felépítmény többi elemének szocialista átformálását is. /Szomorú tanulság éppen napjainkban, hogy Chilében Allende elnök, akiről csak a legnagyobb tisztelet hangján szólhatunk, ezt a marxista-leninista tanítást - néhány mássikkal együtt - a chilei viszonyokra nem tartotta feltétlenül érvényesnek és szükségesnek./

A szocializmus felépítésének viszonyai között a politika primátusa egyáltalán nem borítja fel azt az alapvető marxista tanítást, hogy a társadalom anyagi-gazdasági viszonyai elsődlegesek, meghatározók.

Csakis azért lehet és van a politikának primátusa a szocializmus építésének viszonyai között, mert, mint az előbb idéztük: "A politika koncentrált gazdaság". Itt az a dialektikus ellentmondás áll fenn, hogy a gazdaság elsődleges, meghatározó is, de a szocializmus építésének viszonyai között meghatározott is éppen a politika által. Az anyagi gazdasági viszonyok és ezeknek anyagi-gazdasági érdekekben kifejezésre jutó formája elsődleges annyiban, hogy a szocializmus viszonyai között sem lehet politikával foglalkozni evés, ivás, lakás, ruházkodás nélkül, de a gazdasági élet irányításában, a szocializmus teljes felépítésének megszervezésében és vezetésében a politikának van elsőbbsége, s Lenin éppen erre utal, ezt nevezi a marxizmus ábécéjének, amit - Lenin szerint - minden politikai vezetőnek illik ismernie.

Máris elénk tárul egy olyan dialektikus kapcsolat, amely azt bizonyítja, hogy - eddig jutottunk el - a gazdaság és politika feltételezik egymást, nem léteznek egymás nélkül, de ugyanakkor harcban is állnak egymással. Mind a gazdaság, mind a politika állandó mozgásban, változásban, fejlődésben van, és közöttük - mint itt is bebizonyosodott - sokoldalú kapcsolat, összefüggés van.

Mindezeken belül a gazdaság elsődlegessége a politikával szemben abban is megnyilvánul, hogy a politikának feltétlenül igazodnia kell a társadalmi-gazdasági viszonyok adott állapotához, az abban rejlő, vagy éppen még hiányzó lehetőségekhez, a termelőerők adott színvonalához, az előállított, vagy előállítható termékbőséghez, a gazdaság szervezettségének fokához, stb. Enélkül helyes belpolitikát, helyes külpolitikát, művészetpolitikát, egyházpolitikát, jogpolitikát stb. és az ezekhez a szférákhoz, egyáltalán az anyagi-gazdasági szférához kötött érdekeket sem valósíthatjuk meg.

A gazdasági érdek megvalósításának eszköze az igazságos anyagi ösztönzés. Ennek fejlesztése a reform egyik célja, annyiban, hogy: "...- hatékonyabban érvényesüljön a szocialista bérezés elve, fokozottabban ösztönözze a vállalati kollektívákat, az alkalmazottakat és minden dolgozót a jó minőségű munkára..."¹ Ugyanez a gondolat fogalmazódik meg az MSzMP. KB. ideológiai irányelveiben: "...A szocializmus eszméivel ellentétes az a helyzet, amelyben

1./ Az MSzMP. KB. 1966. május 25-27-i ülésének anyaga a gazdasági mechanizmus reformjáról. MSzMP. KB. Agitációs Propaganda Osztály, 1966. 7. oldal.

a hanyag, fegyelmezetlen dolgozó is nyugalmat és anyagi biztonságot érezhet."¹ De ugyanez a gondolat jutott kifejezésre az MSzMP. IX. kongresszusán:

"A jelszó köztudott: aki többet ad a társadalomnak, nagyobb mértékben részesüljön az anyagi javakból. Ennek az elvnek következetesebb érvényesítése azt is jelenti, hogy aki kevesebbet ad a társadalomnak az kevesebbet is kapjon..."²

A X. kongresszuson ugyanerről a kérdésről így esett szó: "Az életszinvonal-politikai intézkedéseken belül a legfontosabb a szocialista bérezési elv érvényesítése és a szocialista gondolkodás fejlesztése. Más szavakkal: az egyéni kereseteket illetően a végzett munka társadalmi hasznosságától, a teljesítménytől függő fokozottabb differenciálásra kell törekedni."³ De ugyanebben a szellemben foglalkozik a gazdasági érdekekkel, a gazdasági ösztönzéssel az MSzMP. KB. 1972. november 14-15-i ülése is. Több oldalról igyekeztünk bizonyítani, hogy pártunk álláspontja szerint is elsődleges és meghatározó az anyagi-gaz-

- 1./ Az MSzMP. KB. határozata időszerű ideológiai feladatokról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 14. o.
- 2./ Az MSzMP. IX. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 426. o.
- 3./ Az MSzMP. X. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 120. o.

dasági ösztönzés, de nem egyedüli és kizárólagos.

A kutató munka során azonban több ezzel kapcsolatos félreértéssel, torz nézettel - az aszketizmus követésétől az anyagiasságig, az önzésig, a harácsolásig, vagy ahogyan Kádár elvtárs fogalmaz a IX. kongresszuson elmondott zárszavában, több olyan helyzettel találkozhatunk, melyek azt bizonyították, hogy "...ná-lunk is vannak, akik összeköttetések révén, meg is-ten tudja, milyen módon és címen sokkal többet kap-nak a társadalomtól, mint amennyire becsületes munká-val rászolgáltak."¹ Emiatt arra kényszerülünk, hogy szelektáljuk mondanivalónkat és az anyagi érdekek, anyagi ösztönzéssel kapcsolatos leggyakoribb és fő-ként elméleti alapokon nyugvó problémákra mutassunk csak rá. /Ilyen is van éppen elég./

Az egyik ilyen torz nézet és gyakorlat az, hogy "a pénz mindent megold", vagyis az anyagi érdekek és anya-gi ösztönzés túlbecsülése az összes többi érdek és ösz-tönzés háttérbe szorítása, vagy kimondott negligálása is. Annyi igaz, hogy "...Csak politikai öntudatra, lel-

1./ Az MSzMP. IX. kongresszusának jegyzőkönyve.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 426 oldal.

kesedésre hivatkozva szocializmust építeni, a szocialista közérdeket elsődlegesként elfogadni... nem lehet..."¹ De legalább ilyen nagy hiba, ha mindent csak anyagi ösztönzéssel, az anyagi érdekek egyedülvalóságának hirdetésével és gyakorlati alkalmazásával akarunk "elintézni", megoldani. E-lég sok szubjektivista megítéléssel is lehetett találkozoznunk, különösen azokon a helyeken, ahol a teljesítmény számossággal általában a más területeken bevált módszerrel nem mérhető: adminisztratív beosztásokban, alsóbb szintű vezető beosztásokban, vagy olyan munkakörökben, ahol az eredmény csak hosszabb távon értékelhető. /pl. a pedagógusoknál./

Az anyagi érdekek eltúlzásából eredő hibákból, téves nézetekből - sokaságuk miatt - válogatnunk kellett. Válogatásunk három idevágó probléma bővebb tárgyalására adott indítást.

Egyik: az anyagiasság. Kétségtelenül az anyagi elismerés, az anyagi érdek és anyagi ösztönzés eltúlzásából ered. A tény azonban az, hogy - mint a kutatások eredménye bizonyítja - az "egyszerű"

1./ dr.Kalocsai Dezső: A közérdek és egyéni érdek alakulásának összhangja... MN. tájékoztató, 1966. 1.sz. 26. oldal.

dolgozókat főként az a gyakorlati tapasztalat indítja anyagiasságra, az fejleszti bennük a szerzés vágyát, hogy a megbecsülés, a többi dolgozó elismerése több helyen attól függ, hogy "mennyije, mije van?" Ettől mi már a gazdasági mechanizmus reformjának bevezetése előtt is tartottunk. Le is irtuk: "Mi nem az individualizmusra, hanem a kollektivizmusra akarunk támaszkodni. Azzal számolnunk kell azonban, hogy az új gazdasági mechanizmusban az értékek egyre inkább a pénzzel kapcsolatos összefüggésekben jelentkeznek. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy az emberi értékek devalválódnak, kifacsart értékitéletek születhetnek..."¹ El kell mondanunk, hogy ez az aggodalmunk nem volt teljesen alaptalan. Egy másik oldalról szemlélve a dolgot a tapasztalatok igen sajátos helyzetet tárnak elénk. Azt ugyanis, hogy az anyagiasság vádjával - az esetek nagyobb részében - a nagyobb keresetűek illetik a kisebb keresetűeket. A kisebb keresetűek rendszerint alacsonyabb beosztásban vannak, így többségükben nem is tudják, nem is látják, hogy a nagyobb keresetűek miként jutnak jövedelmükhöz, hány és mennyire dotált másodállás-

1./ Papes Béla: A közgazdasági agitáció és propaganda néhány időszaki feladata és módszere. MSzMP. Bács-Kiskun megyei Bizottsága által kiadott Propagandisták Kiskönyvtára, 1. Kecske-mét, 1967. 21. oldal.

sal rendelkeznek. Azt azonban látják, hogy a nagyobb keresetűeknek gépkocsijuk, esetleg saját házuk, üdülőjük, stb. van, és - a felkeresett helyeken - nagy felháborodással beszéltek arról, hogy a vezető beosztásban lévők egy része mindezek ellenére a kisebb keresetű dolgozókkal szemben egyes helyeken az aszketizmus követelésével lépnek fel. A kutató-munka során sok-sok tapasztalat gyűlt össze az anyagiassággal kapcsolatosan, amelyekre itt helyhiánya miatt nem térhetünk ki.¹

A másik torz megnyilvánulás az anyagiasság egy sajátos megnyilvánulása az "egyenlősdi"-törekvés. Anélkül, hogy hosszúra nyújtánánk az ezzel kapcsolatos tapasztalatok leírását, csupán arra a világosan kirajzolódó tendenciára mutatunk rá, hogy az "egyenlősdi"-követelése a legtöbbször nem a jól dolgozóktól ered, hanem azoktól, akik vagy nem tudnak, vagy nem akarnak a jól dolgozókkal lépést tartani, de legalább annyi keresethez akarnak jutni, mint azok, akik kiemelkedően dolgoznak, ennek következtében az átlagosnál jobban is keresnek. Olyan - nem is ritkán előforduló - esetekkel is találkoztunk, hogy az

1./ A kutatómunka során 20 üzemet, vállalatot, intézményt kerestünk fel, ahol különböző beosztású dolgozókkal beszélgettünk. Az üzemek, vállalatok felsorolása a Forrásmunkák és feldolgozott irodalom jegyzéke megjegyzés címszáva alatt található.

ügyeskező, munkájukat okosan megszervező dolgozókat a közepesen, vagy még annál is alacsonyabb szinten teljesítők valósággal kényszerítenek arra, hogy tudásuk és szakismeretük, ügyességük által lehetővé vált teljesítményüket "visszafogják." Ennek egyik - de nem egyedüli - oka a normarendezésben, illetőleg a normarendezéssel kapcsolatos párthatározatok félreértésében van. Abban, hogy normarendezésre csak akkor kerülhet sor, ha annak anyagi-műszaki feltételeit megteremtették. Egyébként kizárólag normakarbantartásnak van helye. A gyakorlat azonban azt bizonyítja, hogy nem kevés helyen a legügyesebb, legnagyobb teljesítményre képes dolgozók teljesítményéhez "rendezik" a normákat, ami nem filozófiai probléma ugyan, de mindenképpen társadalmi-politikai vetülete van, sőt erkölcsi vetülete is: rontja a munkamorált, szemben áll a szocialista módon végzett munka erkölcsi alapjával.

Az anyagi ösztönzés, az anyagi érdek túlbecsüléséből eredő a harmadik probléma, amely a szelektálás után is feltétlenül ide kívánczozik: a csoportönzés,¹ az anyagiasságnak kollektív megnyilvánulása.

1./ Erről már Feuerbach is említést tett: "testületi önzésről" "közösségi önzésről" írt, de tudnunk kell, hogy Feuerbach az "értelmes egoizmus" elméletét képviselte a maga sajátos módján./Lenin: Filozófiai füzetek. Művei 38. kötet. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1961. 59. oldal.

Bővebb kifejtése itt ugyan nem lehetséges, bár talán szükséges lenne már azért is, mert ez a szókapcsolat eléggé szokatlan. Ugy tűnik ugyanis, hogy ha kollektív, akkor nem lehet önzés, vagy ha önzés, akkor nem lehet kollektív. A tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy az önzésnek ezzel a megnyilvánulásával is számolnunk kell. Nem másról van itt szó, mint az utóbbi időben a legkülönbözőbb kommunikációs eszközökkel ismertetett "tisztességtelen haszon-szerzésről", vagy úgy is szokták nevezni: "tisztességtelen nyereség"-ről. Az újságok hasábjain, rádióban, televízióban már több ilyen esettel találkozhattunk. Etikai szempontból vizsgálva a csoport-önzést /nem a mechanikus materialisták értelmezésben/ megállapíthatjuk: annak lényegi tartalma, hogy valamely kollektíva: üzem, vállalat, szövetkezet, vagy a népgazdaságot, vagy az egyéneket megkárosítva, tisztességtelen eszközökkel megengedhetetlen haszonra tesz szert. Ilyen eszköz lehet az árak indokolatlan emelése, és más fondorlatos, ügyeskedő fogás. Mindez annak ellenére terjed, hogy a jogszabályok igen súlyosan szankcionálják. Mivel azonban így az egész kollektíva nyereségrészesedése megemelkedik, azért igen nehéz az ilyen "manipulációnak" nyomára bukkanni. A "csoport-önzésben" a nyereség emelkedésén keresztül, a cso-

port minden tagja érdekelt, annak eszmei szervezőjét, jóttevőjüknek tartják és minden erejükkel védelmezik, rejtegetik, ha egyáltalán a dolgozók tudnak róla. Amit szemelőtt tévesztenek a dolgozók- és főleg a pártszervezetek, melyeknek a párthatározatok alapján kötelessége az ilyen tisztességtelen nyereségemelés ellen fellépnie, ugyanúgy, mint a szakszervezetnek - egyik oldalon az, hogy nem látják világosan: minden dolgozó, minden termelő egyben fogyasztó is. Másrészt azt sem látják be, hogy az ilyen tisztességtelen hasonszerzés, bár abból az egész kollektívának haszna van, vagy lehet, yégső fokon egyéni önző érdeket szolgál. Ugyanis a "részesedés" ebből a tisztességtelen úton szerzett haszonból egyáltalán nem "arányos". Nyilván az eszmei szervező /szervezők/ nagyobb részt követelnek, és mivel ezek főként vezető beosztásban lévő személyek lehetnek, az aránytalanul nagyobb részt meg is tudják szerezni. Más szemszögből vizsgálva az önzésnek ezt a megnyilvánulását, azt tévesztik szem elől sokan, hogy ez igen veszedelmes vállalkozás. Hosszabb ideig nem tartható, mert hosszabb-rövidebb idő alatt feltétlenül lelepleződik, és akkor az egész kollektíva károsodik. Amit pedig valóban nem könnyű belátni a köznapi tudat szintjén az az, hogy a kollektív önzéssel okozott népgazdasági kár va-

lamilyen módon a kárt okozó kollektívát is előbb-utóbb sújtja, rájuk is visszaüt.

A társadalmi szférák szerint történő érdekelosztás legproblematisabb területe a politikai érdek, a politikai ösztönzés. Nem szokásos ezt a nagyon fontos szférát, a vele kapcsolatos érdeket és ösztönzést külön említeni. Ez a köztudatban az erkölcsi szférába kerül és úgy is kezelik. A politikai szférára fontosságáról, annak a gazdasággal való szoros kapcsolatáról már az előzőekben említést tettünk. Itt csak néhány jellemző tévedésről, illetőleg a politikai érdek, politikai ösztönzés megvalósításának néhány módszeréről tudunk szót ejteni. A politikai érdek a mi viszonyaink között a dolgozók mind szélesebb tömegeinek bevonását, mozgósítását jelenti a közügyek, állami, és általában a kollektívák ügyeinek intézésébe, ami mindenképpen a hatalom gyakorlásában való részvételt jelenti. Ennek igen szép megnyilvánulásaival találkozhatunk már ma is, amiről mind a X. kongresszus, mind a Központi Bizottság 1972. november 14-15-i ülése elismerően nyilatkozott.¹

1./ V.ö: Az MSZMP. X. Kongresszusának jegyzőkönyve, a Központi Bizottság beszámolója és határozata. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 95-99. oldal, illetőleg 471-473 oldal.

További fejlődésünknek azonban nagyon fontos követelménye és eszköze a demokratizmus: az állami élet demokratizálásának, de az üzemi vállalati, általában a munkahelyi demokratizmusnak erőteljes fejlesztése. Nem új célkitűzés ez, hiszen ennek lehetősége "a közös munkában részt vevők öntudatának és fegyelmezettségének" fejlődésével, a gépi nagyiparra jellemző szervezettség és az egységes akaratnak történő feltétlen engedelmesség erősödésével, időszakról-időszakra realisabb célkitűzéssé válik. Ma már a "diktátorság", a kiskirálykodás mind gazdaságilag, mind politikailag, mind történelmileg indokolatlanná vált, sőt további fejlődésünknek kimondottan gátjává akadályává lett. Napjainkban a vezetésnek, Lenin szavai szerint: "a karmester lágy vezénylésére kell emlékeztetnie". A kényszerítést erőszakot a politikai ellenséggel és a bűnözőkkel szemben kell alkalmaznunk - amiről viszont semmiképpen nem szabad megfeledkeznünk - .¹

A politikai érdek, a szocialista demokratizmus elválaszthatatlan a diktatúrától. A demokratikus cent-

1./ Lenin: A Szovjethatalom soronlévő feladatai. Művei 27. kötet. Szikra, Budapest, 1953. 229-273.o.

ralizmus lenini elvének egyik fő vonása: a jogok és kötelességek összhangja. Joga csak annak és olyan mértékben lehet, aki és amilyen mértékben teljesíti kötelességeit. Így fogalmazódik ez meg a Minisztertanács 1021/1973./VI.27./ számú határozatában is. Ennek is lényeges mondanivalója, hogy az üzemi demokrácia megvalósításában előre léptünk, de a lehetőségek nincsenek kiaknázva. De így van ez a szocialista demokratizmussal általában is.¹

A politikai ösztönzés néhány "rejtett" tartalékáról szólva - a teljesség igénye nélkül - el kell mondanunk, hogy legfontosabbnak tartjuk a köztulajdonosi szemlélet erősítését. Az a tény ugyanis, hogy a dolgozók túlnyomó többségben állami, vállalati, általában közösségi szinten megfogalmazott utasításokat hajtanak végre, amelyhez elengedhetetlen - ha jó minőségű, korszerű, alkotó munkát és végrehajtást akarunk, márpedig azt kell akarnunk - hogy a dolgozók a közösségi célokban, a közösségi érdekekben meglássák, felleljék saját céljaik, saját érdekeik megvalósulását is, csakis így tehetjük a dolgozókat a hatalom igazi részeseivé. Ez csak úgy érhető

1./ A Minisztertanács 1021/1973./VI.27./ határozata az üzemi demokrácia egyes kérdéseiről. Magyar Közlöny, 1973. 42. sz. 485 oldal.

el, ha élhetnek - minden későbbi megtorlás veszélye nélkül - taggyűléseken, termelési tanácskozásokon és egyéb hivatalos fórumokon - és nem titokban, "folyosói szimpozionokon" - a beleszólás jogával. Ha a közös akarat megfogalmazásában saját véleményük, javaslatuk, céljuk, vágyuk, törekvésük is benne van. Ebben az esetben - de csak ebben az esetben - a legkülönbözőbb szinteken és helyeken ténylegesen egységes akarat nyilvánul meg, aminek azután mindenki alá kell, hogy vesse magát, az a kisebbség is, amely a többséggel szemben különvéleményen van. Ekkor, és csakis ekkor van a vezetőknek erkölcsi alapjuk ahhoz, hogy megköveteljék az egységes akarat egységes cselekvéssel történő végrehajtását, a feltétlen engedelmességet.

Ugyancsak a köztulajdonosi szemlélet erősítését szolgálja - azért feltétlenül politikai ösztönzőként kell felfognunk - a jó munkahelyi légkört. Ennek alapvető komponense a vezetők és vezetettek között fennálló jó viszony, ami elsősorban annak a mélységesen humanista elvnek a gyakorlati bizonyítását jelenti, amit már Sophokles így fogalmazott meg az "Antigonében" :... "Számptalan csoda van, de az embernél jelesebb csoda nincs." /Mészöly Dezső fordítása/. Lehet, hogy ez a

megfogalmazás nem eléggé "száraz", de szabad-e egyáltalán az emberről, a munkásról, a munkásokkal "szárazon" beszélnie a vezetőknek. Ugy véljük, nem lehet és nem szabad. Emberségesen kell és szabad csak a köztulajdonosokkal beszélniök. Azt kell elérniök a vezetőknek a szocialista demokratizmus megvalósításával, hogy biztosítsák: minden tisztességes dolgozójuk kedvvel dolgozzék. Ez a megfogalmazás absztrakció, sűrités, egyszerűsítés, aminek igen sok összetevője van az emberséges bánásmódtól, az anyagi ösztönzésen keresztül a munkatársak egymással fennálló viszonyáig, de ennek megvalósítása nem utópia.

Régi igazság, hogy az emberek ott érzik jól magukat - és ez is a szocialista demokratizmus kérdése - ahol "átlátható rend" uralkodik, ahol el tudnak igazodni, ahol tudják, hogy mi, miért történik. Ennek nagyon fontos eszköze a munkások, a dolgozók öszinte tájékoztatása. Ennek egyik legalapvetőbb akadálya a nagyképűségből, vagy sznobizmusból, a dolgozók lebecsüléséből eredő olyan "beszámolók" felolvasása termelési tanácskozásokon, vagy más fórumokon, amit a dolgozóknak csak kis része ért meg, mert tele vannak számadatokkal, közgazdasági szakkifeje-

zésekkel. /Nagyon sok ilyen beszámolót hallottunk és olvashattunk, még a legutóbbi hónapokban is./ Az ilyen termelési tanácskozások valóban érdeklenségbe fulladnak, amiből egyes vezetők olyan következtetést vonnak le /ahelyett, hogy a beszámolókat vetnék kritika alá/, hogy a munkásokat nem is érdekli, mi történik az üzemekben, nem érdekli őket a közügy. Ez persze nem jelenti azt, hogy tagadnánk: csak a tájékozott emberek képesek arra, hogy hozzáértően véleményt nyilvánítsanak. Ez a tény nem is mond ellent az előbbieknek. A tájékoztatás - mind az eredményekről, mind a hibákról, a gondokról, bajokról a vezetők jól felfogott és alapvető érdeke. Csak akkor várhat el munkatársaitól részvételt a közös ügyért vállalt felelősségben, ha a dolgozók valóban meggyőződhetnek arról, hogy amiben munkálkodniuk kell, az csakugyan közös ügy, valamennyi dolgozó közös ügye.

Mindezekén túl még számos problémát és a szocialista demokratizmus megvalósításának számos eszközét, lehetőségét sorolhatnánk fel. Ettől - helyhiánya miatt - el kell tekintenünk. Feltétlenül szólnunk kell azonban arról az elméleti hibáról, ami abban nyilvánul meg, hogy a politikai szfé-

rát, a hozzá kötődő politikai ösztönzést és poli-
itikai érdeket igen sokan nem tudják elhelyezni az
érdekek rendszerében. Televízióban, rádióban, sajtó-
ban csaknem egyeduralkodó az a felfogás, hogy csak
anyagi és erkölcsi érdek, ebből eredően csak anya-
gi és erkölcsi ösztönzés van. Talán éppen ebből e-
red - vagy ez az oka? - a politikai érdek és poli-
tikai ösztönzés lebecsülésének. Arról sem tudtunk
megbizonyosodni, hogy nem a politikai érdek, a po-
litikai ösztönzés lebecsülése-e az oka, hogy ezek-
ről alig, vagy egyáltalán nem esik szó az említett
értelmezésben.

A társadalmi szférák szerint történő érdek-felosz-
tás alapján találunk rá az érdekek rendszerében az
eszmei /szellemi/ érdekre és az ezzel kapcsolatos
ösztönzésre. Ezzel is csak röviden áll módunkban
foglalkozni. Nagyon lényegesnek tartjuk annak hang-
súlyozását, hogy a köznapi tudatban és a társadalmi
gyakorlatban a szellemi szférán belül is egyik -
bár igen lényeges - tudatformával kapcsolatos ér-
dekről és ösztönzésről szokás beszélni /és a társa-
dalmi gyakorlat is ez/: az erkölcsi érdekről, er-
kölcsi ösztönzésről. Nem tudjuk itt felsorolni azo-
kat a tapasztalatokat, amelyek bizonyítják az er-

kölcsi ösztönzést, erkölcsi elismerés lebecsülését. Köztudott, hogy van ilyen éppen elég. Csupán néhány jellemzőt említünk meg.

Nem ritkaság, hogy a vezetők egy része úgy gondolkodik: ha valakit anyagi elismerésben részesít, akkor egyben eleget tett az erkölcsi elismerésnek is. Az tény, hogy az anyagi elismerésben implicite benne van az erkölcsi elismerés is, de hogy ez mennyire jut kifejezésre, az nagymértékben az anyagi elismerés formájától, módjától függ. Az is igaz, hogy az anyagi és erkölcsi ösztönzésnek összhangban kell lennie, erre kell törekednünk. Tűrhetetlennek tartjuk azokat a tapasztalt eseteket, hogy vannak olyan személyek, akiket mindig csak dicsérnek /erkölcsi elismerés, erkölcsi ösztönzés/, de ezek a dicséretek soha, vagy nagyon ritkán öltenek anyagi formát. De fordítva is igaz: nagyon leredukálódik annak az anyagi ösztönzésnek az értéke, amihez nem kapcsolódik a jó szó, az erkölcsi elismerés.

Mindenképpen egyet kell értenünk az erkölcsi ösztönzésnek azzal a módjával, amit Lavrentyev professzor, a Magyar Nemzet munkatársának adott nyi-

latkozásában foglaltak szerint követ: "A vezető művészete nem abból áll - nyilatkozott Lavrentyev - hogy utasításokat ad, hanem, hogy munkatársai kezdeményezéseinek kibontakozását segítse. Legfőbb törekvésem kipattantani munkatársaimból az isteni szikrát. Szeretem lelkesíteni kutatóimat. Nem szidom őket, de nem is hizelgek nekik. Éppen ezért úgy vélem, ha eredményes munkájukat elismerem, ez további szorgalomra ösztönzi őket."¹

Sajnálatosnak tartjuk, hogy napjainkban igen ritkán találkozunk a lelkesítésnek ilyen törekvéseivel az erkölcsi ösztönzésnek ezzel az ősidők óta bevált módszerével. Manapság divatossá vált az a felfogás, hogy a szocializmus teljes felépítésének időszakában - mikor magabiztosan haladunk előre - nincs különösebb szükség a lelkesítésre, a lelkesedésre. Kár megfeledkeznünk arról, amit ezzel kapcsolatosan Helvetiustól megtanulhatnánk: "Azok, akik nem értik a dolgot, annyit beszélhetnek a szenvedélyek ellen, amennyit csak akarnak - írja Helvetius.- De a tapasztalat ezzel kapcsolatban azt mutatja, hogy szenvedélyek nélkül nincsenek sem nagy művészek, sem nagy hadvezérek, sem

1./ Magyar Nemzet, 1971. VIII. 1-i száma.

nagy miniszterek, sem nagy költők, sem nagy filozófusok. A filozófia, mint e szó puszta etimológiája is mutatja, a bölcsesség szeretetéből és az igazság kereséséből áll. De minden szeretet szenvedély...Szenvedély nélkül nincsenek hőstettek..."¹ Ehhez csak csupán annyit fűzhetnénk hozzá, hogy a szocializmus sikeres építése sem lehetséges lelkesedés, szenvedély nélkül, mint arra Kádár elvtárs is utal: "Kell a tudás, a szakismeret, a szocialista meggyőződés és kell a hit is. Eszme, meggyőződés, a jövőbe vetett hit nélkül az ember nem élhet... Higgyenek ebben az eszmében, harcoljanak és dolgozzanak érte, s ez az eszme valóra fogja váltani minden reményünket, minden várakozásunkat."²

Ez a gondolat a legszorosabb kapcsolatban áll Engelsnek azzal a véleményével, hogy:"Az akaratot a szenvedély, vagy megfontolás határozza meg. De azok a rugók, amelyek a szenvedélyt vagy megfontolást közvetlenül meghatározzák, igen különböző fajtájúak. Lehetnek részint külső tárgyak, részint eszmei indítóokok becsvágy 'az igazságért és jogért való lelkesedés',

-
- 1./ Siskin: Idézet Helvetius "Az ember" c. művéből. Az etikai tanok története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1962. 153. oldal
 - 2./ Kádár János beszéde az Északi Járműjavítóban. Népszabadság, 1971. IV. 21-i száma.

személyes gyűlölet, vagy merőben egyéni rigolya.." ¹

Az erkölcsi ösztönzés, fentiekkel egybehangzóan, egyik legbeváltabb fomája és módja, eszköze: a sikerélmény biztosítása. Ez, vagy etikai szóhasználat-
lattal élve: a jól végzett munka öröme, hatalmas előrelendítő erő. A sikertelenség, vagy a siker elismerésének elmaradása - különösen ha az megismétlődik - minden embert elkészerít, fásulttá tesz, elveszi önbizalmát. Kár lemondanunk az erkölcsi ösztönzésnek olyan lehetőségeiről, mint a jól dolgozók népszerűsítése, társadalmi tisztségek viselésére történő megválasztása. Itt sok ellenkezéssel találkozunk. Igaz, az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején alkalmazott, ezt a célt szolgáló formák és eszközök nagyon naivak, adott esetben megmosolygásra is késztetőek voltak. /Ma legalábbis annak tűnnek, annak mondják./ De a forma naivitása miatt nem szabad "kiöntenünk a fürdővizzel a gyereket": az elavult, naiv formával a ma is mindenképpen aktuális tartalmat: a lelkesedést, a lelkesítést nem szabad kihagynunk az erkölcsi ösztönzésből. Csak jelzésként van lehetőségünk szólni a "hatalmi gőg"-ról, amely Fulbright szerint - de amivel tapasztalataink szerint nekünk is egyet kell

1./ Engels: Levél Bloch-hoz MEVM. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 477. oldal.

értenünk -: "A hatalom szívesen téveszti össze magát az erénnyel...és arra is hajlamos, hogy mindenhatónak vélje magát."¹

Ugyanilyen röviden - de fontosságából semmit se vonva le - beszélnünk kell a funcióféltésről, a szakmai féltékenységről, amely a "potenciális vezetőket" - minden eszközzel - igyekszik félreállítani, mellőzni és egyes vezetők pozíciójuk biztosítása érdekében a "hajlékonyabb" embereket emelik maguk mellé. Nagyon veszedelmes és ostoba gondolkodásmód ez és mindenképpen elítélendő társadalmi gyakorlat. Ebből a vezetőnek is csak kára származik, mert nem az az igazán jó munkatárs, aki a vezető minden intézkedését kritika nélkül helyesli, hanem az, aki elvi alapokon állva, igyekszik segíteni azzal, hogy elmondja véleményét, ötletét, javaslatát, bírálatát a közösségi érdek sikeresebb megvalósítása érdekében. Ez azonban ma még nem teljesen veszélytelen, amit a IX. kongresszus is elismer és így fogalmaz meg "...Még elég sok olyan funkcionáriusunk van, aki mindent meg tud magyarázni, a bírálatot megköszöni, de nem felejtí el."

1./ J. William Fulbright: Hatalmi gőg. 1968. 7.o.
/Kézirat gyanánt/

/Kádár elvtárs is pejorative értelmezte az "elfelejtést"!¹/

Elgondolkodtató, hogy ilyen - a tapasztalatok szerint nem is ritka - vezetői szemlélettel és gyakorlattal mennyi érték kallódik el, s vajon mennyire érvényesülhet így az a marxista-leninista elv:

"megfelelő embert a megfelelő helyre." Megengedhetjük-e magunknak a szocializmus teljes felépítésének érdekeit szem előtt tartva, hogy az emberi értékekkel presztizs-szemponctokból ítélkezve ilyen "rabló-gazdálkodást" /elnézést a kifejezésért/ folytassunk?

Mindjárt válaszolhatunk is erre a kérdésre a IX. kongresszus megállapításával: "...Pártunk becsületet szerz azzal, hogy jól él a hatalommal, nem uralkodik, hanem vezet és a népet szolgálja. Ez a magatartás kötelező a párt minden tagjára és funkcionáriusára."²

S mivel minden vezetőre érvényes a hármas követelmény, ez kötelező is minden vezetőre.

A továbbiakban nincs terünk arra, hogy még számos helyesnek ítélt, vagy helytelenített tapasztalatunkat felsorakoztassuk, bár lenne éppen elég ilyen. Inkább

1./ Az MSzMP. IX. Kongresszusának jegyzőkönyve, Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 67. oldal

2./ Az MSzMP. IX. Kongresszusának jegyzőkönyve, Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 67. oldal

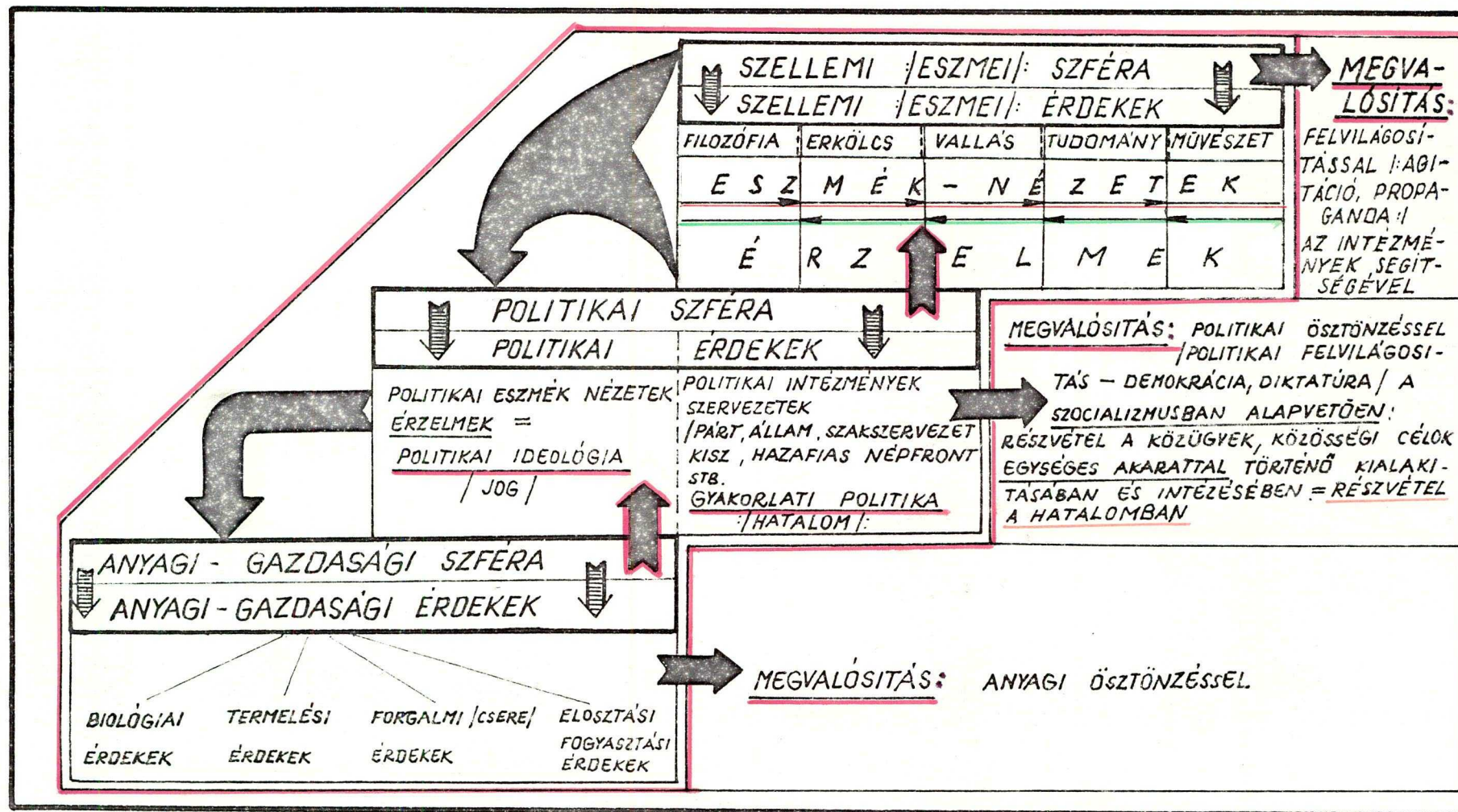
annak hangsúlyozása látszik szükségesnek, hogy az érdekeknek a társadalmi szférák szerint történő felosztását - "Az érdekek társadalmi szférák szerint történő felosztásának sémája" címet viselő, a következő oldalon megtalálható vázlat - úgy véljük, helyesnek kell tartanunk. Szerintünk ezt a felosztást igazolja Engels is, amikor megjegyzi: a már előzőekben idézett Bloch-nak írottakat.¹

Akik a gazdasági érdekeket egyedüli meghatározó mozzanatként itélik és a többi összes érdeket: a politikait, az eszmeit, benne az erkölcsi, vallásos, esztétikai, tudományos érdeket csak meghatározottnak tartják, és nem látják be a különböző érdekek dialektikus kölcsönhatását, azok az egész érdek-problémát semmitmondó, "képtelen frázissá változtatják",² metafizikusan, idealisztikusan szemlélik azt. Ezt az Engels által oly világosan kifejtett dialektikus kapcsolatot tévesztik szem elől azok, akik az anyagi érdeket és anyagi ösztönzést túlbecsülik, egyedüli meghatározónak, s a többi lebecsülve csupán csak az anyagi érdek által meghatározottnak tartják.

1./ Lásd: itt, 81 oldal.

2./ Engels levele Blochnak MEVM. II. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1953. 477. oldal.

AZ ÉRDEKEK TÁRSADALOM SZFÉRAK SZERINT TÖRTENŐ
FELOSZTÁSÁNAK SÉMÁJA

Ez a felosztás rámutat arra, hogy az anyagi-gazdasági érdekek mellett számolnunk kell a politikai jogi érdekekkel, a filozófiai, erkölcsi, vallási, tudományos művészeti /esztétikai/ érdekekkel és ezek bonyolult kölcsönhatásával, ami az anyagi-gazdasági érdekekkel és politikai érdekekkel is igen bonyolult rendszert alkot. Mindezekon kívül számolnunk kell a felépitmény, és az abban fellelhető, a társadalmi tudat formáinak érzelmi, emocionális mozzanataival is /érzelmekkel, hangulatokkal, indulatokkal/, melyeknek az érdek viszonylagos önállóságával és aktivitásával is összefonódva érhetők csak meg azok a "rendhagyó" emberi cselekvések, mint amilyenek az egyik póluson az öngyilkosságok, amelyek a leglényegesebb biológiai szükségletnek, a létfenntartásnak mondanak ellent, azzal áll szemben. Vagy ilyen a munkásmozgalmi mártírok önfeláldozása, akik szabadságukat, sőt életüket áldozzák olyan szükségletek, érdekek megvalósulásáért, amelyekkel ugyan eszmeileg azonosultak, de jól tudták, hogy azon szükségletek, amelyért harcolnak, amelyért életüket is feláldozták csak haláluk után, mások számára jelenthet megvalósult szükségletet és érdeket.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az anyagi-gazdasági, politikai és eszmei érdekek sohasem jelennek meg "tisztá" formában, hanem csak a másik kettővel szoros, dialektikus kapcsolatban.

- b./ Az érdekek osztályozásának másik aspektusa: az érdekeknek fontosságuk, az érdek alanyára gyakorolt hatásuk szerint történő felosztása. Így találunk rá az alapvető és nem alapvető érdekekre. Az alapvető érdekek azok, amelyek a szubjektum léteire, fejlődésére a legnagyobb hatást gyakorolják, amelyek a legfontosabb szükségletek kielégítésére irányulnak és amely érdekek a szubjektum létét, fejlődését, fennmaradását, vagy pusztulását a leglényegesebben befolyásolják. Ilyen alapvető érdeke ma társadalmunk valamennyi osztályának és rétegének, valamennyi dolgozónak a szocializmus teljes felépítése, annak három fő pólusa: a tudomány, a technika és az ember fejlesztése útján.
- A nem alapvető érdekek az alapvető érdekek mellett, mint a véletlen, a szükségszerű mellett, azzal korrelatív egységet képezve értelmezhető csak helyesen. Szerintünk a nem alapvető érdekeknek nemcsak az a

fő jellemzőjük, hogy nem lényegesen befolyásolják a szubjektum létét, fejlődését, stb. hanem az is, hogy a nem alapvető érdekek az alapvető érdekek megjelenési formái, az alapvető érdekek a nem alapvető érdekek tömegén keresztül érvényesülnek.

Neg kell jegyeznünk, hogy ezek az érdekek összefonódnak a másik aspektusból történő felosztásban fellelt anyagi-gazdasági, politikai, eszmei érdekekkel, vagy éppen maguk azok.

c./ Az érdekek érvényességi ideje szerinti felosztásban lelünk rá a napi pillanatnyi és távlati érdekekre. Az emberiség legfontosabb távlati érdeke a társadalmi haladás, amelynek gyakran alá kell rendelnünk a napi pillanatnyi érdekeket, azonban - véleményünk szerint - ezt sem szabad abszolutizálnunk. Értelmetlen a napi pillanatnyi érdekeknek az abszurditásig fokozott alárendelése a távlati érdekeknek. Így az érdek szubjektuma nem tudja - képtelen - felismerni, értékelni távlati érdekeit. Ebből is kitűnik, hogy ezek az érdekek is dialektikus kapcsolatban vannak egymással, valamint a többi aspektusból történő fel-

osztásban fellelt érdekekkel azzal, hogy ebben az összefüggésben kétség kívül a távlati érdekek a magasabbrendűek.

d./ A felismerés mélysége, azaz aszerint, hogy az érdek felismerése a köznapi, vagy elméleti tudat szintjén történik-e, találunk rá az igazi, valódi, vagy vélt, hamis, illuzórikus érdekekre. Ezek ismét összefonódnak a többi felosztásban felsorolt érdekekkel. Az alapvető érdek is lehet vélt, hamis, vagy valódi, a távlati érdek is lehet hamis tudattal megítélt, vagy helyesen értelmezett, stb. Ebben a felosztásban a hierarchia nem lehet kétséges. Nem is igényel kifejtést.

e./ Az érdekek szubjektuma /hordozója/ szerint lelünk rá - a szokásos felosztásban már ismert - egyéni, csoport és társadalmi érdekekre. Itt a hierarchia a felsorolással - ahol az egyszerűbbtől a bonyolultabb felé haladtunk - ellentétes irányú. Legfontosabb az össztársadalmi érdek /amit össze szoktak keverni a népgazdasági érdekekkel, ami pedig nem más, mint az anyagi-gazdasági érdekek országosan általá-

nosított megnyilvánulása/. A társadalmi érdek: a társadalmi haladás, a társadalmi szabadság megvalósulásának érdeke, tehát magában foglalja a leglényegesebb anyagi, gazdasági, politikai, eszmei érdekeket, az emberiségnek ez az alapvető és távlati érdeke, ez az emberiség igazi érdeke. Az érdekek hierarchiájában tehát egyértelműen az össz-társadalmi érdeké a vezető szerep.

Ugy gondoljuk, sikerült az érdekeknek - legalább megközelítő pontossággal történő - felosztását megoldanunk, közben rámutatnunk az érdekek hierarchiájára, legalábbis jelzés-szerűen, de ami a legfőbb célunk egyike volt, talán sikerült azt is bizonyítanunk, hogy az érdekek "kezelése" csak úgy lehet eredményes, ha figyelembe vesszük azok összefonódását, dialektikus kölcsönhatását és tudomásul vesszük, hogy egyik, vagy másik érdek kiszakítása az érdekek rendszeréből metafizikus, idealista, vagy vulgármaterialista gondolkodáshoz és ugyanilyen gyakorlatához vezet.

V.

ÉRDEK - MANIPULÁCIÓ - TUDOMÁNYOS

TÁRSADALOMIRÁNYÍTÁS¹

1./ Bevezető megjegyzések.

Ez a témakör mind fontosságára, mind újszerűségére, mind kidolgozatlanságára tekintettel minden kétséget kizáróan megérdemelné, hogy vele egy külön értekezésben foglalkozzunk majd. Ilyen irányú kezdő lépésekkel - ha nem is a címben megjelölt összefüggésben - már találkozhattunk is az utóbbi években.² Természetesnek kell tartanunk, hogy ezek a művek elsősorban a termelés által felvetett szükségleteket igyekeznek kielégíteni, de sorra jelennek meg az olyan művek is, amelyek kimondottan a társadalomirányítás problémáinak kutatását, a tudományos társadalomirányítás proble-

- 1./ Tudományos kutató-munkámat ebben a témakörben szeretném folytatni.
- 2./ Ilyenek: E. Karg: Szabályozástechnikai ABC/Műszaki Könyvkiadó, 1968./; Lenin: "A tudományos munkaszervezésről" címmel, a Kossúth Könyvkiadó gondozásában megjelent, szovjet tudós kollektíva által szerkesztett gyűjteményes kötet/1973./; A tudományos munkaszervezés alapjai c. könyv, amelyet ugyancsak szovjet tudós kollektíva állított össze és a Kossúth Könyvkiadó 1973-ban jelentetett meg; dr. Szabó Béla: Dokumentáció, információ. Megalapozott vállalatvezetés./Műszaki Könyvkiadó, 1970./; de ilyennek kell tekintenünk a Borsodi Vezető Továbbképző Tanfolyam "Vezetési ismeretek" címmel kiadott tanulmányköteteket is, továbbá: "A hír tudománya. Az információelmélet alapjai"/G. Cullmann. M. Denis Papin, A. Kaufmann. Gondolat, 1973./ stb.

matikáját célozzák meg. Ezzel túllépnek a valóban nagyon lényeges, de önmagában véve leszűkített társadalmi kérdésem: a termelésen. Hogy csak kétőt említsek meg az ilyen célzatú könyvek közül: /bár ennél sokkal több van, de semmiképpen sem elégszerű/ ilyen mű a már 1969-ben magyar fordításban is megjelent és közkézen forgó: V.Afanaszjev: "A társadalom tudományos irányítása",¹ vagy Szecskó Tamás: "Az információtól a közéletig"² címmel 1973-ban megjelent munkája, amely az előbbinél ugyan kisebb terjedelmű, de általunk nagyon hasznosnak ítélt mű. Valamennyi említett munkának /a lábjegyzetben felsoroltaknak is/ van egy közös jellemzője: közelítenek a kibernetikához, vagy fel is használják a kibernetikai kutatások részeredményeit, például az információ-elméletet, vagy éppen a kibernetika megoldatlan feladatait irányozzák meg kutatási célként. Így pl. Vámos Tibor műve,³ amely nem kisebb és nem kevésbé fontos problémával foglalkozik, mint a "nagy rendszerek" megbízható kibernetikus szabályozásának kérdésével.

1./ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

2./ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.

3./ Vámos Tibor: Nagy ipari folyamatok irányítása. A számítógépes irányítás kezdő lépései. Akadémia Kiadó, Budapest, 1970.

Itt áll előttünk az a nagy probléma, amit úgy nevezhetnénk: az egész társadalom kibernetizálása.¹

A legnagyobb, legbonyolultabb "rendszer" ugyanis éppen a társadalom, melynek kibernetizálása lesz - lehet - majd a társadalom tudományos irányításának minden eddigit meghaladó módszere. Mint említettük, ez a probléma ma még kidolgozatlan, ebben csak a kezdő lépéseket tettük meg, de a szükségessége, a kibernetika eddigi eredményeinek a társadalomirányításban történő alkalmazásának szükségessége nem vitatható.² Ennek megoldása teszi majd igazán tudományossá a társadalom irányítását bizonyítva azt is, hogy a vezetőkkel - minden szinten - egyre nagyobb követelményeket kell támasztanunk.

A japánok ugyan állítják, hogy 10 éven belül megoldják az egész társadalom kibernetizálását, azonban - véleményünk szerint - ez kizárólag egységes társadalmi tulajdon alapján válik csak lehetővé, amikor a tőkés társadalmak piacának törvényszerű anarchizmusa már eltűnik, de még a társadalmi tulajdon alapján álló, szocialista társadalmakban is bonyolult,

-
- 1./ A társadalom kibernetizálásán mi itt következőt a társadalom folyamatainak objektíve megbízható szabályozását értjük.
 - 2./ Részfolyamatok gépi feldolgozása máris elterjedőben van és bővül. Pl. "adatbankok".

alapos, sokrétű munkával, mélyreható társadalomtudományi kutatásokkal, a kibernetika még megoldatlan sok-sok kérdésének tisztázásával, majd a kibernetikának a társadalmi folyamatok szabályozására történő megbízható alkalmazásával, hosszabb idő után lesz csak megoldható. Ez még akkor is így van, ha a tudományos technikai forradalomnak azt az elvitathatatlan sajátosságát is figyelembe vesszük, hogy a tudományok soha nem tapasztalt, viharos gyorsasággal fejlődnek. A probléma mindenekelőtt abban van, hogy a kibernetika is kifejlődőben lévő tudomány, másrészt abban, hogy még nem elegendő a társadalomtudományok és a kibernetika között fellelhető, egymást fedő oldal, és az összekapcsolásra még kevés a kísérlet. Ennek oka is nyilvánvaló. Nehéz kimondanunk, de az az igazság, hogy a társadalmi tudományokkal foglalkozók a felvetett probléma megoldásához - döntő többségükben - kevés kibernetikai ismerettel rendelkeznek, viszont a műszaki tudományokkal, elektronikával foglalkozók marxista-leninista alapokon nyugvó társadalomtudományos ismeretei - ugyancsak a nagy többségre érvényesen - nem kielégítőek. Ez azonban semmiképpen sem megoldhatatlan ellentmondás, csupán idő, elhatározás és szorgalom - de ugyanakkor nagyon fontos, sőt elengedhetetlen -

állami, tudományos alapokon nyugvó szervezési feladatok megoldásának - kérdése. S ezt, szerény véleményünk szerint, a leglényegesebb társadalmat irányító "alapjelek" kibocsájtója: a Magyar Szocialista Munkáspárt, annak Központi Bizottsága tarthatja csak kézben.

E kissé hosszúra nyújtott bevezető gondoltsort elengedhetetlennek tartottuk két okból is. Először azért, hogy előre is elnézést eszközöljünk ki a felmerülhető - és biztosan fel is merülő - tévedésekért, pontatlanságokért, amik a téma kidolgozatlan-ságából és ismereteink hiányosságaiból fakadnak. Másrészt szükséges volt - legalábbis szerintünk - ezeknek a bevezető gondolatoknak a felvetése azért, hogy ráirányítsuk a figyelmet a társadalom megbízható irányítása érdekében a kibernetika eddigi eredményeinek, szélesebb körű alkalmazására. Enélkül érhetünk el - és el is érünk - a társadalomirányítás megoldásában nagyon hasznos és fontos részeredményeket, de a probléma átfogó, minden részletre kiterjedő megoldása - úgy tűnik - csakis a marxista-leninista alapokon álló társadalomtudományok, egyáltalán a marxizmus-leninizmus és a természettudományok, azon belül is a kibernetika eddigieknél sokkal szorosabb együttműkö-

désével esetleg új tudományágban történő integrálásával valósítható meg.

Az értekezésnek ez a fejezete csupán olyan rész kérdésekkel foglalkozhat - már korlátozott terjedelme miatt is - mint az érdek és manipuláció viszonya - elsősorban a tőkés társadalmakban -, a manipuláció és az objektive tudományos, a társadalmi haladást kevesebb "kerülővel", kevesebb hibaszázalékkal, megbízhatóbban szolgáló irányításának néhány kérdésével, a marxizmus-leninizmus monopoliумának biztosítási lehetőségeivel és az ennek "mérését" célzó megjegyzésekkel, valamint a tudatformálásnak a manipulációval szembeni olyan eszközeivel, mint a felvilágosítás, a "célzott agitáció" és "célzott propaganda", valamint az őszinte információáramlás.

2./ Néhány gondolat a manipulációról.

Amennyire divatos, éppen annyira kidolgozatlan ez a fogalom. Mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy a manipulációt, mint fogalmat, többféle értelemben használják, de ugyanigy a manipulációnak, mint társadalmi gyakorlatnak is többféle lehetősége van. Így - a

fő kérdésekben egyetértve G.Márkus Györggyel, úgy tartjuk, igaz, hogy : "A manipuláció rendkívül komplex jelenség, melynek tárgyalását még külön bonyolítja az a terminológiai nehézség, hogy manapság divatos minden káros befolyásolást, sőt ravaszkodó csalást is manipulációnak nevezni."¹ Ezt alapvetően így tartjuk igaznak, mint ahogyan azt is, hogy valóban van termelési, fogyasztási, elosztási manipuláció./Gondoljunk csak a "fogyasztói társadalom" elméletére, vagy arra a tényre, hogy a fejlett tőkés országokban a fogyasztás "circulus viciosus"-ával állunk szemben, amikor pl. egy orvos kénytelen megvásárolni a legújabb típusu gépkocsit azért, hogy bizonyítsa jó hírnevét, és mivel így bizonyítja, hogy keresett orvos, pacienturája megnő. Ez újra csak lehetővé teszi, hogy megvásárolja a legújabb típusú, legdivatosabb személygépkocsit, ami viszont ismét csak jó hírnevét hivatott bizonyítani, és ez így forog körben./Tényleges társadalmi gyakorlat a tőkés társadalmakban a szükségletekkel történő manipulálás, mint azt a zárójelben leírásokkal bizonyítottak tekinthetjük. A manipuláció önmagában véve is rendkívül széles problémakör, amiből ez az értekezés - egyrészt a terjedősség elkerülése céljából, másrészt azért, mert a manipuláció más le-

1./ G.Márkus György: A manipuláció társadalmi funkciója a fejlett tőkés országokban. Társadalmi Szemle, 1971. 7. szám, 71. oldal.

hetőségeinek és megnyilvánulásainak tárgyalása nem tartozik szorosan célunk megvalósításához - az emberek tudatával történő manipulálás lehetőségeivel és a tőkés társadalomban elkerülhetetlen szükségességével foglalkozik csupán, ami - véleményünk szerint - minden egyéb manipuláció eszmei alapja és forrása.

Bármennyire is csak "divat"-nak¹ tartja Márkus György, hogy minden káros befolyásolást "manipulációnak" szokás nevezni, véleményünk szerint - jobb kifejezés hiányában - az emberek tudatára történő káros, érdekeikkel szembenálló ráhatást is manipulációnak kell neveznünk. Tökéletes egyetértésben Marx-szal - a manipuláció alapja és végső oka a magántulajdonban keresendő. Abban a hipokrizis-kényszerben, hogy ha a burzsoázia uralmát fenn akarja tartani, /ami életbevágó érdeke/, nem vallhatja be magáról, hogy az éppen a munkások kizsákmányolásán alapszik. Ebből ered az a marxi igazság, hogy "A magántulajdonon belül...minden ember arra spekulál...hogy a másiknak új szükségletet teremtsen, hogy őt új áldozatra kényszerítse, új függőségbe helyezze..."² Azért emeltük ki a "spekulál"

1./ Itt térünk el Márkus György véleményétől annyiban, hogy a manipulációnak mint terminusnak az alkalmazása nem csupán divat, hanem annak tükröződése, hogy a manipuláció ténylegesen széles körű társadalmi jelenség.

2./ Marx Gazdasági-filozófiai kéziratok, Budapest, 1970. 79. oldal.

kitételt, mert - véleményünk szerint - a manipuláció minden formája ténylegesen magába kell, hogy foglalja a "spekulálásnak", gondolati ügyeskedésnek, a képmutatásnak a mozzanatát, ami kétségtelenül tudati tevékenység, és ami mindenképpen érdekeket szolgál. Így a tudattal történő manipuláció sem mint fogalom, sem mint ténykedés nem fikció csupán. De mivel a manipulációnak minden formája és megnyilvánulása a magántulajdonon alapszik, a szocializmusban semmiféle manipulációnak nincs létjogosultsága, de nincs is objektív alapja. Hogy mégis találkozhatunk helyenként a manipulációra emlékeztető tevékenységgel a szocializmus körülményei között, annak magyarázata átmeneti korunk ellentmondásosságában, az új gazdasági mechanizmus "réseiben" lelhető fel és abban, amit Kádár elvtárs a KB. 1972. novemberi ülésén így fogalmazott meg: "...Az a kényszerű - de egyébként helyes - fordulat és változtatás...amit...végre kellett hajtanunk...megnyitotta az utat bizonyos kispolgári és jobboldali jelenségeknek..."¹, így kétségtelenül a manipuláció bizonyos megnyilvánulásának is. Visszaülva Marxra: a szocializmus teljes felépítésének időszakában is - éppen a munka szerinti elosztás miatt - érdeke egyeseknek, de csoportoknak is, hogy új szükségleteket teremtsenek; /pl. kisiparosok, kiske-

1./ Az MSZMP. KB. 1972. november 14-15-i ülésének anyaga. Társadalmi Szemle, 1972. 12. szám, 22 oldal.

reskedők gyakran nevetséges, de mégis sokak által keresett értéktelen áruikkal/ többeknek érdekében áll, hogy másokat újabb és újabb áldozatra kényszerítsen, vagy éppen függőségbe helyezzen.

Ugy véljük, arra az álláspontra kell helyezkednünk fentiek alapján, hogy a manipuláció - itt leszűkítve a tudattal történő manipulációra - ténylegesen az emberek tudatára történő káros, igazi érdekekkel szembenálló, a társadalmi haladást /a mi esetünkben a szocializmus magasabb szinten történő építését/ gátló ráhatásként kell értelmeznünk. Szerintünk mindenképpen elfogadható a manipulációnak az alábbi meghatározása, mely szerint a tudattal történő manipuláció "lélektani hadviselés"..."minden rendelkezésre álló technikai intellektuális és érzelmi eszközzel, offenzív és defenzív módon vívott szellemi küzdelem, amelynek célja egyrészt az ellenfél harci szellemének megtörése, másrészt a saját erők harci szellemének a törhetetlenségig való fokozása. Vonatkozik ez mind az ugynevezett belső ellenségre - a szocialista munkásmozgalomra és minden más demokratikus erőre -, mind pedig a külső ellenségre, vagyis az Októberi Forradalom óta a Szovjetunióra"¹, - és úgy gondoljuk, nem té-

1./ Günter Heyden főszerkesztésében megjelent: Manipuláció /A tudatiparról/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 8. oldal.

vedünk, ha kimondjuk: az egész szocialista világrendszerre, sőt a "harmadik világ" országaira is. Ideológiai hadjáratall állunk szemben, abban veszünk részt, ami - mint azt a munkásmozgalom harci tapasztalatai bőven bizonyítják - bármely pillanatban átsaphat fegyveres összeütközésbe, fegyveres elnyomásba. Az ilyen összeecsapás azonban a tőkésék számára sem kedvező. Értékek, mégpedig a tőkésék magántulajdonát képező, gyakran igen jelentős értékek pusztulnak el, a termelés megáll, és emberek tömegei, közöttük tőkésék is /!/ - meghalnak. Az ilyen társadalmi konfliktusok után viszonylag hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, hogy a konszolidáció bekövetkezhesse. Eppen ezért - ha csak teheti - elsősorban a reálisabban gondolkodó tőkésék csoportja a fegyveres összeütközést nem tartja érdekében állónak, mint ahogyan ténylegesen nem is az.

Fentiek - úgy érződik - bizonyítják, hogy a tudattal történő manipuláció a kapitalizmusban /és minden kizsákmányoló társadalomban/ a tőkésék számára szükségszerű, s a legszorosabban összefügg a tőkésék jól felfogott érdekeivel. Azt is nyugodtan kijelenthetjük, hogy az értekezés elején említett

burzsoá szociológiai elméletek éppen ennek a "lélektani hadviselés"-nek a szolgálatában állnak, ennek szolgálatában áll az egész burzsoá szociológia és ideológia; filozófia, erkölcs és vallás, stb, mint a burzsoázia érdekeinek eszmei kifejeződései.

Itt azzal a bonyolult problémával találjuk magunkat szemben, hogy a manipulációt /ezek után a manipuláción mindig a tudattal történő manipulációt értjük/ tudománynak tekinthetjük-e? Fel lehet-e úgy fogunk a manipulációt, mint a burzsoá társadalom tudományos irányításának egyik eszközét? Bármennyire bonyolult is a kérdés és bármennyire merésznek tűnik is az egyértelmű állásfoglalás, azt kell mondanunk, hogy a manipuláció a tőkés társadalomra adaptált, annak szubjektive megfelelő, tudományosan kidolgozott rendszer.

Annak kell lennie, véleményünk szerint, mert a burzsoá szociológia a többi burzsoá társadalomtudományra támaszkodva és azokkal együtt ténylegesen feltárja a burzsoá társadalmi rend, a termelőerők fejlesztésének, a társadalmi viszonyok alakításának egynéhány olyan törvényszerűségét, amelyet sikeresen al-

kalmaz is a gyakorlatban a burzsoá viszonyok által megszabott keretek között. Amivel itt probléma van, az egyrészt a pártosság és objektivitás viszonya a burzsoá társadalomirányításban. Ez az irányítás a burzsoázia számára - de csakis a burzsoázia számára - jónak bizonyul, azaz a burzsoázia érdekeit jól szolgálja. A burzsoázia állandóan fáradozik annak tökéletesítésén és nem is sikertelenül. Éppen ebben van az a szubjektív erő, amely a forradalom okának és gazdasági alapjának: a termelőerők és termelési viszonyok közötti erős feszültségnek fennállása ellenére, képes arra, hogy elodázza a szocialista forradalom objektív feltételének: az osztálytársadalmi válságnak a kibontakozását. Ezt a "lélektani hadviselést" semmiképpen sem szabad lebecsülnünk és nem szabad lebecsülnünk annak eszközeit sem. Annál is inkább nem, mert - mint arról már szó volt - ez a "lélektani hadviselés" a Magyar Népköztársaságot is célba vette.

Azt azonban igaznak véljük, hogy ez a nyíltan ki nem mondott, ellenkezőleg, a hipokrizis köntösébe bujtatott, de mindenképpen pártos tudomány nem esik, objektíve nem eshet egybe a társadalmi haladással, mert a fennálló burzsoá viszonyok konzerválása a fő célja.

A konzerválás azonban semmiképpen sem jelenti a burzsoá társadalom - sem a termelőerők, sem a termelési viszonyok, sem pedig a burzsoá felépítmény - mozdulatlanságát. Éppen azzal és úgy igyekszik a burzsoázia uralmát fenntartani, életképességét, sőt fejlődőképességét bizonyítani, hogy - a burzsoá társadalmi rend keretei által behatárolt lehetőségeken belül - állandó mozgásra, változásra, fejlődésre törekszik. Ennek módszereit itt nem áll módunkban még körvonalazni sem, de például a tőkés gazdasági integráció, az Európai Közös Piac, stb. éppen ennek a "hozzáidomulásnak" a bizonyítéka.

Számunkra itt, és most, a következtetés a fontos: szűk látókörűség, ha a burzsoá szociológiát és társadalomirányítást mindenestől elvetjük és nem vesszük át belőle azt, ami a szocialista viszonyok között is alkalmazható, sőt alkalmazandó lenne.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a burzsoázia sohasem lesz képes az egész társadalom tudományos irányítására még akkor sem, ha mind több részfolyamatot sikerül is egyelőre szabályoznia. A konkurrencia és az anarchia törvényei által felszabdalt, magántulajdonon alapuló tőkés társadalomban ennek megoldása

képtelenség. A társadalomnak, mint egésznek a szabályozása ugyanis nem egyenlő a részfolyamatok szabályozásának egyszerű összegével.

Végső konklúzióként meg kell állapítanunk, hogy a manipuláció a tőkés társadalomban a tőkések számára nélkülözhetetlen, komplex társadalmi jelenség, ami azonban kizárólag a szűk tőkés osztályérdekek szolgálatában áll, ezért objektivitása és tudományossága megoldhatatlan ellentmondásban van. Másrészt a burzsoá társadalomirányítás csak részleges és ideiglenes lehet.

Ez a tény felhívja a figyelmet a burzsoá társadalomirányítás elveinek és gyakorlatának szigorú marxista kritikájára. Arra, hogy a burzsoá társadalomirányítási elveket nem lehet egyszerűen csak "átvennünk" hanem azokat gondolatilag újraalkotva lehet csak a szocializmus viszonyaira alkalmaznunk.

3./ Az objektive tudományos társadalomirányítás
és amit ehhez a kibernetikából meg kell ta-
nulnunk.

A korábbi fejezetekben elmondottak alapján - úgy véljük - bizonyítotttnak tekinthetjük, hogy az érdek az egyedüli közvetlen célmeghatározó. De ha nem is így lenne, hanem az érdek csupán az egyik, vagy az egyik leglényegesebb célmeghatározó funkcióját töltené be, akkor is érvényesnek tarthatjuk azt a megállapítást, hogy a társadalom objektive tudományos irányításánál a munkásosztály érdekeiből kell kiindulnunk, amely az összes dolgozó osztály és réteg érdekeit integrálja, magába foglalja. A Magyar Szocialista Munkáspárt politikája és marxista-leninista ideológiája nyújt csak biztosítékot ahhoz, hogy az egész magyar társadalmat a társadalmi haladás irányába vezesse, hogy megvalósítsa a társadalmi, csoport /osztály/, valamint az individuális szabadság történelmileg és társadalmilag determinált, egyre magasabb fokát. Ehhez az első lépéseket - amit Engels "ugrás"-nak nevez, a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába, a szocializmus eddigi alapvetően sikeres

építésével már megtettük. Amennyiben ezen az uton a következő időkben még nagyobb sikereket akarunk elérni - mert kell elérnünk -, ahhoz legalább is fő vonásaiban "ki kell számitanunk" a tömegek, az egész magyar társadalom cselekvésének fő irányát. De még ez sem elég. A tömegek cselekvését tudományosan szabályoznunk kell. Ebben a kérdésben feltétlenül támaszkodnunk kell a kibernetika eddig elért eredményeire, folyamatosan nyomon kell követnünk a kibernetikának főként a "nagy rendszerek megbízható szabályozásával" foglalkozó kutatási eredményeit és azt adaptálnunk kell a társadalomra.

Ehhez mindenekelőtt azt a különbséget kell - legalább fő vonalakban - vázolni, ami a kibernetika technikai és lehetséges társadalmi alkalmazása között szerintünk fennáll.

Szerény ismereteink alapján ezeket a különbségeket a következőkben jelölhetjük meg:

- A társadalom a legnagyobb és legbonyolultabb ipari folyamatoknál is nagyobb és összetettebb rendszer. Ebből eredően - minden valószínűség szerint - csak a társadalom szuperstrukturája algoritmozálható, így modellezhető és szabályozható. En-

nél többre a történelmi materializmus nem is tart igényt, mivel a történelmi materializmus a társadalom, a társadalom általános törvényeinek feltárásával foglalkozik, a társadalomfilozófia, az általános szociológia, azaz a történelmi materializmus kutatása erre irányul, ez a tárgya, kutatási területe pedig a társadalom, mint egész. A részfolyamatok szabályozása, számítógépes feldolgozása eléggé előrehaladott, de az "egész" szabályozása minőségileg mást igényel, mint a részek mechanikus összegezését.

- Az előzőekkel szoros kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy a társadalom szabályozása semmiképpen sem fogható fel egyszerű szabályozó körként /sematikus "modellje" a 4. számú mellékletben szemlélhető/. A társadalom szabályozása csakis szabályozókból összetett, összeépített komplex rendszerként értelmezhető, ami nemcsak egy jellemzőt akar - aminek nemcsak egy jellemzőt kell - a kívánt szinten tartania, hanem sokat, illetőleg adott alkalommal, vagy szükség szerint több jellemzőt akar megváltoztatni,
- A társadalom szabályozása nem "követő vezérlés" hanem inkább a tanuló rendszerekre emlékeztető

tő tudatos megváltoztatást célul kitűző szabályozás lehet.¹

- A társadalom szabályozása semmiképpen sem lehet csak lineáris, hanem úgy véljük - lineáris is, koncentrikus is, meg még másféle is /külön kutatást igényelne, hogy még miféle, vagy egyáltalán miféle szabályozás/. Ugy képzeljük el, hogy a társadalom szabályozása a lineáris és a koncentrikus szabályozó körök /esetleg még fel nem ismert másféléknek/ komplex rendszere.
- A társadalom szabályozása nem úgy determinált, mint a technikai. Már csak azért sem lehet a technikai szabályozás és a társadalmi szabályozás ugyanolyan módon determinált, mert /csak az önműködő szabályozásra koncentrálva/ a technikában az anyag, az alapjelképző, az összehasonlító, a szabályozó, a beavatkozó szerv, anyag, a szabályozott szakasz és ugyancsak anyag az érzékelő, de anyagi az egész szabályozási folyamat, a szubjektum rajta kívülálló. Ezzel szemben a társadalomban mindezek - mint már arról korábban szó volt - az objektív és szubjektív egységeiként jelentkeznek.

1./ "Követő vezérlést" pl. a repülőgép rakétával történő megsemmisítésénél alkalmaznak.

Ezek után arra a bonyolult kérdésre kell választ keresnünk, hogy kibernetikai úton szabályozható-e a társadalmi mozgás és mennyire, továbbá milyen akadályokkal kell szembenéznünk ebben a kérdésben a már említetteken kívül. Most és itt, mennyiben lehet felhasználnunk a kibernetika eddigi kutatási eredményeit a társadalom szabályozásának szolgáltatásban.

Ugy véljük, arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy "a'fekete doboz'-nak, mint a társadalom szabályozásának elmélete több ok miatt vallott kudarcot. Először is más dolog már előre megadott rendszert szabályozni...és más dolog egy megfelelő társadalomtudományra¹ támaszkodva tervezett rendszert szabályozni...Elvileg bármennyire bonyolult rendszer is szabályozható."² Ha ez így van - márpedig így tűnik igaznak - akkor a legbonyolultabb multistabilis rendszer: a társadalom is szabályozható. A szabályozás megbízhatósága azonban sok mindentől függ, amire majd kitérünk.

1./ Megfelelő társadalomtudomány csakis a történelmi materializmus lehet.

2./ Stanislaw Lem: *Summa technologiae*. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 96 oldal.

Nekünk itt és most, az a nehéz feladat jutott osztályrészül, hogy egy megfelelő társadalomtudományra támaszkodva tervezett rendszert kell szabályoznunk: egyszerre kell ezt a rendszert építenünk és szabályozási lehetőségeit feltárnunk. Ugy véljük, hogy a társadalom szabályozása, megfelelő megbízhatósággal elérhető lesz.

Mi itt, nagyon röviden és bizonyára tévedéssel, kísérletet teszünk a társadalom szabályozásának egy aspektusból: a párt irányító, szabályozó szerepének szemszögéből a megbízható szabályozás "modelljét" felvázolni. /5.sz. melléklet/

Mielőtt azonban ehhez hozzáfognánk, felhívjuk a figyelmet a 3., 4., 5. számú mellékletekre, amelyek az irányítással, vezérléssel, szabályozással kapcsolatos tudnivalókat tartalmazzák, és amelyekre itt írásban nem tartjuk szükségesnek kitérni.

Annyit azonban feltétlenül szükségesnek tartunk megjegyezni, hogy a kibernetikában szabályozásról akkor lehet szó, ha az alapjel a különbségjelzőn keresztül elegendő információt biztosít a szabályozott egység /szakasz/ irányításához, a kimenőjel pedig az

érzékelőn keresztül fut vissza és jelzi a mért pillanatnyi értéket, visszacsatol, információt küld a különbségjelző egységnek, amely ezúton "tudomást szerez" arról, hogy a szabályozott szakaszban, a zavaró jellemzők hatására hogyan módosul, esetleg torzul az alapjel által beállított folyamat. A visszajelzés alapján az alapjelképző automatikusan hibakiigazítást végez, korrigálja a rendelkező jelet és a zavaró jellemzők ellenére - a technikában - stabilizálja a rendszert, megbízhatóan szabályozza a folyamatot.

Itt egy újabb különbség mutatkozik a kibernetika technikai alkalmazása és társadalmi alkalmazhatósága között. A társadalomban ugyanis - véleményünk szerint - az alapjelképző egység két dolgot tehet. Vagy korrigálja az alapjelet /rendelkező jelet/, vagy az információk alapján igyekszik megszüntetni a zavaró jellemzőknek azt a részét, amely a rendszer /a társadalom/ szabályozását alapvetően akadályozza, s ezzel megszünteti a kívánt értéktől nagy amplitudóval eltérő oszcillációt. Ezek után helyettesítsük be a kibernetikában használatos egységeket társadalmi "elemekkel".

A mi példánkban, illetőleg kísérletünkben: A = alapjelképző: az MSzMP. Központi Bizottsága.

D = különbségjelző, vagy összehasonlító szerv:

a KB. apparátusa. R = szabályozó és egyben < = erősítő, a párt propaganda és agitációs tevékenysége, B = beavatkozó szerv: /egyben saját területére érvényes alapjelképző/ a megyei, alsóbb szinten a járási-városi és még alsóbb szinten a községi /üzemi/ pártbizottság, valamint a párt alapszervei. S = szabályozott szakasz /egység/ a társadalom. Az alapjel: a párthatározat, állásfoglalás és irányelv, míg a demokratikus centralizmus alapján minden alsóbb pártszerv és pártszervezet:

E = érzékelő is, amely információt küld a felsőbb szerveknek.

Kövessük végig a folyamatot. Az MSzMP. Központi Bizottsága kiadja az alapjelet: határozatot hoz. Ez a határozat szétáramlik a megyei pártbizottságokhoz. Itt nagyon fontos tevékenységnek kell történnie: a Központi Bizottság határozatát alkotó módon, a kontrét helyzet konkrét elemzése alapján, a helyi sajátosságokra figyelemmel alkalmazni kell. /A helyi politikát itt figyelmen kívül hagyjuk az egyszerűsítés kedvéért./ Így válik a megyei pártbi-

zottság szabályozó, erősítő szervvé, egyben alapjelképző egységgé is. A megyei Pártbizottság határozata /amely magában foglalja a Központi Bizottság határozatát, de a megyei sajátosságokra alkalmazottan/szétáramlik a járási-városi üzemi pártbizottságokhoz, ahol ugyanennek a folyamatnak kell végbemennie. Így a határozat - végülis - a tömegek közé kerül, "behatol a tömegekbe", hogy ott anyagi erővé válják, a tömegeket a feladatokra mozgósítsa.

Amire a határozatok "lebontásánál" helyesebben adaptálásánál ügyelni kell, arra Engels hívta fel a figyelmet: "Ami azt a kísérletet illeti, hogy materialista módon közelítse meg a kérdést, először is meg kell mondanom, hogy a materialista módszer saját ellentétbe csap át, ha nem vezérfonalként használják, hanem mint kész sablont, melyhez hozzászabják a történelmet."¹ Itt az egyik nagy veszély, hogy a felsőbb szervek határozatát "kész sablonként" alkalmazzák esetleg. Ebben az esetben valóban saját ellentétébe csap át a materialista módszer, mert ami megyei általánosként igaz, az csakis konkrétan - a helyi sajátosságok figyelembevételével - érvényes a megye valamennyi járására. A sablonokban történő gondolkodástól pedig még nem vagyunk mentesek.

1./ Engels levele P. Ernsthez. Marx-Engels: Művészetről, irodalomról. Szikra, Budapest, 1947. 22. o.

Az egyik nagyon fontos dolog, amit a kibernetikából meg kell tanulnunk: a "célzott agitáció" és "célzott propaganda". Arról van ugyanis szó, hogy tévedés ne essék: a párthatározatok ismertetése, annak végrehajtására történő mozgósítás minden pártszerv és párt-szervezet, minden kommunista elsőrendű feladata. Ezt azonban csak akkor végezhetjük eredményesen, ha ismerjük az adott "közeg" eszmei, politikai, erkölcsi arculatát, ha a párthatározatok, állásfoglalások, irányelvek terjesztésénél figyelemmel vagyunk arra, hogy a sikeres propaganda és agitáció érdekében milyen zavaró jellemzőkkel /a mi esetünkben ezek a téves, helytelen ideológiai, politikai nézetek, eszmék, érzelmek, a párt politikájának nem megfelelő politikai, társadalmi gyakorlat, stb./ kell számolnunk. Az Elektrotechnikai és Kibernetikai Tanszék munkatársai-val konzultálva megállapítottuk, hogy ha az adott kollektiva eszmei politikai, erkölcsi arculatának ismerete nélkül, kötelességszerűen - bármennyire is lelkiismeretesen és pontosan - ismerjük is a párthatározatokat, propagandamunkánk hatékonysága = a. Ha azonban "célzottan" végezzük a propagandamunkát, valóban az ellen harcolunk, ami a kollektiva összességének, vagy nagyobb részének tudatában rendezetlen, vagy éppen szembenálló, ennek ismeretében terjesztjük a párt po-

litijákát, akkor propagandamunkánk hatékonysága = a^2 , vagy a -nak még magasabb hatványával "mérhető", attól függően, hogy az adott pártszerv vagy párt-szervezet mennyire ismeri, mennyire képes megismer-ni a hatáskörébe tartozó tömegek eszmei, politikai, ideológiai, erkölcsi arculatát. /Ez felveti a párt-szervekben és pártszervezetekben dolgozó kommunisták képzettségének kérdését is!/

Ennek a megismerésnek egyik nagyon fontos feltétele az őszinte informálás, vagyis az őszinte tájékozta-tás. Ez részben és főleg a demokratizmus kérdése, másrészt a humanizmus kérdése is, azaz attól függ, mennyire becsüli az illetékes pártszerv, vagy párt-szervezet /és itt nyomatékosan fel kell hívunk a figyelmét erre az üzemek, vállalatok vezetőinek is!/
a hatáskörébe tartozó dolgozókat, vagy éppen kommu-nistákat. Bármely vezető, bármely szinten csak ak-kor várhat őszinte szót, ha maga is őszinte a közös munkában résztvevőkkel. Ennek hiányában "szerezhet értesüléseket" mellékesatornákon, de ezek az érte-sülések nagyon kétes értékűek lesznek.

A párt politikájának őszinte ismertetése nem okozhat problémát. A Magyar Szocialista Munkáspárt politikája marxista-leninista politika, nyílt őszinte politika, az MSZMP-nek nincs semmi takargatni valója. Más dolog, hogy ki, mit tart "őszinte tájékoztatásnak". Őszinte a tájékoztatás, ha mindenki nyíltan értesül az őt, és annak a közösségnek érdekeit érintő kérdésekről, amelyben dolgozik. /Ma még nem tartozik, nem tartozhat minden mindenkire!/

Amit ismét csak a kibernetikából kell megtanulnunk az a társadalomszabályozás megbízhatósága.

Vegyük az egyik lehetőséget. Az alapjelképző /a mi esetünkben elsősorban a párt Központi Bizottsága, de a maga területén valamennyi pártszerv és pártszervezet/ nem kap információt. Ebben az esetben a szabályozás megbízhatósága a $\emptyset$ érték körül oszcillál. Ez "vak vezetés", mert az alapjelképző nem tudja, hogy mi történik a vezérelt egységben. Ugyanez a helyzet, vagy még rosszabb, ha az alapjelképző hamis információt kap. A kibernetikus gép abban az esetben, ha az alapjelképző rossz rendelkezőjelet ad ki, "begerjed", "megzavarodik". Márpedig hamis információ alapján csakis rossz, esetleg éppen ellenkező előjelű ren-

delkezőjel adható ki. /Ennek is átélő alanyai voltunk az 50-es évek elején./ A látszategység valamely kollektívában ilyen "ellenkező előjelű" alapjel kiadására készteti a vezetőket, mert vagy nem kapnak információt, vagy hamis információt szereznek. A "begerjedés" ekkor is bekövetkezik, a társadalomra jellemző módon: konfliktusok létrejöttével.

Vegyük a másik lehetőséget: a "lépcsőzetes információt". Erről akkor beszélhetünk, ha - a mi kísérletünkönél maradva - minden felsőbb szerv mindig csupán a hozzá tartozó alsóbb szervektől szerez be információt: a pártalapszervezet vezetősége a pártcsoportvezetőktől, a megyei pártbizottságok a járási városi pártbizottságoktól és a Központi Bizottság a megyei pártbizottságoktól "egyszerű lépcsőzetes" formában. Ebben az esetben az alapjelképző egység szabályozó tevékenységnek megbízhatósága $1/n$ /vagy hozzávetőlegesen 10% körül oszcillál. Ez azért van így, mert a lépcsőről lépcsőre menő információban bár sok az érték, de minden felsőbb szinten az összes alsóbb szintekről érkező információkat "megszűrik". Ez a "megszűrés" mindenképpen jogos, ha a területre jellemzőt, a közös, lényeges vonásokat absztrahálják és jelentik tovább. Ha azonban az egyszerűsítés csupán abból áll,

hogy az alsóbb szervektől szerzett információk egy részét elhagyjuk és így "rövidítünk", ez az eljárás semmiképpen nem jogosult.

Ha a lenini elvek szerint minden pártszerv és párt-szervezet a tömegekkel is közvetlen kapcsolatban van és a "hivatalos információn" /ezen értsük az előbb "lépcsőzetesnek" nevezett információt/ végül "saját csatornán" is minden szintről szerez be információt, akkor az információ megbízhatósága megnő. Ebből eredően sokkal megbízhatóbbá válik a társadalom szabályozása is. Optimális körülmények között a megbízhatóság ebben az esetben = n /illetőleg az egy egész, vagy másként számítva 100 %/ érték körül oszcillál. /Ezt az elképzelésünket az 5. sz. melléklet ábrája tartalmazza/. Bizonyára még számos fontos tudnivalót lehet és kell a kibernetikából átvonnunk ahhoz, hogy minél megbízhatóbbá váljék a társadalomirányítás. További fejtegetésre azonban nincs lehetőségünk. /Ennek a kérdésnek a tanulmányozása a Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskolán megindult és folyik, több tanszék együttműködésével/.

Ugy tűnik, ennyi is elegendő volt annak megindoklására, hogy a társadalom objektív tudományos irányvi-

tása, a megbízható társadalomszabályozás a legszorosabb kapcsolatban van az érdekek, érdekviszonyok tanulmányozásával.

"Illuzórikus elképzelés azt hinni, hogy az akarat megfeszítésével, vagy erőszakkal rendet lehet teremteni a munkamegosztástól és az érdekviszonyoktól is felszabdalt valóságban. - Irja Pozsgai Imre, és természetesen egyet kell értenünk gondolataival. - Erőlyre, sőt erőszakra ott van szükség, ahol rossz szándékkal, a társadalmi érdekeket megsértő szándékkal, aszociális törekvésekkel találjuk magunkat szemközt. S ilyen eset is nem kevés akad. De a társadalom egészének rendjét csakis az érdekek felismertetésére építő, a legitim érdekeket integráló helyes politika teremtheti meg. Másszóval: a munkásosztály és az egész nép távlati érdekeit képviselő párt ideológiája és társadalmi gyakorlata..."¹

Ezek a gondolatok teljesen egybeesnek a marxizmus tanításaival. "Az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem szabadon, nem önkényesen, hanem közvetlenül készen talált, örökölt viszonyok között csinálják."²

1./ Pozsgai Imre: Egység és haladás. Népszabadság, 1973. VI.24-i sz. /Vasárnapi melléklet, 3 oldal/

2./ Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája MEVM.1.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.257.oldal.

Ezt a Marx-tól származó megállapítást Engels azzal egészíti ki: "Az emberek csinálják történelmüket, bár-hogy alakuljon is az, amennyiben mindegyikük saját, tudatosan akart célját követi, s a történelem éppen ezeknek a különböző irányokban történő akaratoknak és a külvilágra gyakorolt hatásuknak az eredője."¹ Most és itt, az a feladatunk, hogy a társadalmi tulajdon és a szocialista társadalmi viszonyok által biztosított reális lehetőségek alapján a sok, tudatosan akart célját követő ember cselekvését alapvetően azonos irányba mozgósítsuk, éppen azáltal, hogy felismer-tetjük az emberekkel igazi érdekeiket, leleplezzük vélt, hamis, illuzórikus érdekeiket és azok forrását. Világosan érthető célokat fogalmazzunk meg, érthető és valóban mozgósító ösztönzőket állítsunk az emberek elé. Közben gondosan ügyeljünk arra, hogy a társadalmi gyakorlat igazolja is céljaink helyességét, szocialista rendünk igazságosságát. Így az egyre fejlődő, egyre megbízhatóbbá váló társadalomszabályozással olyan társadalmi viszonyokat, olyan társadalmi összefüggéseket teremtsünk, amelyek között szabadon érvényesülhet a felismert szükségyszerűség, mely a társadalmi haladás, az emberi szabadság megvalósulása, annak egyre tökéletesebb kitel-jesedése irányába viszi egész dolgozó népünket.

1./ Engels: Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. MEVM. II. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 354. oldal.

VI.

A FELDOLGOZOTT IRODALOM ÉS

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- 1./ Marx-Engels-Lenin: A történelmi materializmusról.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- 2./ Marx-Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. MEVM.
I. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 3./ Marx-Engels: A német ideológia. Szikra, Budapest,
1952.
- 4./ Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok. Kossúth
Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- 5./ Marx: A filozófia nyomorúsága. MEM. 4. Kossúth
Könyvkiadó, Budapest
- 6./ Marx: Levél Annenkovnak. MEVM. II. Kossuth Könyv-
kiadó, Budapest, 1963.
- 7./ Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálá-
tához. MEVM. I. Kossúth Könyvkiadó, Budapest,
1963.
- 8./ Marx: A gothai program kritikája. MEVM. II.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 9./ Marx: A szent család. Kossúth Könyvkiadó, Buda-
pest, 1960.
- 10./ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól
1850-ig. MEVM. I. Kossúth Könyvkiadó, Buda-
pest, 1963.

- 11./ Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája.
MEVM.I.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 12./ Marx: A Tőke I. kötet. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- 13./ Engels: Anti-Dühring. Szikra, Budapest, 1950.
- 14./ Engels: A család magántulajdon és az állam eredete. MEVM.II.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 15./ Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. MEVM.II.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 16./ Engels: A lakáskérdéshez. MEVM.I.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 17./ Engels levele P.V.Lavrovnak. Marx-Engels Válogatott levelek. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- 18./ Engels: Beszéd Karl Marx sirjánál. MEVM.II.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 19./ Engels levele Blochnak. MEVM.II.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 20./ Engels levele P.Ernstnek. Marx-Engels: A művészet-ről és irodalomról. Szikra, Budapest, 1948.
- 21./ Lenin: A tudományos munkaszervezésről./Gyűjteményes kötet/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.

- 22./ Lenin: A szocialista gazdálkodásról./Válogatás/
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- 23./ Lenin: A szocialista demokráciáról. /Válogatás/
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- 24./ Lenin: Állam és forradalom. Összes művei 33.kötet.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- 25./ Lenin: Beszéd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyedik évfordulóján. Művei 33. kötet.
Szikra, Budapest, 1953.
- 26./ Lenin: A Szovjethatalom soronlévő feladatai. Művei
33.kötet. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- 27./ Lenin: Filozófiai füzetek. Művei 38.kötet. Kossúth
Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 28./ Lenin: Az imperializmus és szakadás a szocializmus táborában. Művei 23.kötet. Szikra, Budapest, 1951.
- 29./ Lenin: A II. Internacionálé csődje. Művei 21. kötet, Szikra, Budapest, 1951.
- 30./ Lenin: Négyegyszer a szakszervezetekről. Művei 32. kötet. Szikra, Budapest, 1952.
- 31./ Az SZKP. XI. kongresszusa. Szikra, Budapest, 1956.
- 32./ Az MSzMP. VI. kongresszusa. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1960.

- 33./ Az MSzMP.VIII.kongresszusának jegyzőkönyve.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- 34./ Az MSzMP.IX.kongresszusának jegyzőkönyve.Kossúth
Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- 35./ Az MSzMP.X.kongresszusának jegyzőkönyve.Kossúth
Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- 36./ Az MSzMP.KB.Irányelvei időszerű ideológiai fel-
adatokról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest,
1965.
- 37./ Az MSzMP.KB.1966.május 25-27-i ülésének anyaga.
A gazdasági mechanizmus reformja.
- 38./ Az MSzMP.KB.határozata az építőipar munkájáról.
Az MSzMP.határozatai és dokumentumai.
Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- 39./ Az MSzMP.KB. határozata a mezőgazdaság helyzeté-
ről és fejlesztésének feladatairól. Az
MSzMP.határozatai és dokumentumai 1963-
1966.Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- 40./ Az MSzMP.KB. 1964. december 10-i határozatáról,
tájékoztató. Az MSzMP. határozatai és do-
kumentumai 1963-1966. Kossúth Könyvkiadó,
Budapest, 1968.

- 41./ Az MSzMP.KB. Politikai bizottságának határozata az állami gazdaságok helyzetéről és feladatairól. Az MSzMP.határozatai és dokumentumai 1963-1966. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- 42./ Az MSzMP.KB. Politikai Bizottságának határozata a termelőszövetkezetek helyzetéről, az 1964. évi zárszámadások alapján. Az MSzMP. dokumentumai és határozatai, Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- 43./ Az MSzMP.KB. kiinduló irányelvei a gazdasági mechanizmus reformjáról. Az MSzMP. dokumentumai 1963-1966. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- 44./ Az MSzMP.KB. 1972. november 14-15-i ülésének anyaga. Társadalmi Szemle, 1972. 12. száma.
- 45./ Az MSzMP.KB. 1972. november 14-15-i üléséről kiadott közlemény. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- 46./ Az MSzMP. Pártépítési Munkaközössége: Az üzemi demokrácia elvi és gyakorlati kérdései. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1970.
- 47./ Afanaszjev V.: A társadalom tudományos irányítása. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

- 48./ Ambróz-Helmich: Villamosipari adatok és táblázatok. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1961.
- 49./ Ancsel Éva: A szabadság dilemmája. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- 50./ Bálint József: A gazdasági reform kibontakozásának kérdései. Pártélet, 1969. 8. szám.
- 51./ Bodnárné, Karsai Éva: Kommunista meggyőződés - ösztönző bérezés. Társadalmi Szemle, 1965. 1. sz.
- 52./ A Budapesti Műszaki Egyetem Politikai Gazdaságtan Tanszéke I. Munkaközössége: Az automatizálás társadalmi hatása. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971.
- 53./ Cullmann-Denis Papin-Kaufmann: A hír tudománya. Az információ-elmélet alapjai. Gondolat Kiadó, 1973.
- 54./ Dankovics László: Hogyan tovább a bérpolitikában. Munka. 1973. 7. szám.
- 55./ Dolgozatok az üzemi demokráciáról. Tudományos szocializmus füzetek 14-15. M.M. Marxizmus-Leninizmus Főosztálya. Budapest, 1972.
- 56./ Drobnyickij, C.G.: A szellemi értékek világa. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1970.

- 57./ Dubrovskij, J.N.: A tudományos munkaszervezés alapjai. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 58./ Dunjanszki András-Horváth György-Nyikos László: Információ, tervezés és döntés a vállalati gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970.
- 59./ Erdey-Gruz Tibor: A tudományos technikai forradalom és társadalmi haladás. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- 60./ Erdődi József: A társadalmi törvények objektív jellegéhez. Társadalmi Szemle, 1965. 7. sz.
- 61./ Etika. Az M.M. Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya. A filozófia időszerű kérdései. 1971. 7. szám.
- 62./ Etikai Kislexikon. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- 63./ Falusné, Szikra Katalin: A bérezés néhány aktuális problémája és a munka szerinti elosztás. Társadalmi Szemle, 1966. 4. szám.
- 64./ Farkas Endre: Érdekviszonyok és erkölcs. /Érdekviszonyok a szocializmusban/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 65./ Filozófiai Kislexikon. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1964.

- 66./ Filozófiai Kislexikon, Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1970.
- 67./ Fukász György: Az ember és a munka. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- 68./ Fulbright, J.W.: A hatalmi gőg. Kézirat gyanánt. Budapest, 1959.
- 69./ Gaál Gyula: Érdekeltség és erkölcs. Társadalmi Szemle. 1966. 5. sz.
- 70./ Gak, G.M.: A társadalmi és egyéni érdek és egyeztetésük a szocializmusban. Filozófiai Ertesítő. 1966. 2. sz.
- 71./ Glezerman, G.J.: Az érdekek szerepe a szocialista társadalom építésében. Sokszorosított anyag.
- 72./ Hamvas András: Katolikus erkölcstan. Szent István Társulat Könyvkiadója, Budapest, 1956.
- 73./ Hamvas András: Alapvető hittan. Szent István Társulat Könyvkiadója, Budapest, 1956.
- 74./ Haire-Mason: Psichológia vezetőknek. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- 75./ Heller Ágnes: Csernisevskij etikai nézetei. Az értelmes önzés problémája. Szikra, Budapest, 1956.

- 76./ Héthy Lajos-Makó Csaba: Munkásmagatartások és a gazdasági szervezet. Akadémia Kiadó, Budapest, 1972.
77. Héthy Lajos-Makó Csaba: "A pénz mindent megold" Népszabadság, 1971. április 18.
- 78./ Heyden, Günter: /főszerk./ Manipuláció. A tudatiparról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- 79./ Huszár Tibor: Erkölc és társadalom. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- 80./ HVDSz. Bács-Kiskun megyei Bizottsága: A szakszervezeti és üzemi demokrácia helyzetéről /Jelentés/ Kecskemét, 1972. április 14.
- 81./ HVDSz. Bács-Kiskun megyei Bizottsága: Az ujitómozgalom helyzetéről. /Jelentés/ 1972. július 22.
- 82./ Jay Antony: Hogyan lehet valaki nagyfőnök? Gazdasági cikkek a nemzetközi sajtóból. I. évfolyam, 8. szám.
- 83./ Kádár János: Beszéd az Északi Járműjavítóban. Népszabadság, 1971. április 18.

- 84./ Kalocsai Dezső-Kósa Erzsébet: Az anyagi érdekelt-
ség és a szocialista tudat vitájához. Társadalmi Szemle, 1965. 10. sz.
- 85./ Kalocsai Dezső: Az individualizmus társadalmi gyökereiről. Társadalmi Szemle, 1966. 7.sz.
- 86./ Kalocsai Dezső: A közérdek és egyéni érdek összhangja alakulásának elvi problémái a szocializmus viszonyai között. Sokszorosított anyag.
- 87./ Karg: Szabályozástechnikai ÁBC. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1968.
- 88./ Kendzuro Janagida: A szabadság filozófiája. Kossúth Könyvkiadó, 1961.
- 89./ Kéri Tamás: Egyéni és csoportérdek. /Érdekviszonyok a szocializmusban/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 90./ Kiss Artur: Marxizmus és a demokrácia. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 91./ Kolosi Tamás: A társadalmi struktúra marxista elméletéhez. Társadalomtudományi Intézet, 1971.
- 92./ Kovács András: Tudományos racionalitás és kapitalista racionalizálás. Világosság. 1972. 1.sz.

- 93./ Kovács Ferenc: Az anyagi érdekelttség és szocialista tudat. Társadalmi Szemle, 1965.
10. sz.
- 94./ Kozma Pál: A tulajdon és a gazdasági mechanizmus. Politikai gazdaságtan füzetek. M.H.
Marxizmus-Leninizmus Főosztálya. 1971.
- 95./ Lem, Stanisław: Summa technologiae. /Radó György fordítása/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- 96./ Lick József: Szükséglet - érdek - eselökvés.
Politikai Főiskola belső használatára
sokszorosított anyag.
- 97./ Lovas Béla: A számítógépes technológiai rendszerszervezők képzési problémái a felsőoktatás főiskolai vonatkozásában. Gépgyártástechnológia. 12. évf. 3. sz. 1973.
- 98./ Makó István: Az érdekek dialektikája. Érdektípusok. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 99./ Makó István: Gazdasági érdek - politikai érdek.
A politikai érdek különbsége. /Érdekviszonyok a szocializmusban/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.

- 100./ Márkus György: A manipuláció társadalmi funkciója a fejlett tőkés országokban. Társadalmi Szemle, 1971. 7. sz.
- 101./ Meissner Herbert: A konvergencia-elmélet és gyakorlat. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- 102./ A Minisztertanács 10201/1973./VI.27./ sz. határozata az üzemi demokrácia egyes kérdéseiről. M.K. 1973. 42. sz.
- 103./ Mód Aladárné: Társadalmi rétegződés Magyarországon. Társadalmi Szemle, 1967. 5. szám
- 104./ Móna Gyula: Az érdekek és érdekviszonyok struktúrája. Társadalmi Szemle, 1966. 7-8. sz.
- 105./ Murányi Mihály: Döntés és akaratszabadság. Világosság, 1972. 1. sz.
- 106./ Nyers Rezső: A jövedelmezőség és jövedelemelosztás problémái hazánkban. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1970.
- 107./ Nyers Rezső: Népgazdaságunk a szocializmus építésének útján. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 108./ Papes Béla-Bodor Jenő: A pártoktatás megszervezésének elvi és gyakorlati feladatai. MSzMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság, Kecskemét, 1967.

- 109./ Papes Béla: A közgazdasági agitáció és propaganda feladatai és módszerei. MSzMP. Bács-Kiskun megyei Bizottsága. Propagandisták Kiskönyvtára, I. Kecskemét, 1967.
- 110./ Papes Béla: A pártszervezetek ideológiai és kulturális nevelő tevékenysége. Sokszorosított anyag. MSzMP. Bács-Kiskun megyei Bizottsága, 1966.
- 111./ Purityi Ottó: A munka szerinti elosztás és szocialista erkölcs. Társadalmi Szemle. 1966. 1. szám
- 112./ Pozsgai Imre: A szocialista demokrácia és politikai rendszerünk továbbfejlesztésének néhány kérdése. Tudományos Akadémia Kézirat-tára. D-4084/1970.
- 113./ Pozsgai Imre: Egység és haladás. Népszabadság, 1973. június 24.
- 114./ Rubinstein: Az általánis pszichológia alapjai. Akadémia Kiadó, Budapest, 1964.
- 115./ Siskin A.F.: Az etikai tanok történetéből. Gondolat Kiadó, Budapest, 1962.
- 116./ Somoskői János: Érdek és demokrácia./Érdekviszonyok a szocializmusban/ Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.

- 117./ Szabó Béla: Dokumentáció, információ. Megalapozott vállalatvezetés. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1970.
- 118./ Szabó Imre: A szovjet filozófusok vitája az érdekről. Társadalmi Szemle, 1965.12.sz.
- 119./ Szabó Imre: Szocializmus és szükségletek. Társadalmi Szemle, 1972. 2. sz.
- 120./ Szabó Kálmán: A szocialista termelés alapvonásai. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- 121./ Szamel Lajos: A közélet tisztaságáról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- 122./ Szecskő Tamás: Az információtól a közéletig. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 123./ Szecskő Tamás: Politika és közzolgálat. Társadalmi Szemle, 1971. 7. sz.
- 124./ Szecsődi László: A szocialista tudatról. Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- 125./ A Szegedi József Attila Tudományegyetemen tartott II.Országos Etikai Konferencia anyaga. Az M.M.Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya anyaga. 1966. 1. sz.

- 126./ Vámos Tibor: Nagy ipari folyamatok irányítása.
A számítógépes irányítás kezdő lépései.
Akadémia Kiadó, Budapest, 1970.
- 127./ Varga György: Az érdekek alá és fölrendeléséről. Társadalmi Szemle, 1965. 6. sz.
- 128./ Wirth Ádám: Érdek és ideológia a szocializmus építésében./Érdekviszonyok a szocializmusban/Kossúth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- 129./ Zdravomiszlov A.G.: Az érdekek problémája a szociológiai elméletben. Szemelvénygyűjtemény a marxista-leninista filozófia tanulmányozásához a Műszaki Főiskolák és felsőfokú technikumok számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.

M E G J E G Y Z É S

Az MSZMP BÁCS-KISKUN MEGYEI BIZOTTSÁGA és a SZAK-SZERVEZETEK BÁCS-KISKUN MEGYEI TANÁCSA megbízólevele alapján kutatást végeztem

- a Bács-Kiskun megyei Tőzegkitermelő és Talajerőgazdálkodási Vállalatnál, - a Habselyem és Kötöttárugyár Kecskeméti Gyáregységénél, - A Lampart Zománcipari Művek Kecskeméti Gyáregységénél, - a Bács-Kiskun megyei Nyomdaipari Vállalatnál, - a Vegyesipari Szolgáltató Vállalatnál, - az Alföldi Cipőgyárban Kecskeméten, - a Sütőipari Vállalatnál Kecskeméten, - a Kismotor és Gépgyár Bajai Gyáregységénél, - a Fémmunkás Vállalatnál Kecskeméten, - a Bács-Kiskun megyei Vendéglátóipari Vállalatnál, - a Kalocsai Műanyaggyárnál, - a Ruhaipari Vállalatnál Kiskunfélegyházán, - a Műanyaggyárban Kiskunfélegyházán, - a Bácska Butoripari Vállalatnál Baján, - a Férfi Fehérneműgyárban Baján, - a Pedagógus Szakszervezet Bács-Kiskun megyei Bizottságánál, - a Leninvárosi Általános Iskolában, - a Zrinyi Ilona Általános Iskolában, - a Baromfiipari Országos Vállalat Kecskeméti Gyáregységénél, valamint az Észak Bács-Kiskun megyei Vizmű Vállalatnál. /20 üzem, vállalat, intézmény/

VII.

M E L L É K L E T E K

1. Szükséglet-meghatározások
2. Érdek-meghatározások
3. Vezérlés a kibernetikában (vázlatrajz)
4. Szabályozás a kibernetikában (vázlatrajz)
5. A tudományos társadalomirányításhoz szükséges információáramlás „modellje” a párt vezetés szerepe aspektusából (vázlatrajz)

1. sz. melléklet

SZÜKSÉGLET-MEGHATÁROZÁSOK

Új magyar lexikon /Akadémia Kiadó 1962. 338. oldal/ szükséglet:

/közgazd./ a társadalomnak és tagjainak történelmileg változó, a termelés fejlődésével növekvő és mindinkább szerteágazó igényei a társadalom által megtermelt anyagi termékek és kulturális javak iránt.

Értelmező szótár /Akadémia Kiadó. 1966. 409. oldal./ szükséglet:

1. A szükséges dolgok iránti igény, kül. azoknak az igényeknek az összessége, melyeket a társadalom és tagjai történelmi változásoktól függően, a termelés fejlődésével növekvő mértékben és mindinkább szerteágazóan az anyagi termékekre és kulturális javakra vonatkozóan támasztanak.

Közgazdasági kislexikon /Kossuth Kiadó. 1968. 295. oldal./ szükség-

letek: a lakosság igényei az emberi lét fenntartásához szükséges javak és szolgáltatások iránt. A szükségletek nemcsak fizikaiak, hanem szellemiek is, nem egyszer és mindenkorra adottak, hanem egyénenként és társadalmanként térben és időben változnak. Nem általában jelentkeznek, hanem konkrét termelési mód által meghatározottan jutnak kifejezésre, az anyagi termelésre és a kulturális tevékenységre visszahatnak. A szükségletek kialakulásában és meghatározottságában a termelőerők fejlettsé-

gének, a termelési viszonyoknak, az ezektől elválaszthatatlan jövedelmi viszonyoknak és az adott társadalomban fennálló történelmi és természeti adottságoknak van döntő szerepe.

A kapitalizmus politikai gazdaságtana /Kossuth Kiadó 1969. 70/A.

Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemének tankönyve 5. oldal: A társadalomban élő embereknek különböző szükségleteik vannak: élelem, ruházkodás, lakás, gyógykezelés, művelődés, szórakozás stb. Ezek kielégítésére anyagi javak kellenek. Vannak olyan javak is - mint pl. a levegő, a napfény stb. - amelyeket nem emberi munkával állítanak elő. A szükségletkielégítésre alkalmas javak tulnyomó része azonban termék, tehát olyan jószág, amelyet emberi munka hoz létre a természet tárgyainak átalakításával. A termelés végző célja minden társadalomban végeredményben a szükségletek kielégítésére alkalmas termékek előállítás.

Történelmi materializmus tankönyve a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyeteme számára /Kossuth 1970/71. 56. oldal./

A szükséglet maga sem más - első közelítésben - mint a fogyasztás tárgyának belső, eszmei képe, amely célmeghatározóan működik, mint akarás, vágy, hajlam és képesség, amely cselekvésre ösztönöz.

Filozófiai kislexikon /uj/ Kossuth 1970. 313. oldal.

szükséglet: valamely organizmusnak, emberi személyiségnek, szociális csoportnak, a társadalom egészének az az állapota, mely kifejezi függésüket lét- és fejlődésfeltételeik objektív tartalmától és úgy jelenik meg, mint aktivitásuk különféle formáinak forrása.

Dialektikus és történelmi materializmus II. Dr. Erdélyi Lajos

szerkesztésében a műszaki, mezőgazdasági és kereskedelmi főiskolák számára kiadott jegyzet. /Tankönyvkiadó 1972 . 22. oldal/ A szükséglet első közelítésben ~~össztársadalmi~~ jelenségek bizonyos csoportjának megjelölésére szolgál és kifejezi valamely esemény, folyamat, viszony, tárgy és az ember közötti sajátos összefonódás szükségszerűségét. E szükségszerűség a társadalom /embercsoport, közösség, osztály/, vagy az egyén meglévő állapotának, helyzetének fenntartásához, vagy fejlődéséhez szükséges tárgy, esemény, tevékenység kialakulási tendenciáit jelöli meg, vagyis azt, aminek a jelen állapothól, vagy folyamatból következnie kell.

2. sz. melléklet

ÉRDEK-MEGHATÁROZÁSOK

Dr. Lick József: A Politikai Főiskola jegyzete 1972/73. 125. oldal:

Érdek - a szükségletek társadalmilag meghatározott formáinak kielégítésére irányuló, a szükséglet jellege és a társadalmi viszonyok által objektíve meghatározott tevékenységmódok, feltételek és eszközök olyan bonyolult társadalmi rendszere, az adott szubjektum létének fenntartását, fejlődését, kibontakozását biztosítja. Az érdek az egyik legfontosabb ösztönző, mely az ember társadalmi cselekvését közvetlenül meghatározza.

Móna Gyula: Társadalmi Szemle 1966. 7-8. szám, 148. oldal.

Az érdek olyan objektív viszony, amely az alany szűkebb és tágabb környezetének rá gyakorolt hatása szintéziseként jön létre, és a szükségszerűség erejével különböző szükségletek kielégítésére ösztönzi az alanyt.

Gulyás Vilmos: Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-leninizmus

Oktatási Főosztálya által kiadott Tájékoztató.

1966. 7-8. szám.

Az

Az érdek objektív társadalmi viszony, mely a munkaszervezés elidegenített rendszerében egy adott társadalmi termelési pozíció és amelyben az egyén, csoport, osztály védelmezi saját termelési feltételeit, mint létfeltételeit.

Új magyar lexikon: II. kötet 215. oldal: Érdek - valamilyen szükséglet kielégítése szempontjából hasznos, fontos dolgok megszerzésére, előnyök biztosítására irányuló igény. Az érdek objektív, ha tényleges, reális érdekeket tükröz, míg a vélt érdek hamis tudaton alapul.

Etikai kislexikon: /60. oldal/ Érdek - az egyén, vagy a közösség céljára irányuló viszonya szükségleteinek tárgyához. Az érdek alapja az ember függése létfeltételeitől: azt tükrözi, hogy az embernek szüksége van a környező világ bizonyos tárgyaira, s végül az érdek az embernek abban a céltudatos tevékenységében jut kifejezésre, és valósul meg, amellyel érdekeinek tárgyát termeli, birtokba veszi és elsajátítja.

Filozófiai kislexikon /régi/ - 1964. 194. oldal. Érdek - gondolatok és cselekedetek olyan célirányossága, amely az egyes emberek /egyéni érdek/, illetve társadalmi csoportok és történelmi közösségek /közérdek/ anyagi és szellemi szükségleteit tükrözi.

Filozófiai kislexikon /új/ 1970. 82. oldal. Érdek - fogalom, ami azt jellemzi, ami az egyén, közösség, osztály, nemzet társadalom számára jelentőséggel bír, szükséges. Az érdek nem az egyén tudatának és akaratának terméke. Azok az objektív társadalmi viszonyok hozzák létre, amelyek megfelelő irányt szabnak az emberek akaratának, cse-

lekvésének.

Értelmező szótár /Akadémia Kiadó 1966. 2. kötet 408. oldal./

Érdek - fontos, hasznos, szükséges dolog, amely valaminek, valakinek sorsát, helyzetét előnyösen érinti, alakítja, valakinek, vagy valaminek a java, haszna, szükségessége.

A dialektikus és történelmi materializmus II. /Szerkesztette: Erdélyi Lajos Tankönyvkiadó. 1972. 82. oldal. Műszaki, me-

zőgazdasági, közgazdasági és kereskedelmi főiskolák számára./

Az érdek tehát a szükségletek objektív jelentkezése és tudatosulása, illetve a szükséglet jellege, valamint a társadalmi viszonyok által történelmileg meghatározott tevékenységmód, amely magában foglalja a szükségletek kielégítésének feltételeit és eszközeit is.

Makó István: Az érdek dialektikája. /Megjelent az Érdekvizonyok a szocializmusban c. gyűjteményes kötetben, Kossuth Kiadó 1973. 41. oldal./

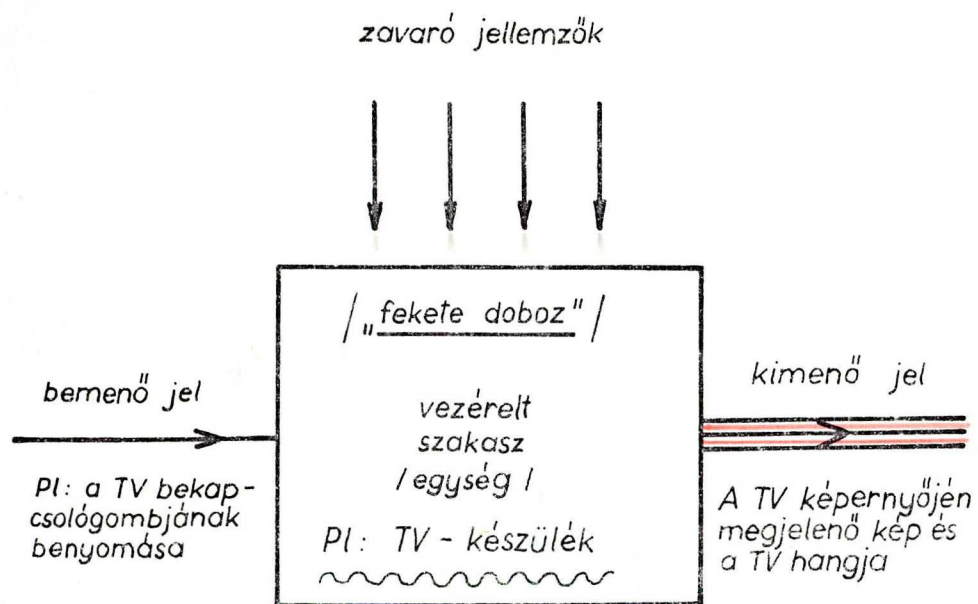
Az az eléggé közismert és nagyjából elfogadott érdek definíció, mely szerint az érdek tudatosult szükséglet, elfogadható, mert e kettősség meghatározott tartalmát fejezi ki.

Kozma Pál: Tulajdon és gazdasági mechanizmus. /Az M.M. M-L. Főosztálya által kiadott Politikai gazdaságtani füzetek I.

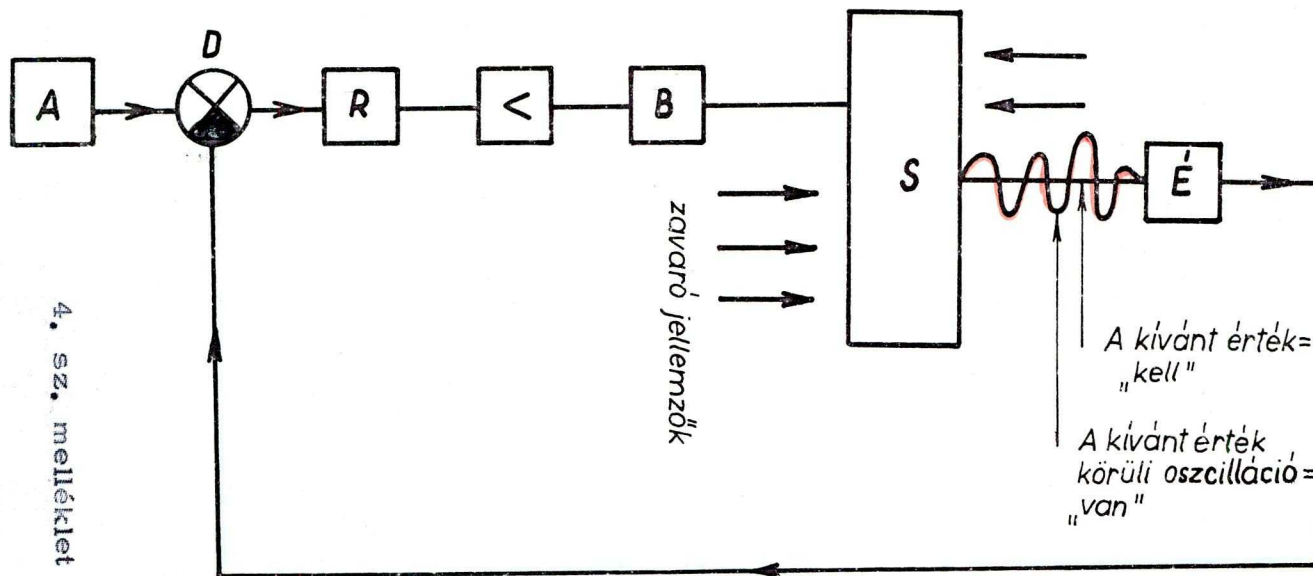
1971. 17. oldal./

Az érdekviszonyok az egyén reagálását jelentik a társadalmi környezetre, melynek részei: a termelőerők, a társadalom s annak a felépítmény által védelmezett társadalmi rendje, maga a felépítmény, sőt az annál tágabb társadalmi tudat.

A VEZÉRLÉS SEMATIKUS „MODELLJE”

A SZABÁLYOZÁS SEMATIKUS „MODELLJA”

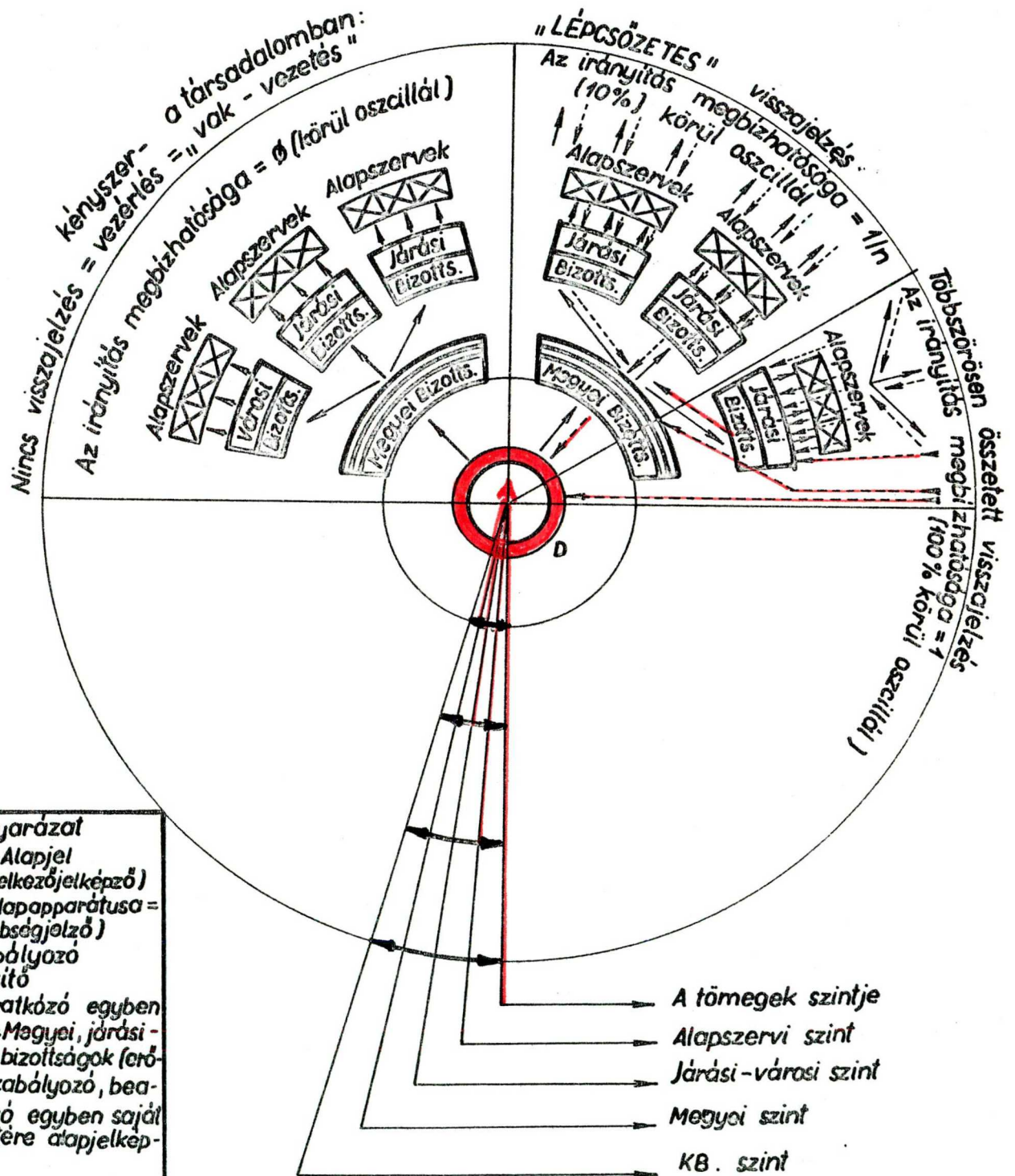
A = Alapjelképző
 /Rendelkező-
 jel - képző /
 D = Összehasonlí-
 tó /különbség-
 képző / szerv
 R = Szabályozó
 < = Erősítő
 B = Beavatkozó
 szerv
 S = Szabályo-
 zott szakasz
 É = Érzékelő

4. sz. melléklet

A kívánt érték =
 „kell”
 A kívánt érték
 körüli oszcilláció =
 „van”

A visszacsatolás =
információ és iránya

A TUDOMÁNYOS TÁRSADALOMIRÁNYÍTÁSHOZ SZÜKSÉGES INFORMÁCIÓÁRAMLÁS SEMATIKUS „MODELLJE” A PÁRT VEZETŐSZERÉPE ASPEKTUSÁBÓL

Jelmagyarázat

A = KB = Alapjel
(rendelkezőjelképző)

D = KB alapapparátusa =
(különbségjelző)

R = Szabályozó

< = Erősítő

B = Beavatkozó egyben
A; D; = Megyei, járási -
városi bizottságok (erő-
sítő, szabályozó, bea-
vatkozó egyben saját
területére alapjelkép-
ző)

☒ = alapszervezet

● = Központi Bizottság

→ = Alapjel rendelkező
jel = párttáborzat,
állásfoglalás, irányelv.

← = visszajelzés
(információ)

